

MANUEL TREVIJANO ETCHEVERRIA

DE DOCTRINA LUCIS
APUD
ST. BONAVENTURAM

VITORIA, GRAFICAS ESET

~~1961~~

1960

Digitized by the Internet Archive
in 2026

*DE DOCTRINA LUCIS
APUD
ST. BONAVENTURAM*

DE DOCTRINA LUCIS APUD ST. BONAVENTURAM

*Inaugural - Dissertation
zur Erlangung des Doktorgrades
der Philosophischen Fakultät
der Ludwig-Maximilians-Universität zu München*

vorgelegt von
MANUEL TREVIJANO ETCHEVERRIA
aus Logroño (Spanien)

Nihil obstat:
Dr. Albertus Saenz
Censor

IMPRIMATUR:
† *ABILIUS, Ep. Calagurritanus*
Calceatensis et Lucroniensis

Referent: Prof. Dr. A. Dempf
Korreferent: Prof. Dr. Max Müller
Tag der mündl. Prüfung 28.7.1960

PROLOGUS

Explicationi metaphysicae mundi, quae in philosophia scholastica ab analogia entis conditione adstringitur, novam viam expositionis quaerimus per analogiam lucis.

In Sto. Bonaventura doctrina lucis momentum metaphysicum obtinet, quod probabiliter apud nullum alium auctorem invenitur.

Opus nostrum, quamquam fundamentaliter exponere velit, non pura repetitio, sed conatus novas vias inveniendi est.

Ordinarii Professoris Aloysii Dempf et Magistri Henrici Deku liceat his grato animo meminisse.

Monachii, Id. Maii anni MCMLX.

Auctor

INTRODUCTIO

In posteriori influxu operis Scti. Bonaventurae duae directiones clare distingui possunt, quae exitus absolute diversos habent. Prima ut philosophiae magister in universitate parisina; secunda ut reformator et universalis Magister (in ascetica, mystica, philosophia, theologia) ordinis franciscani.

Prima directio, et ex brevitatem magisterii, et ex difficillimis circumstantiis historicis in quibus magisterium Bonaventurae habitum est, parvos fructus habuit. Directio traditionalis augustiniana quam auctor semper sequitur, valde in scholis Parisiorum relictam fuit, et novae directioni aristotelicae locum cedere debuit; huic novae doctrinae in aliquibus acriter sese opposuit Doctor Seraphicus. Post aliquot decadas thomismus triumphavit in hac universitate.

Ordo franciscanus nullo modo reliquit auctorem nostrum, qui merito eiusdem secundus fundator vocatus est. Perennis fuit influxus ascetico-mysticus, sed influxum philosophicum eius minuerunt Duns Scotus et Ockam, qui usque ad extremas subtilitates philosophiam Bonaventurae ducunt.

In temporibus sic dictis "Renascentia" et "Reforma" doctrina bonaventuriana tractatur in coenobiis franciscanis tantum, quia tunc de novis auctoribus (Vitoria, Suarez, Lugo, Caietanus) et novis problematibus in scholis agitur scholasticis.

Et Doctorem Seraphicum, etsi ab omnibus, exceptis fratribus franciscanis relictus videatur, his annis caliginosis decadentiae philosophiae scholasticae Curia Romana laudat et commendat.

Hoc fuit igniculum servatum quod ultimis sexaginta annis focum immensum denuo incendit.

Renascentia studiorum bonaventurianorum operibus debetur editorum ad Claras Aquas (Quaracchi), qui nobis dederunt editionem criticam, quae maxima inter editiones criticas philosophorum cuiusvis temporis reputatur.

Haec splendida editio studia bonaventuriana maxime promovit,

et hodie innumerabilia opera de Bonaventura tractantia inveniuntur, in quibus id E. Gilson excellit ut maximum studium de auctore nostro.

Initio ultimi saeculi renascitur etiam studium de totali medioevo. Sic simul L. Baur tractavit et edidit R. Grossatestae et Cl. Baumer idem de Witelo fecit.

Hi auctores novam et magni momenti doctrinam philosophiae medioevali invenerunt, doctrinam de luce, quae in universitate Oxoniensi pro magno habita fuit.

Historici adverterunt prompte hanc doctrinam sese ad multos auctores extendere; in directione neoplatonico-augustiniano-franciscana directionem metaphysicam cepit, cum in schola Oxoniensi directionem eminenter philosophiae naturalis cepisset.

In illa directione metaphysica edidit ante viginti quinque annos famosum articulum "Analogia entis-analogia lucis" Fermin Hohmann, ubi insinuat in doctrina praecipue Bonaventurae fundamentum dari ad instituendum antiquum problema philosophicum de analogia entis sub novo aspectu iterum, qui est analogia lucis.

Et hoc est quod nostro labore conamur. Sed nullo modo volumus materiam exhaustire, quod nostras possibilitates superat; existentiam analogiae lucis confirmare volumus, et investigare simul sub omnibus aspectibus de membro analogato priori quoad nos cognito, luce physica.

Nostra autem thesis fert implicite secum nostram dissensionem ab ea nostris temporibus grassante theoria quae fluxum non interruptum et necessarium per Sctum. Augustinum, Bonaventuram, Scotum, Ockam, Lutherum, Kierkegaard et existentialistas notat, et in Bonaventura partialem tantum aspectum voluntarismi et nominalismi videt, obliviscens hos esse non tam maximi momenti, qui a reliqua doctrina disiungi nequeunt, et etiam Bonaventuram semper defendere, characteris fundamentaliter theologici causa eius operis, dependentiam creaturae de Creatore et analogiam inter ambo.

De stylo linguae latinae quo utimur notetur opus nostrum citationibus Bonaventurae tam explicite quam implicite repleti, qua de causa maluimus stylum latinitatis medioevalis imitari.

ANALOGIA LUCIS

Procul dubio apud Bonaventuram analogia lucis invenitur atque nos hoc capitulo istam doctrinam perscrutare volumus.

Auctor noster ex una parte inter similitudinem et imaginem distinguit (1). Imago respicit quantitatem; similitudo dicitur rerum differentium eadem qualitas. Qua de causa similitudinem elementum commune analogiae esse dicere possumus.

Jam vero ex alia parte dantur quattuor species similitudinis (2): 1) Convenientia omnimoda in natura (univocitas specifica); 2) Convenientia generica (univocitas generica); 3) Similitudo secundum proportionalitatem (analogia proportionalitatis); 4) Similitudo per convenientiam ordinis (analogia attributionis).

(1) Sent. II, d. XVI, a. II, q. III, Respondeo. "Dicendum quod de prima nominis impositione differt imago et similitudo. Imago enim nominat conformitatem in quantitate, similitudo vero convenientiam in qualitate. Imago enim nominat quamdam configurationem, et ita importat figuram, quae est quantitas in qualitate vel qualitas in quantitate; similitudo vero dicitur rerum differentium eadem qualitas.

Ex hac autem primaria differentia triplex consuevit assignari modus distinguendi inter imaginem et similitudinem...".

(2) Sent. II, d. XVI, a. I, q. I, Respondeo. "...Ad quod intelligendum notandum est quod quaedam est similitudo per convenientiam omnimodam in natura, et sic una persona in Trinitate est alteri similis; quaedam per participationem alicuius naturae universalis, sicut homo et asinus assimilantur in animali; quaedam vero secundum proportionalitatem, sicut nauta et auriga conveniunt secundum comparisonem ad illa quae regunt; quaedam est similitudo per convenientiam ordinis, sicut exemplatum assimilatur exemplari.—Primis duobus modis nulla creatura potest Deo assimilari, secundis duobus modis omnis creatura assimilatur; sed illa quae assimilatur magis de longinquo habet rationem vestigii, illa vero quae de proximo habet rationem imaginis; talis autem est creatura rationalis, utpote homo.

Et hoc patet sic. Primo de convenientia ordinis. Deus enim universa propter semetipsum operatus est, ita quod, cum sit summa potestas et maiestas, fecit omnia ad sui laudem; cum sit summa lux, fecit omnia ad sui manifestationem; cum sit summa bonitas, fecit omnia ad sui communicationem".

Univocitas inter creaturas et Creatorem inveniri nequit, sed vel in Deo intra Trinitatem vel in creaturis inter diversa entia creata dari potest. Analogia autem tum inter Deum creaturasque, tum inter diversas creaturas inveniri potest.

Notandum tamen quod terminologia bonaventuriana de hac re absoluta constantia caret, atque aliquando diversa nomina tantum unam ideam, aliquando commune nomen plures ideas significat. E. c. quandoque similitudo opponitur imagini sicut supra dictum est, quandoque vero imago, vestigium et umbra sunt tantum diversi gradus similitudinis (3).

Lumen est elementum commune omnium rerum, tum corporali-um tum spiritalium, atque inter diversas participationes luminis omnes species et classes similitudinum non tantum univocae verum etiam analogicae, et omnes gradus analogiae inveniuntur (4).

Analogia autem suum fundamentum ontologicum habet in aliquo primo analogato de quo alia analogata participant.

Notandum tamen quod primum analogatum ontologicum

(3) Itin. c. I, n. 2. "In hac oratione orando illuminamur ad cognoscendum divinae ascensionis gradus. Cum enim secundum statum conditionis nostrae ipsa rerum universitas sit scala ad ascendendum in Deum et in rebus quaedam sint vestigium, quaedam imago, quaedam corporalia, quaedam spiritalia, quaedam temporalia, quaedam aeviterna, ac per hoc quaedam extra nos, quaedam intra nos: ad hoc, quod perveniamus ad primum principium considerandum, quod est spiritualissimum et aeternum et supra nos, oportet nos transire per vestigium, quod est corporale et temporale et extra nos, et hoc est deduci in via Dei; oportet nos intrare ad mentem nostram, quod est imago Dei aeviterna, spiritalis et intra nos, et hoc est ingredi in veritate Dei; oportet nos transcendere ad aeternum, spiritualissimum et supra nos, aspiciendo ad primum principium, et hoc laetari in Dei notitia et reverentia maiestatis". Itin. c. V, n. 1. Sent. II, d. XVI, a. I, q. I, Respondeo.

(4) Sent. II, d. XVII, a. I, q. I, ad obiec. 6. "...Lux autem corporalis in diversis corporibus potest reperiri ut perfectio, cum non sit forma omnino simplex, sed sit nata coniungi materiae". Domin. IV in Quadrag. Sermo V. "...Nam sicut lux excellit omnia corpora...". De Nativitate B. M. V. Sermo I. "...Lux enim in omnibus corporalibus et spiritalibus obtinet principatum...". Sent. II, d. I, p. I, a. I, q. I, ad obiec. 2. "Materia non est privatio pura, immo ratione suae essentiae habet aliquid de pulchritudine et aliquid de luce". Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, ad obiec. 3.

(quoad se) saepe distinguitur ab analogato a nobis prius cognito, primo analogato quoad nos.

Hoc in analogia lucis etiam accidit.

Primum analogatum analogiae lucis, ontologicum, quoad se, est Deus (5). Ratio lucis prius reperitur in Deo quam in creaturis. Jamvero in nostra cognitione a creaturis ad Deum ascendere debemus et quantum ad usum communem loquendo de luce "lucem intelligimus corporalem per quam tamen perducimur ad intelligendum etiam spiritualement, quia cognitio nostra incipit a sensu" (6).

Existencia analogiae lucis inter diversa entia multoties a nostro auctore expressis verbis indicatur. Nunc vero tantum aliqua exempla memorare volumus.

Analogia proportionalitatis inter lucem increatam et creaturas una ex parte et lucem solis et colores alia ex parte invenitur (7)

(5) Sent. I, d. XXVII, p. II, a. I, q. IV, d. "Item, Basilius: "Filio Dei attribuitur sensus, sapientia, virtus, verbum et lumen: sensus, quo cogitantur omnia: sapientia, qua omnia disponuntur: virtus, qua fiunt: verbum, quo annuntiantur; lumen quo clarescunt..."

Respondeo: "Dicendum quod sicut ratio paternitatis per prius reperitur in Deo quam in creaturis, tamen ipsum nomen translaturum est a nobis ad Deum; sic ratio lucis, sic sapientiae, et horum similium, sic etiam ratio verbi. Et significatum per prius et nobilius est in Deo quam in nobis: tamen nomen translaturum est a nobis ad Deum". Sent. II, d. XIII, a. I, q. I, 3. "Item, lux de spiritualibus et corporalibus dicitur proprie, magis tamen proprie de spiritualibus quam de corporalibus, sicut dicit Augustinus, Super Genesim ad litteram. Propriissime enim Deus lux est, et quae ad ipsum magis accedunt plus habent de natura lucis. Ergo in productione lucis illa creatura debet principaliter intelligi, cui principaliter convenit: sed haec est creatura spiritualis: ergo etc.". (Cfr. Responsio infra). De Sanctis Angelis, Sermo I.

(6) Sent. II, d. XIII, a. I, q. I, ad obiectionem. 3. "Ad illud quod obicitur, quod lux principaliter convenit naturae spirituali dicendum est quod verum est quantum ad proprietatem vocabuli, non est tamen verum quantum ad usum communem. Nominata enim luce, nisi determinetur per antecedentia et subsequenta, lucem intelligimus corporalem, per quam tamen perducimur ad intelligendum etiam spiritualement, quia cognitio nostra incipit a sensu. Et sic docet Dionysius, in libro De divinis nominibus". MystTrin. q. VII a. I, ad obiectionem. 8.

(7) Sent. II, d. XXIV, p. I, a. II, q. II, sed contra d. "Item, lux increa-

atque inter lucem spiritualem et lucem corporalem (8), sed hic notari debet superioritas ontologica lucis spiritualis super lucem materialem (9), superioritas vel differentia quae aliquando ita ressaltatur ut duo termini "aequivoce" nominentur (10), sed hic "aequivoce" opponitur tantummodo univoce et non analogice. Alias ista differentia per suas causas explicatur (11).

Vox autem "lux spiritualis" indeterminata et inconcreta permanet et Bonaventura analogiam lucis spiritualis respectu corporalem ad ultimas usque differentias et subdivisiones prosequitur.

Primum, lux spiritualis potest esse lux spiritualis increata, Deus; hac de causa in doctrina Trinitaria Pater se habet ad Filium sicut lux ad suum radium vel splendorem (12). Haec simili-

ta se habet ad creaturas sicut se habet lux solis ad colores, sicut dicit Augustinus, in libro Soliloquiorum; sed eadem est potentia sensitiva qua cognoscimus tam lucem quam colores...".

(8) MystTrin. q. III, a. II, contra 8. "Item, lux dicitur de substantia spirituali et corporali, et spirituali creata et increata secundum quamdam proportionem et analogiam".

(9) ComSap. c. VI, v. 23. Diligite lumen sapientiae, ad illuminationem animarum; infra septimo: "Luci comparata invenitur prior"; quia illuminat spiritualia, quod maius est quam illuminare corporalia. ComSap. c. VII, v. 29. "...Est enim haec, scilicet sapientia, speciosior sole, quia pulchritudo spiritualis praeceminet corporali...". Glossa: "Lux corporalis, quae modo occidit, modo oritur, luci spirituali comparata scintilla videtur".

(10) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. I, a. I, q. II, contra a. Quandocumque aliquid est alicuius origo per redundantiam, similitudo est utrobique et univocatio; sed claritas corporis et spiritus sunt claritates aequivocae: ergo haec non redundant in illam.

(11) ComIo. c. I, n. 16, contra 2, respondeo. "Dicendum quod non est simile de luce corporali et spirituali triplici de causa: tum ex parte motivi, quia corporalis se manifestat naturaliter, spiritualis vero voluntarie; tum ex parte oculi, quia oculus intellectus caecus est respectu unius, et tamen videt respectu alterius, sicut videmus, quod unius habet ignorantiam, alterius cognitionem; sic oculus infidelis caecus respectu Dei. Tertia ratio ex parte comparationis, quia aliqua proportio est oculi nostri ad lucem corporalem, sed lux spiritualis impropotionaliter excedit, et ideo lucem habitat inaccesibilem.

(12) Sent. I, d. VI, a. I, q. I, a. Fecundior et actualior est natura in Patre ad producendum Filium, quam sit in luce ad producendum radium. Sent. I, d. VII, q. II, 5. MystTrin. q. V, a. II, sed contra 5. "Item, potentior est

tudo extenditur etiam ad Spiritum sanctum sicut ad calorem (13). Alia ex parte essentia divina se habet ad cognitionem omnium cognoscibilium sicut speculum ad cognitionem sui imaginis (14).

Secunda species lucis spiritualis sunt angeli et inter eos et lumen corporalem adest clara analogia (15). Angeli sunt etiam specula spiritualia (16).

Tertia species lucis spiritualis est gratia creata et inter eam atque lumen corporale analogia proportionalitatis invenitur (17).

lux increata ad producendum suum splendorem quam lux creata". *MystTrin.* q. III, a. II, contra 8. *ComIo.* c. I, n. 8.

(13) *Hex.* c. XIII, n. 22. Sol habet substantiam, splendorem, calorem: sic Deus habet principium originans, Patrem; splendorem, Filium; calorem, Spiritum sanctum.

(14) *ScChr.* q. II, 9. "Item, Deus vere est speculum aeternum, ductivum in omne aliud cognoscibile cognoscendum; sed speculum non ducit in aliud cognoscendum, nisi eius habeat similitudinem...".

(15) *Sent.* II, d. II, p. II, a. II, q. IV, 5. "Item, per aliud simile: quia 'angeli sunt lumina spiritualia' sicut dicit Dionysius". *Sent.* II, d. IV, a. III, q. II, Respondeo. "...Intelligendum igitur quod divina lux, illuminans angelum illuminatione perfecta ad cognitionem sui, facit angelum lucem". *Sent.* II, d. V, a. III, q. I, ad oppos. b. *Sent.* II, d. IX, a. I, q. I, 4.

(16) *Sent.* II, d. III, p. II, a. II, q. II, 2. "Item, angelus per naturam est speculum clarum ipsius supremæ luminis". *Sent.* II, d. X, a. III, q. I, contra 3. Angelus autem in quantum est substantia cognitiva, habet naturam luminis et speculi... *Sent.* II, d. X, a. III, q. I, contra 6.

(17) *Sent.* I, d. IX, a. I, q. IV, Respondeo. "Unde Augustinus VIII Super Genesim ad litteram, dicit quod lumen semper nascitur, et dum nascitur, est, unde aër semper est illuminatus et semper illuminatur. Similiter omnino dicit de lumine spirituali, quod est gratia". *Sent.* II, d. XXVI, a. I, q. II, Respondeo. "Sicut enim praetactum fuit in opponendo, gratiae est recreare, gratiae est reformare, vivificare, illuminare, assimilare, unire, stabilire, acceptum facere, sursum levare...

Unde Scriptura vocat Deum sive Christum solem iustitiae, quia, sicut ab isto sole materiali influit lumen corporale in aëra, per quod aër formaliter illuminatur, sic a sole spirituali, qui Deus est, influit lumen spirituale in animam, a quo anima formaliter illuminatur et reformatur et gratificatur et vivificatur. Unde inter omnia corporalia maxime assimilatur gratiae Dei luminis influentia". *Sent.* II, d. XXVI, a. I, q. VI, Respondeo. "Gratia enim est sicut quaedam influentia procedens a luce superna, quae semper habet coniunctionem cum sua origine, sicut lumen cum sole.

Lumen fidei et lumen gloriae aliqua elementa communia cum lumine gratiae habent et aliquando paene identificantur (18).

Quarta denique species lucis spiritualis est lumen intellectuale. Ista lux magni momenti est apud Bonaventuram sed etiam huius intelligentia difficillime assequitur. Multi auctores de doctrina bonaventuriana de illuminatione intellectuali locuti sunt. Hic et nunc istam quaestionem dilucidare nolumus sed tantum aliqua generaliora notare desideramus.

Saepe invenitur apud nostrum auctorem doctrina de illuminatione intellectuali, verumtamen aliquod corpus doctrinale vel aliquod systematicum fundamentum quod totam suam theoriam determinet non facile invenitur. Etiam notandum quod de hac quaestione aliquando philosophice, aliquando moraliter in suis sermonibus, aliquando anagogice, aliquando pure metaphorice loquitur. In ista doctrina etiam diversae directiones philosophiae theologiaeque concurrunt: (Sacra Scriptura, S. Augustinus, Dionysius Areopagita, franciscani, Aristoteles, neoplatonici...) quorum perfecta concordia desideratur, sed non consequitur.

Maxima difficultas in delimitatione et distinctione inter diversas classes luminis intellectualis, naturalem et supernaturalem, innatam, acquisitam et infusam, pure intellectualem et moralem, invenitur. Hac de causa etiam differentia istius quartae speciei cum tertia quandoque disparet et offuscatur.

Sed doctrina illuminationis intellectualis a doctrina analogiae lucis semper fundatur et determinatur. Hoc nunc breviter indicare volumus.

Adest clara analogia inter visionem corporalem et intellectiorem (19) et etiam inter lucem materiale et spiritualem, quae non

(18) Sent. III, d. XXIII, a. II, q. IV, ad obiec. 2. "Et quoniam lumen fidei informis ordinem habet ad lumen gratiae, non oppositionem, hinc est quod ab ipso non absorbetur, sed magis in esse salvatur". Sent. III, d. XXXI, a. II, q. I, ad obiec. 6.

(19) Sent. I, Comment. in prolog. Dub. V. Sent. I, d. II, dub. II. Sent. I, d. III, p. I, a. I, q. II, ad obiec. 2. Sent. II, d. VIII, p. II, a. I, q. VI, 6. "Item, nihil potest oculus meus videre in me, quod non possit videre oculus alienus: si ergo sic est in oculo corporali respectu rei visibilis corporalis, pari

tantummodo in sua essentia sed etiam in suis actibus et effectibus simulantur (20). Ista similitudo autem non est univoca vel perfecta, et si eam exageramus facile in errorem incidimus quia similitudo tantum partialis, analogica, invenitur (21). In his textibus et perfecta similitudo negatur et rationes istius differentiae explicantur, quae quidem in distantia absoluta inter Deum, actum purum, et creaturas (22) vel in diversis adiunctis in quibus duo lumina inveniuntur, fundantur (23).

Sed analogia non tantum de generalioribus, verum autem de particularioribus et concretis affirmatur. Veritas, lux intelligibilis,

ratione similiter erit in oculo spirituali respectu cognoscibilis spiritualis...". Sent. IV, d. XLVIII, a. I, q. III, contra 3. "Item, ratione videtur, quia, sicut oculus spiritualis se habet ad lucem spiritualem, ita corporalis ad corporalem...". ScChr. q. IV, sed contra 4. ComIo. c. I, n. 12.

(20) Sent. IV, d. L, p. I, a. II, q. II, Respondeo. "Dicendum quod sicut est triplex actus lucis corporalis, scilicet manifestare, dirigere et delectare, sic et in luce spirituali". ComLuc. c. XI, n. 72. "Secundo vero adiungitur adaptatio similitudinis, cum dicitur: Lucerna corporis tui est oculus tuus. Corporis namque materialis oculus corporalis est lucerna, quia totum corpus regit, dirigit et illuminat: corporis vero spiritualis, id est congeriei bonorum operum, lucerna est oculus spiritualis, id est intentio...". ComLuc. c. VIII, n. 25.

(21) Sent I, d. I, a. III, q. I, Respondeo 2. "Ad illud quod obiicitur quod excellentia sensibilis corrumpit sensum: ergo etc. dicendum quod non est simile de intelligere et sentire. Et ad hoc est triplex ratio: una ex parte virtutis apprehensivae, alia ex parte apprehensi sive obiecti, tertia est ex parte modi apprehendendi". Sent. II, d. X, a. II, q. II, ad obiec. 3. Non est simile de corporali lumine et spirituali. Sent. III, d. XXII, dub. I.

(22) Sent. II, d. XVII, a. I, q. I, ad obiec. 6. "Ad illud quod obiicitur, quod Deus est lux spiritualis etc., dicendum quod non est simile de luce spirituali et corporali omnino. Lux enim spiritualis, quae Deus est, cum sit simplicissima, non potest esse perfectio rerum diversarum naturarum...".

(23) ComIo. c. I, n. 16, Respondeo. "Dicendum quod non est simile de luce corporali et spirituali triplici de causa: tum ex parte motivi, quia corporalis se manifestat naturaliter, spiritualis vero voluntarie; tum ex parte oculi, quia oculus intellectus caecus est respectu unius, et tamen videt respectu alterius, sicut videmus, quod unius habet ignorantiam, alterius cognitionem: sic oculus infidelis caecus respectu Dei. Tertia ratio ex parte comparisonis, quia aliqua proportio est oculi nostri ad lucem corporalem, sed lux spiritualis impropotionaliter excedit, et ideo lucem habitat inaccessibilem".

tum creata, tum increata, ad lucem materiale[m] comparatur (24) et eius similitudinem cum natura coloris accurate investigatur (25).

Haec lux intelligibilis vel spiritualis non tantum ad lumen pure intellectuale sed etiam ad lumen morale extenditur (26). Opera bona luminosa sunt, peccata vero tenebrae.

Lumen et calor materialis cognitioni et amori spirituali comparantur (27). Haec similitudo in doctrina trinitaria per longum et latum explanatur.

Christus etiam lux intellectualis vocatur, et haec lux luci materiali comparatur (28). Haec doctrina in Evangelio Scti. Ioannis

(24) Sent. I, comment. in prolog. dub. V. "Videtur enim quod dicat male, quia veritas est lux intelligibilis, sicut lux corporalis sensibilis; sed oculus habens visum non potest ignorare lucem sensibilem: ergo pari ratione nec intellectus ignoravit lucem intelligibilem". Sent. III, d. XXIII, a. I, q. IV, 3. ComIo. c. I, n. 21, contra 2. "Item, lux non indiget illuminatione: ergo nec summa veritas testificationem".

(25) Sent. I, d. III, p. I, dub. IV, Respondeo. "Dicendum quod veritas potest dupliciter considerari, sicut et color. Nam uno modo color consideratur secundum id in quo est: et sic definitur in libro De sensu et sensato: (cap. III, III, 480): "Color est extremitas perspicui in corpore terminato". Alio modo in comparatione ad visum quem movet: et sic definitur in libro De anima: (II, c. 7, III, 452): "Color est motivum visum secundum actum lucidi". Sent. I, d. VIII, p. I, a. I, q. I, ad obiectionem c. Ad illud vero quod obicitur, quod non sit alia veritas quam aeterna, quia ipsa sola facit intelligere, dicendum quod sicut color est obiectum visus et motivum visus —tamen non sine actu lucis— et differt ab ipsa luce; sic dicendum quod veritas creata, quamvis non possit movere sine veritate increata, nihilominus est motiva suo modo et alia veritas ab illa".

(26) Sent. I, Commen. in prol. dub. V, Respondeo. "...Licet enim lux increata se non subtrahat quantum ad essentiam vel quantum ad qualemcumque influentiam, substraxit tamen se homini, cum peccavit, quantum ad influentiam perfectam; unde dicitur inflxisse ei ignorantiam". ComIo. c. XI, nn. 19-20. ComLuc. c. VIII, n. 25. Com Luc. c. XI, n. 72. "Intentio namque dicitur oculus et lucerna: oculus, in quantum illuminatur a Deo ad totius hominis directionem; lucerna vero, in quantum omnen actionem, cogitationem et affectionem dirigit...".

(27) Sent. II, d. XXIV, p. I, a. II, q. I, 7. "Item, lumini et calori in corporibus correspondet cognitio et amor in spiritibus...".

(28) ComIo. c. VIII, n. 27. "Dicendum, quod ipse Filius Dei est lux, sed omnis creatura est tenebra et potest, quantum est de se, obscurari. Quia ergo

fundata, magni momenti est in doctrina bonaventuriana de illuminatione spirituali.

Oculus carnis etiam oculo spirituali comparatur (29), sed hic notandum est duplex oculus spiritualis, rationis scilicet et contemplationis; differentia quorum abstracte clare affirmatur sed in concreto difficillime invenitur.

In his omnibus textis allatis, analogia inter lucem corporalem, magis cognitam, et lucem spirituales invenitur, sed quandoque Bonaventura exaggeratam et ultra logicam applicationem analogiae lucis repellit. Ita ad falsas consequentias ducimur si analogiam quae inter diversas species lucis corporalis invenitur ad alias species lucis spiritualis stricte applicare volumus (30), vel si duo termini analogati ad lumina spiritualia pertinent (31), vel etiam si ex spiritualibus ad lumina corporalia per analogiam descendere volumus (32).

lucis est manifestare se et alia, ideo lux ipsa potest de se testimonium perhibere; sed creatura, quia tenebra est, alio manifestante indiget. Item, quia lux est, non potest obscurari nec obliquari, ideo simul iudicare et testificare potest, simul etiam laudare et laudari”.

(29) Brev. p. II, c. XII. “...Propter quam triplicem visionem triplicem homo accepit oculum, sicut dicit Hugo de sancto Victore, scilicet carnis, rationis et contemplationis: oculum carnis, quo videret mundum et ea quae sunt in mundo; oculum rationis, quo videret animum et ea quae sunt in animo: oculum contemplationis, quo videret Deum et ea quae sunt in Deo...”.

(30) Sent. II, d. XVII, a. I, q. I, 6. “Item, Deus est lux spiritualis, quae est fons omnis illuminationis spiritualis, sicut sol est fons illuminationis corporalis; sed corporea luminosa sunt eiusdem naturae cum luce et cum sole: ergo pari ratione spiritus naturaliter luminosi sunt eiusdem naturae cum fonte lucis spiritualis. Sed quisquis est eiusdem naturae cum Deo, vel est Deus, vel de Deo: ergo etc. Ad obiecta 6. Ad illud quod obicitur, quod Deus est lux spiritualis etc., dicendum quod non est simile de luce spirituali et corporali omnino...”.

(31) Sent. II, d. X, a. II, q. II, 3. “Item, angeli sunt lumina spiritualia: sed quia intellectus noster agens lumen est, dum se convertit super phantasmas, abstrahit et depurat et hoc modo illuminat: ergo si angelicus intellectus multo magis in actu est quam noster, ergo multo magis intellectum nostrum possibilem illuminare potest”. Ad obiecta 3. ...non est enim simile...

(32) Sent. II, d. XIII, a. II, q. I, 4. “Item, hoc videtur ratione. In spiri-

Hic principium magni momenti in doctrina analogiae lucis est. Analogia lucis ex materialibus magis cognitis, ad incognita spiritualia, et non e converso, ascendere debet.

Proinde ad perfectam intelligentiam doctrinae Sancti Bonaventurae de luce spirituali, creata vel increata, naturali vel supernaturali, intellectuali vel morali, perfecta etiam intelligentia de eius doctrina de luce materiali absolute praesupponitur et requiritur.

tualibus est reperire spiritum, qui est pure lux: ergo similiter in corporalibus videtur quod sit reperire corpus, quod sit pura lux...". Ad obiecta 4. ...non est simile...

SPECULUM: ANALOGIA ANALOGIAE

In doctrina analogiae entis, existentia analogiae affirmatur sed tantum tanquam veritas cuius fundamentum in ipso ente invenitur. Deus, ens a se, et creaturae, entia ab alio, sunt analogae, sed tantum quia entia sunt, et proinde, antequam analogia clare intelligatur, profunda investigatio metaphysica naturae entis et eius proprietatis praesupponitur et requiritur.

In analogia vero lucis, essentia et natura analogiae nobis clarius citiusque praesentatur, et eius fundamentum, non in ultima, profunda, occulta atque difficili visu natura metaphysica entis, verum autem in aliqua clara, faciliter cognita proprietate non tantum metaphysica, immo autem physica invenitur.

Haec proprietas est qualitas speculi quam omnia entia habent, intime coniuncta cum natura lucis, et cuius studium nos ad intelligendam analogiam manuducere debet, quia in speculo aliqua clara et distincta analogia analogiae entis invenitur.

Qua de causa naturam physicam speculi et eius qualitates analogice cum analogia entis nunc comparare volumus.

Inventio alicuius profundae similitudinis naturam speculi inter et analogiam entis non est tantum aliqua "callida" theoria ex aliqua casuali coincidentia et similitudine orta. immo etiam in doctrina bonaventuriana natura speculi est fundamentum metaphysicum et proinde origo et causa analogiae entis.

Entia sunt analogae quia specula sunt.

Prima qualitas quae nobis in doctrina bonaventuriana de speculis praesentatur est eius universalitas. Omnia entia sunt specula. Paritas cum doctrina analogiae entis hic absoluta est: "Omnia entia sunt specula=omnia entia sunt analogae".

Sed istam generalem assertionem in operibus nostri auctoris accuratius perscrutare volumus.

Primum et per se Deus est speculum. Hoc dicitur et de Deo simpliciter (1), et de Deo tanquam Sapientia et ratione cognoscendi

(1) ScChr. q. II.

alias res (2), et praecipue atque singulariter de Christo, Verbo Dei et lumine Patris luminum (3).

Sed sicut in doctrina analogiae entis, Deus a creaturis distinguitur quia "ens a se", hic in doctrina speculi Deus a creaturis distinguitur quia est speculum quod re cum luce identificatur (4), aeternum (5), sine macula (6), immaculatum actu et potentia (7). Istae proprietates tantum in speculo divino et nullo modo perfecte in speculo aliquo creato inveniuntur.

Neque vero de anima creata Christi praedicantur, quae quidem, sicut creatura perfectior, in comparatione aliarum creaturarum speculum clarissimum et mundissimum, tamen respectu Dei, ex sua natura creata, tenebrae atque speculum obscurum est (8).

Non solum Deus et anima Christi, sed etiam omnis substantia intellectualis est speculum (9), sed diverso modo in Deo, in angelo et in homine.

(2) Brev. p. I, c. VIII. "...Et quia ipsa (sapientia Dei) non tantum est cognoscitiva, sed est etiam ratio cognoscendi; ideo, in quantum est ratio cognoscendi omnia cognita, dicitur lux; in quantum est ratio cognoscendi visa et approbata, dicitur speculum..."

(3) ComSap. c. VII, v. 26. Sol. c. IV, n. 12. Sol. c. IV, n. 24. Domin. III Advent. Sermo XIV. Ipsa enim prima lux est sicut speculum tersum, in quo anima rationalis videt et cognoscit se et alia a se. Vigil. Nativitatis Domini, Sermo VI. In festo omnium Sanctorum, Sermo II.

(4) SeptDon. c. VIII, 20. Quia in Deo idem sunt speculum et lux ipsa re, sed differunt ratione.

(5) ScChr. q. II, 9. Item, Deus vere est speculum aeternum... Sol. c. IV, n. 24. O anima, quantum, putas, gaudent et laetantur qui illud aeternitatis speculum iugiter contemplantur.

(6) ComSap. c. VII, v. 26. Est ergo candor lucis aeternae, quantum ad representationem sapientiae, et speculum sine macula maiestatis Dei, quoad representationem divinae maiestatis et potentiae. Sol. c. IV, n. 12. ...speculum sine macula claritatis deificae...

(7) ComSap. c. VII, v. 26. Notandum, quod speculum est Dei Filius, immaculatum actu et potentia.

(8) Sent. III, d. XIV, dub. III, Respondeo. Ad illud ergo quod obicitur, quod est speculum clarissimum, dicendum quod non dicitur speculum clarissimum simpliciter, sed respectu aliarum creaturarum, inter quas retinet principatum.

(9) SeptDon. c. VIII, 20. Unde omnis substantia intellectualis intelligit

Angeli vero sunt specula (10). Notandus est in doctrina bonaventuriana de angelis influxus doctrinae Pseudo Dionysii, qui frequenter verbaliter citatur et explanatur. Haec doctrina neoplatonica de graduali egressu angelorum a Deo, in graduali perfectione speculorum angelicorum secundum hierarchiam angelorum suam correspondentiam invenit.

Etiam notandum quod non solum natura speculi de angelis praedicatur sed etiam dicitur quod angeli specula et lumina sunt (11) et saepissime quod angeli sunt lumina. Naturae speculi natura luminis non tantum ut complementum ad visionem sed etiam ut eius constitutivum ontologicum praesupponitur.

Anima vero humana est etiam speculum (12), sed imperfectius quam specula angelica (13). Haec imperfectio ad omnes animas non extenditur. Iam vidimus superioritatem animae Christi quatenus speculum; et respectu ad alias animas probabiliter earum graduatio ontologica in quantum specula, a futura positione quae inter novem choros angelorum aut sicut decimum inferiorem ordinem in caelo occupare debent, pendet.

se et diligit et iudicat. Unde habet rationem speculi et lucem super illud radiantem.

(10) Sent. II, d. III, p. II, a. II, q. II, 2. Item, angelus per naturam est speculum clarum ipsius supremae luminis. Sent. II, d. VIII, p. II, a. I, q. VI, 5. Sent. II, d. IX, praenotata. Sent. II, d. X, a. II, q. II, Respondeo. Sent. II, d. X, a. III, q. I, contra 3. ComSap. c. VII, v. 26. Speculum etiam est angelus, secundum Dionysium, purum et clarissimum, et licet immaculatum actu, maculatum tamen potentia, saltem remota.

(11) Sent. II, d. IX, praenotata. "...Dionysius autem aliter definit angelum sic: "Angelus est imago Dei, manifestatio occulti luminis, speculum incoinquinatum, clarum, splendidissimum, immaculatum, incontaminatum, suscipiens, sicut conveniens est, totam speciositatem boniformis deformitatis, et in se resplendere faciens bonitatem silentii..." Sent. II, d. X, a. III, q. I, contra 3. Angelus autem in quantum est substantia cognitiva, habet naturam luminis et speculi.

(12) Hex. c. V, n. 25. Quando haec omnia obiecta videt anima, sic redivens super se, fit speculum quoddam pulcherrimum et tersum, in quo videt quidquid est fulgoris et pulchritudinis, sicut in speculo polito videtur imago. Hex. c. V, n. 33.

(13) ComSap. c. VII, v. 26 (cfr. infra).

Non tantum anima sed tota capacitas humana est speculum (14) et sicut in angelis ista qualitas speculi et ad ordinem naturalem et ad supernaturalem extenditur.

Sed etiam substantiae non spirituales, totus mundus generaliter sumptus et omnis creatura particulariter considerata sunt specula (15). Proprietas speculi in omni ente invenitur.

Compendium doctrinae bonaventuriana de speculis in textum iam partialiter allato de suo Commentario in Sapientiam invenitur. Breviter et clariter speculum de omni re praedicatur et diversitates inter specula (analogia) indicantur (16).

Patet proinde quod omnes res tanquam specula a Sancto Bonaventura considerantur et proinde ad suam doctrinam bene intelligendam necesse est nunc nobis accurata investigatio de natura speculi. Quid sciat et quid nesciat de speculis et quomodo suae cognitiones intelligendae atque interpretandae sint investigare volumus.

Sed ad eius rectam intelligentiam totam partem in relatione ad complexum totius eius doctrinae nobis necesse est considerare ita ut de generali doctrina bonaventuriana aliqua praecipua elementa quae ad eius theoriam de speculis melius cognoscendam nobis manuducere debent. prius praenotare debeamus.

Ista elementa ab omnibus interpretibus nostri auctoris unanimiter accepta sunt et proinde hic et nunc ea iustificare non debemus, sed tantum memorare necesse est.

(14) Brev. Prologus. "...quia sic exigebat conditio capacitatis humanae, quae magna et multa nata est magnifice et multipliciter capere, tanquam speculum quoddam nobilissimum, in quo nata est describi non solum naturaliter, verum etiam supernaturaliter rerum universitas mundanarum".

(15) Hex. c. II, n. 27. "Et sic patet, quod totus mundus est sicut unum speculum plenum luminibus praesentantibus divinam sapientiam...". ComSap. c. VII, v. 26 (cfr. infra). Domin. XXII post. Pentec. Sermo VI.

(16) ComSap. c. VII, n. 26. "Notandum quod speculum est Dei Filius, immaculatum actu et potentia. Speculum etiam est angelus, secundum Dionysium, purum et clarissimum, et licet immaculatum actu, maculatum tamen potentia, saltem remota. Speculum etiam est spiritus humanus, in quo relucet imago divina, Genesis primo, maculatum actu et potentia. Speculum etiam dicitur omnis creatura, quia per eam tanquam per eius vestigium repraesentantur Dei invisibilia; ad Romanos primo: Speculum etiam est Sacra Scriptura".

Primum notandum est quomodo Doctor Seraphicus elementum dependentiae creaturarum a Creatore semper extollat, atque in sua conceptione metaphysica de essentia creaturae suum "fieri" a Deo semper pendens potius quam suum "factum esse" emineat ita ut omne periculum independentiae et supervalorationis creaturae devitetur.

Deinde elementum neoplatonicum de egressu et regressu creaturarum a Deo et praecipue neoplatonica hierarchizatio entium notanda est.

Postea, quod metaphorae, a Bonaventura usitatae, non tantum tanquam aliqua poetica licentia, sed tanquam profundum conatum metaphysicum essentias rerum explicandi, intelligi debet.

Studiosi qui auctori nostro tantum superficialiter operam dererunt atque istas doctrinas et metaphoras tantum sicut curiosas similitudines viderunt et proinde suam investigationem ad mediam viam reliquerunt, ad perfectam intelligentiam nostri auctoris nullo modo pervenire potuerunt.

Tantum tunc, cum istae similitudines accurate investigentur et ad ultimas consequentias perducantur, suam profundam significationem et valorem metaphysicum percipi poterit.

His praelibatis quomodo Bonaventura naturam speculi intelligat iam investigare possumus.

Quid scit auctor de natura physica speculi atque de legibus refractionis?

Primum distinguit inter specula naturalia sicut speculum de chalybe, et specula artificialia, ut in plumbo supposito vitro. In duobus ad visionem specularem tria elementa requiruntur: opacitas, naturalis vel artificialis, politio et splendor (17).

(17) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, ad obie. 2. "...et manifestum est in imagine, quae relucet in speculo propter appositionem plumbi cum vitro, quod est corpus opacum. Si enim esset solummodo vitrum per se, quod est corpus pervium, transiret species et non rediret ad oculum, sicut patet per sensibile experimentum". Hex. c. V, n. 25. "...sicut in speculo polito videtur imago. Sed ad hoc requiritur opacitas naturalis, vel artificialis: naturalis ut in speculo de Chalybe; artificialis, ut in plumbo supposito vitro; secundo requiritur politio, per quam formam vel imaginem recipit; tertio requiritur splendor, quia in nocte speculum nihil reddit.

Etiam praecipuas regulas perspectivae noscit.

Quod in speculo plano angulus incidentiae aequabitur angulo reflexionis (18), et radius perpendicularis sive directus eadem via revertitur qua incessit (19). Hoc agendo de speculo terso et plano quod a speculo concavo distinguitur in quo aliae regulae inveniuntur.

In speculo concavo, ex repercussione luminis fit radiorum intersecatio et confractio (20) ita ut ex suo concursu ignis generetur (21). Ista cognitio autem de proprietatibus speculi concavi non ita sufficienter perfecta nobis videtur ut ad naturam et proprietates foci extendatur, quia sine dubio, si naturam et proprietatem foci bene cognovisset, Bonaventura elementum tam aptum ad metaphoras christocentricas non neglexisset.

Istae regulae perspectivae non reducuntur ad pura facta empirica, quia agitur de scientia aliqua in qua scientificae leges, geometricae explicabiles inveniuntur (22), et cuius periti "sapientes" nominantur (23).

Elementum analogicum raro in supra allatis de perspectiva, sed agendo de aliis proprietatibus speculorum clariter et frequenter invenitur.

Maximi momenti est doctrina secundum quam in speculis creatis diversi gradus inveniuntur; est etiam maximi momenti quod Deus tantum est speculum clarissimum simpliciter (24), et

(18) Domin. III in Quadr. Sermo II. "...quod in radiorum reflexione radius incidens et radius resiliens constituunt aequales angulos..."

(19) Hex. c. VI, n. 6. "...sicut radius perpendicularis sive directus eadem via revertitur, qua incessit". SeptDon. c. I, 9. "Sapientes in perspectiva dicunt, quod si radius perpendiculariter cadat super corpus tersum et politum; necesse est, quod per eandem viam reperiatur".

(20) Sen II, c. XIII, a. III, q. I, 3. "Ex repercussione luminis ad speculum concavum fit radiorum intersecatio et confractio".

(21) Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. II, ad obiectionem 6. "...et hoc apparet cum ex concursu et reflexione radiorum circa speculum concavum generatur ignis".

(22) Hex. c. XX, n. 16. "Regula est in perspectiva... corpus opacum sphaericum... quia basis est maior... et angulus radiorum maior..."

(23) SeptDon. c. I, 9.

(24) Sent. III, d. XIV, dub. III.

quod "quanto speculum est clarius et purius, tanto est ad recipiendum magis idoneum" (25), ubi FUNDAMENTUM METAPHYSICUM de hierarchia entium invenitur. Alia entia analogica cum Deo sunt, et eorum gradus perfectionis a sua divina similitudine pendet. Principium fundamentale tum in theologia, tum in recta philosophia.

Omnia entia sunt specula, non tantum specula vacua, sed specula quae in se imagines vel idola habent. Ista idola, cuius idola sunt? Primo et per se imagines Dei sunt, sed secundario etiam imagines aliarum rerum creatarum esse possunt, sicut homo ad similitudinem Dei creatus etiam microcosmus vocari potest.

Relationes quae inter obiectum et suam imaginem in speculo vigent, ad cognoscendas relationes inter diversa entia creata et Deum, vel in creatis inter se, nos ducere debent.

Necesse est quod similitudo inter duo elementa adsit. Quorum unum sine dubio obiectum est, et ita clare vocatur, sed alterum diversimode nominatur: Aliquando "species" (26) aliquando "species sive idolum" (27), alias magis indeterminate "similitudo"; aliquando etiam "similitudo in speculo" (28), vocatur; sed alias magis atque magis cum ipso speculo identificatur, ita ut aliquando "speculum ut repraesentantem speciem" nominetur quia "speculum per hoc quod speciem recipit et retinet speciem repraesentat" (29) aliquando autem simpliciter dicatur quod speculum assimilatur obiecto, sed ista similitudo ut diversa a similitudine idoli describitur, quod facit auctor noster distinguendo tres species similitudinum quarum duo postrema ita definit: "...aut cum aliqua duo sic se habent, quod unum est similitudo alterius, ut species coloris sive idolum assimilatur colori sive conformatur; aut quan-

(25) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. I, a. III, q. II, c.

(26) Sent. II, d. X, a. III, q. I, contra 3. Sent. II, d. X, a. III, q. I, ad obiec. 6. Verumtamen posset dici quod sicut species quae est in speculo.

(27) Sent. I, d. XLVIII, a. I, q. I, Respondeo.

(28) Sent. I, d. XXXIII, dub. I, Respondeo. Sent. II, d. VII, p. II, a. II, q. I, contra d. ScChr. q. II, 9.

(29) Sent. II, d. X, a. III, q. I, contra 3.

do aliquid participat similitudinem, ut speculum vel oculus assimilatur vel conformatur corpori obiecto" (30).

Scimus proinde quod species, vel similitudo, vel idolum, vel imago in speculo, similitudines obiecti (elementum commune analogiae) sunt, sed etiam quod "ipsum speculum" similitudo obiecti est.

Cur et quomodo hoc explicari potest? Ad solutionem istius difficultatis inveniendam hanc quaestionem in complexu totius doctrinae Bonaventurae considerare necesse nobis videtur.

Ita specula similitudines obiecti sunt quia in analogia lucis bonaventuriana ubi omnia entia lumina, specula, imagines vel umbrae Dei sunt... necesse est affirmare quod lux, ens, imago et speculum sunt tantum diversae considerationes unius essentiae metaphysicae quae in diversis gradibus in diversis entibus participatur, (hierarchia entium).

Proinde in nostra analogia speculi, specula et imagines obiecti in eis contentae aliquo modo identificantur; ita ut primo et per se omnes res potius quam specula "imagines" nominari debeantur; tamen quia in analogia lucis, a luce corporali, ut elemento magis noto, alia elementa explicari debeant, et quia in natura corporali imago luminosa corporis luminosi sine aliquo speculo ab ea realiter diverso dari nequeat, hac de causa auctor noster specula metaphysica et imagines in eis contentas aliquando identificat, aliquando autem ad similitudinem speculorum materialium inter ea distinguit.

Et nunc naturam imaginis in speculo et eius relationem ad obiectum investigare debemus. Hic etiam doctrinam magni momenti, qua analogice doctrina de creatione mundi et dependentia omnium rerum a Deo nobis explicari potest, clare invenimus.

Auctor noster affirmat quod "idolum habet esse spirituale" (31). Quid significat hoc? Communiter in doctrina metaphysica

(30) Sent. I, d. XLVIII, a. I, q. I, Respondeo.

(31) Sent. IV, d. X, p. I, a. I, q. V, Respondeo. "Et ponunt exemplum in speculo: quia imago habet esse spirituale quod non potest dividi...". Sent. IV, d. XII, p. I, a. II, q. III, d. "Item, hoc patet de simile: si idolum relin-

bonaventuriana esse spirituale praececellit esse materiali, sed hic et nunc contrarium accidere nobis videtur. Agendo enim de obiecto et speculo corporali maxima perfectio daretur si similitudo idoli et obiecti totalis esset. Econtra imago bidimensionalis imperfectior invenitur corpori tridimensionali. Proinde "esse spirituale" hic et nunc tantum negationem materialitatis, sed nullo modo perfectionem substantiae spiritualis significat.

Bonaventura nescit quod idolum in speculo physice non invenitur, sed tantum de radio luminoso ab obiecto proveniente, in speculo sese refractante et ad nostros oculos perveniente agitur... Videt (aut potius videre credit) quod idolum in speculo invenitur et quod hoc idolum nullo modo qualitativis materialibus participat, et proinde quod idolum non materiale, sed spirituale sit dicere debet.

Idolum certe in speculo invenitur, sed in suo esse nullo modo ab eo, sed ab obiecto pendet.

Idolum tantum comparatur ad speculum sicut ad subiectum, et ad obiectum sicut ad causam (32), aliud habet pro subiecto, aliud pro causa, quod patet quia similitudo in speculo cum corrumpitur, non corrumpitur illud in quo est (speculum) nec redit ad illud a quo est (obiectum), sed quantum est de se in nihil cedit (33).

Scimus etiam quod idolum abstracto obiecto subsistere nequeat, quia si idolum relinqueretur in speculo, abstracto corpore obiecto, moveret visum (34), sed non est ita, quia non causatur a speculo: "accidens quod est in subiecto non a se sed ab alio, non

queretur in speculo, abstracto corpore obiecto, moveret visum, et tamen idolum in speculo habet esse spirituale".

(32) Sent. II, d. XXVI, a. I, q. III, Respondeo. "Ad cuius intelligentiam notandum est quod aliquod accidens est, quod comparatur ad aliquid sicut ad subiectum et causam, aliquod, quod solum comparatur ad aliquid sicut ad subiectum et ad aliud sicut ad causam: verbi gratia, nigredo in corvo comparatur ad ipsum corvum sicut ad subiectum et causam: lumen in aere vel species in speculo comparatur solum sicut ad subiectum, non sicut ad causam, quia, etsi ibi recipiatur, aliunde tamen habet ortum".

(33) Sent. II, d. XXVI, a. I, q. IV, Respondeo.

(34) Sent. IV, d. XII, p. I, a. II, q. III, d.

movetur necessario ad motum eius in quo est" (35). Notandum quod idolum cui alias "esse spirituale" tribuitur, in textu supra allato "accidens" vocatur ad suam imperfectionem metaphysicam respectu obiecti magis accentuandam.

Et nunc analogice istam doctrinam de Deo et actu creationis praedicemus. Deus = obiectum; creatura = idolum in speculo. Obiectum (Deus) non inmutatur in apparitione idoli (creatione creaturae).

Esse idoli (esse metaphysicum creaturae) est esse spirituale (=inferior, in sensu supra explicato) et accidens dependens ab obiecto (Deo) sicut ad unicam causam. Cum disparet ad nihilum reddit.

Omne periculum pantheismi, emanatismi et independentiae metaphysicae creaturarum excluditur. Esse creaturae est "esse dependens", nequit independens subsistere, et ad suam perfectionem ontologicam assequendam creaturae ad intimiores relationes cum Deo tendere debent.

Deus est diffusivus sui et quin inmutetur potest creare tot creaturas quot velit sicut sine mutatione obiecti "ab uno obiecto relucet multae imagines in pluribus speculis" (36), vel "in speculo fracto generatur species in singulis partibus ab obiecto" (37) vel "in multis speculis fiunt multiplicationes radiorum et ignium" (38).

Istae autem species vel imagines aliquomodo esse et perfectioni divinae participant, praecipue illae, sicut substantiae spirituales, quae Deo magis assimilantur, et proinde "sicut est in speculo materiali, quod quando unum obicitur alteri, non solum repraesentat ipsum, sed etiam quod relucet in ipso" (39), ita creaturae imagines non tantum Dei sed etiam aliarum creaturarum esse possunt, et in creaturis non tantum se ipsas sed vias ad alias res et Deum cui specialiter repraesentant invenire possumus. Haec re-

(35) Sent. II, d. XXVI, a. I, q. IV, Sed contra 2.

(36) Sent. II, d. VII, p. II, a. II, q. I, Respondeo.

(37) Sent. IV, d. X, p. I, a. I, q. V, c.

(38) Hex. c. II, n. 19.

(39) Sent. II, d. VIII, p. II, a. I, q. VI, 5.

ditio ad Deum expeditior in creaturis nobilioribus fieri potest, hac de causa cognitio animae nostrae, nobilissimae creaturae quam cognoscere possumus. via optima ad inveniendum Deum nobis esse debet.

Cognitio nostra speculi et imaginum in speculo concretas relationes inter se servat. Ita "impossibile est aliquid videre in speculo, quin ipsum speculum videatur" (40). Proinde in nostra cognitione rerum creatarum, quae imagines Dei sunt, non potest videri ista imago Dei quin creatura cognoscatur et ita omnis visio directa naturalis Dei excluditur. (Visio mystica, quatenus gratuita et non naturalis alias regulas habet).

Sed quia similitudo rei in speculo ab ipso speculo differt (41) semper possibile remanet quod speculum cognoscatur quin imago videatur et ita explicatur quod multi philosophi et pagani in rebus creatis Deum non viderent.

Alia ex parte scimus quod in visione rerum in Verbo, in Christo omnia videmus, ipsum Deum, nosmetipsos et creaturas alias, (42) sed ista visio clare tantum a comprehensoribus habetur, viatores autem videntes per speculum et per fidem et non in speculo, Deum perfecte videre non possunt, quamquam Deus fundamentum metaphysicum visionis aliarum rerum sit (43).

Visiones vero "in speculo" et "per speculum" ab auctore clare distinguuntur ita ut hic aliqua terminologia eminenter bonaventuriana inveniatur et ista distinctio in sua doctrina de cognitione Dei nobis maximi momenti videtur.

Aliquando vero agitur de unica visione sine comparatione ad aliam (44) sed frequenter duo simul memorantur (45) vel earum relationes atque diversitates investigantur.

Visio Dei "per speculum" est illa quae ascendit a cognitione

(40) ScChr. q. IV, sed contra.

(41) Sent. III, d. XIV, a. II, q. I, d.

(42) Sol. c. IV, n. 24.

(43) ScChr. c. IV, ad obie. 17.

(44) Itin. c. III, l. "...conari debemus per speculum videre Deum...".

(45) Itin. c. I, 5. Seu in quantum contingit videre Deum in unoquoque praedictorum modorum ut per speculum et ut in speculo.

creaturae ad cognitionem Creatoris; ista visio non erit necessaria in gloria, tantum viatores eam habent (46). Aliquando etiam Bonaventura istam visionem Dei "in effectum" vocat (47).

Notandum quod in ea diversi gradus inveniuntur. Possumus enim loqui et de visione per speculum lucidum, quam primus homo ante lapsum habebat, et de visione per speculum obscuratum vel per speculum in aenigmate, quam nos modo habemus (48).

Sed in ista nostra "visione per speculum sunt multi gradus secundum maiorem vel minorem depurationem ab obscuritate aenigmatis" (49). Ita visio distincta est visione per habitus intellectus (50). Alias tamen Bonaventura visionem per speculum simpliciter "per fidem" dicit (51).

Visio Dei "in speculo", quae aliquando etiam "in effectum tanquam in speculo" nominatur (52), est illa qua "Deum in ipsa crea-

(46) Sent. III, d. XXXI, a. II, q. I, s. I, ad obiectionem 5. "Ad illud quod obicitur, quod cognitio matutina non excludit vespertinam nec visio in specie excludit visionem in speculo, dicendum quod differt dicere videre rem in speculo et per speculum. Per speculum enim dicitur videre Deum qui ascendit a cognitione creaturae ad cognitionem Creatoris; in speculo vero videtur qui Deum in ipsa creatura clare intuetur. Prima visio non erit in gloria, quia non erit ibi necessaria scala; secunda vero erit, quia Deus videbitur aperte in omnibus creaturis, ut dicit Augustinus..."

(47) ComIo. c. I, n. 43, contra 2, Respondeo. "Responsio est ad hoc, quod est cognoscere Deum in se et in suo effectu. Et cognoscere Deum in effectu, hoc est videre per speculum...". ComIo. c. VI, n. 63, quaest. II, Respondeo. "Dicendum quod intelligit de visione non humanitatis purae vel infirmae, sed de visione virtutis et potentiae in effectu. Et quoniam videbant divinam virtutem in effectu, ideo credere debebant".

(48) ComIo. c. I, n. 43, quaest. III, contra 2, Respondeo. "Et cognoscere Deum in effectu, hoc est videre per speculum et hoc dupliciter: aut per speculum lucidum et oculum, et sic videbat primus homo ante lapsum; aut per speculum obscuratum, et sic videmus nos modo..."

(49) Sent. III, d. XXXV, a. I, q. III, ad obiectionem 6.

(50) Sent. III, d. XXXV, a. I, q. III, ad obiectionem 6. "Ex his patet quod, etsi fides et intellectus sint per speculum, tamen in modo speculandi differunt, et ideo sint diversi habitus".

(51) Sent. III, d. XXXI, a. II, q. I, s. I, contra 5. Sent. II, d. IV, a. III, q. II, contra 2.

(52) ComIo. c. VI, n. 63, respondeo. "Quod obicit quod visio repug-

tura clare intuetur", et habebitur in gloria quia ibi Deus aperte in omnibus creaturis videbitur (53).

Non clare apparet primo intuitu qualis sit relatio adstans inter istam visionem Dei in speculo et illam visionem Dei quae aliquando "in se" (54), aliquando "facie ad faciem" vel "in claritate plenaria" (55), aliquando vero "cognitio gloriae, quae consistit in videndo Verbum aeternum" (56), nominatur.

Agitur de una tantum visione, aut plures diversae visiones Dei in gloria adsunt —visio Verbi, visio Dei in se, visio in speculo— quae simul inveniuntur? Responsio clara difficiliter dari potest quia hic punctum aliquod obscurum, in quo terminologia auctoris nostri imperfecte enucleata sit, nobis adesse videtur.

Una ex parte argumento unicitatis duo praecipua facta favent. Et quod agitur de visione gloriae ubi maxima simplicitas inveniri debet atque compositio difficiliter cogitatur et quod omnes istae visiones sine ulteriore explanatione, simili —vel potius identico— modo, visioni per speculum opponantur (57).

Alia ex parte quomodo visio Verbi aut visio Dei in se, cum visione qua Deus in ipsa creatura clare intuetur identificari possit non facile invenitur (58).

nat fidei; dicendum quod verum est de visione essentiae, sed non est verum de visione, quae est in effectu tanquam in speculo, quia fides est videre per speculum et in aenigmate".

(53) Sent. III, d. XXXI, a. II, q. I, s. I, ad obiecta 5.

(54) ComIo. c. I, n. 43. "Responsio est ad hoc, quod est cognoscere Deum in se et in suo effectu... Alio modo cognoscitur Deus in se...".

(55) Domin. II Advent. Sermo II. "Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem, hoc est in claritate plenaria".

(56) Sent. II, d. IV, a. III, q. II, contra 2. "Item, cognitio fidei, quae est per speculum, evacuatur, adveniente cognitione gloriae, quae consistit in videndo Verbum aeternum".

(57) Sent. II, d. IV, a. III, q. II, contra 2. Sent. III, d. XXXI, a. II, q. I, s. I, ad obiec. 5. Domin. II Advent. Sermo II.

(58) Sent. III, d. XXXI, a. II, q. I, s. I, contra 5. In hoc textu primo intuitu visio Dei in propria essentia visioni ipsius in speculo opponi videtur, sed in responsione ad obiecta 5 (cfr. n. 60) per distinctionem inter visiones per speculum et in speculo, difficultas iterum oritur.

Hic et nunc tamen hanc quaestionem solvere non conamur, sed ad studium visionis in et per speculum redimus.

Etiam in visione Dei in se datur distinctio: aut clare, et hoc modo a Filio et a beatis Deus cognoscitur; aut in caligine, sicut vidit Moyses et vident sublimer contemplantes (59).

Sine dubio etiam in ista visione clara diversi gradus inveniuntur, gloria Filii et beatorum diversa est secundum diversos gradus meritorum; sed quod visio clara et visio in caligine sub una unica specie includantur nobis magni momenti videtur in relatione cum doctrina bonaventuriana de visione mystica quae non tantum habet in se maximam perfectionem in via assequibilem sed etiam est inchoatio gloriae.

Ad perfectiorem autem explanationem de visionibus Dei in speculo et per speculum auctor noster ad analogiam de speculo materiali refugit (60). Iterum atque iterum in ista analogia speculi fundamentum analogiae entis invenimus. Inter Deum et creaturas diversitas excludens absoluta univocitate adest. Etiam

(59) ComIo. c. I, n. 43. "Alio modo cognoscitur Deus in se; et hoc dupliciter: aut clare, et hoc modo a solo Filio et a Beatis; alio modo in caligine, sicut dicit beatus Dionysius de Mystica Theologia; et sic vidit Moyses et sublimer contemplantes, in quorum aspectu nulla figitur imago creaturae". (In hoc textu agitur de cognitione Dei "in se", sed quae dicuntur nobis videntur posse etiam ad visionem in speculo applicari).

(60) Sent. III, d. XXXI, a. II, q. I, ad obiectionem 5. "Et attendendum est hoc quod plus differt visio per speciem a visione per speculum quantum ad cognitionem ipsius Dei quam quantum ad cognitionem alicuius creaturae sensibilis. Si enim aliqua creatura sensibilis videatur in propria natura et videatur per aliquod speculum, in quo resultat, non est differentia inter istam visionem et illam nisi in hoc quod una est per speciem secundum directionem simplicem, et alia est per speciem secundum directionem reflexam; et ideo ab uno et eodem oculo et secundum omnem statum de ea re visa visio haberi potest. In visione autem ipsius Dei quae est per speciem et per speculum maior est differentia, tum a parte videntis, quia in una illarum est cognitiva potentia obumbrata, in altera vero illuminata: similiter a parte medii, quia in una videtur Deus per sui essentiam, in altera vero per effectum creatum. Et ideo una istarum cognitionum est in quiete et statu, altera vero in progressu, secundum quod dicit Apostolus: Per fidem ambulamus: et ideo una per alteram tollitur".

videmus quod in speculo materiali differentia inter obiectum et imaginem multo minor adest (producta ex differentia inter visionem per speciem secundum directionem simplicem —visio directa— et visionem per speciem secundum directionem reflexam) quam differentia quae datur inter Deum et eius imagines creatas. Alias (61) differentiam inter obiectum et idolum in speculo materiali extollit, quod analogice nobis ducere potest ad differentiam inter visiones Dei in se et per speculum, inter verum intuitum et visionem reflexam, extollendam.

Omnes creaturae, sicut supra dictum est sunt specula perfectionis Dei quae specula naturalia dicere possumus, sed in creaturis spiritualibus, praecipue in angelis, alia species speculi invenitur. Substantiae spirituales, quae simul naturam luminis et speculi habent, entia cogitantia sunt et proinde in se cogitationes vel species habent. Tamen aliae substantiae spirituales (praeter Deum) omnes istas cogitationes non vident, sed tantum illas quas subiectum declarare vult, quia respectu cogitationum non sunt specula naturalia sed “voluntaria” (62).

Vidimus quomodo in essentia lucis et speculi fundamentum metaphysicum hierarchiae omnium entium inveniatur. Nunc ut finem demus isti nostri operis capiti novum textum bonaventurianum in quo hoc clariter de substantiis intellectualibus videtur adducere volumus (63).

(61) DecPr. c. I, 8. “Si videt homo decies vultum suum proprium in speculo, adhuc non bene cognoscet ipsum: sed si videt vultum alterius hominis extra speculum, bene cognoscit ipsum: et hoc est propter fortem impressionem speciei super organum visus secundum lineam rectam, sed in speculo non est verus intuitus”.

(62) Sent. II, d. VIII, p. II, a. I, q. VI, 5 et ad obiec. 5. Sent. II, d. X, a. III, q. I, contra 3 et ad obiec. 3.

(63) SepDon col. VIII, 20. “Omnis substantia intellectualis est sciens et rediens supra se reditione completa”. Unde omnis substantia intellectualis intelligit se et diligit et iudicat. Unde habet rationem speculi et lucem super illud radiantem. Et hoc quidem verum est in Deo, et tam in angelo quam in homine; sed differenter: quia in Deo idem sunt speculum et lux ipsa re, sed differunt ratione. In Angelo autem differunt ratione et natura, sed non tempore, quia non potest intelligere plus quam intelligat, quia “intelligentia

Quod hic de substantia intellectuali —immagine Dei— dicitur, etiam ad substantias pure corporales —umbras Dei— extendi potest. Auctor noster non tantum essentiam metaphysicam lucidam rerum, sed etiam necessitatem novae illuminationis a Patre luminum provenientis ad nostram rerum cognitionem affirmat.

In textu allato invenitur etiam quaedam explicatio de relatione metaphysica lucis et speculi in substantiis intellectualibus.

In Deo idem sunt speculum et lux ipsa re, sed differunt ratione. In Angelo autem differunt ratione et natura, sed non tempore. In homine differunt et ratione et natura et etiam tempore. Ex contextu, lux tanquam elementum activum et speculum tanquam elementum passivum cognitionis invenitur. Hic videmus quomodo duo elementa (actus et potentia) quae in metaphysica aristotelico-scholastica semper inveniuntur auctor ad lumina et specula reducit, et quomodo analogia lucis ad profundiora elementa analogiae entis nobis ducere potest.

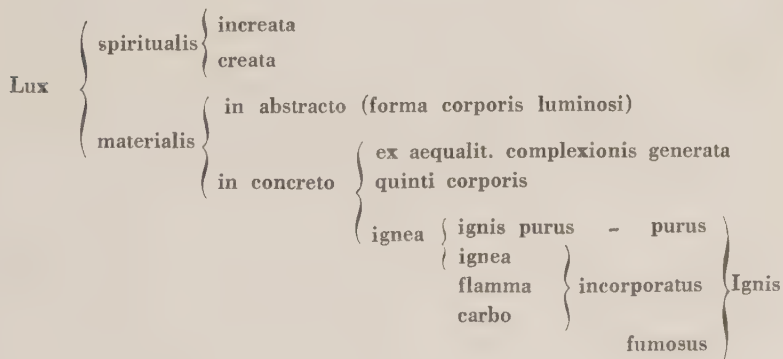
plena est formis". Sed in homine differunt et ratione et natura et tempore, quia homo non statim intelligit, cum potest intelligere. Sic ergo intellectus humanus habet rationem apprehendentis et iudicantis, intellectum possibilem et agentem; nec potest iste intellectus sufficienter illuminari sine adminiculo superioris et altioris lucis, quia sapiens dicit: Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam etc.; et Philosophus dicit: "Sicut se habet lucem vespertilionis ad lucem solis, sic se habet intellectus noster ad manifestissima naturae".

DIVISIONES LUCIS

In operibus S. Bonaventurae voces quibus lux et phaenomena coniuncta describuntur multoties apparent. Priusquam particulare studium earum aggrediamur, quomodo auctor noster diversa termina dividat nobis necessarium considerare videtur.

Lux, lumen, splendor, radius, carbo, flamma, ignis, quinta essentia... et alia verba similia frequenter inveniuntur, sed quid concrete significant nunc videre volumus.

Apud Bonaventuram nullam invenimus divisionem universalem et exhaustivam de luce. Classificationes partiales econtra frequenter dantur. Sed inter illas, a diversis auctoribus desumptas, Aristotele, Augustino..., vel in diversis circumstantiis de rebus inter se inconnexis dictas, illa perfecta et absoluta armonia quam adesse volumus totaliter non invenitur. Tanquam conspectum generalem hanc divisionem exhibere possumus.

Prima divisio inter lucem spiritualem et materialem frequentissime invenitur, sicut subdivisio lucis spiritualis in creatam et increatam sed quia tantummodo de luce physica agimus, proinde in hoc capitulo divisiones et doctrinam de luce spirituali in omnibus

suis diversis speciebus negligemus. Lux spiritualis est lux large dicta (1).

Lux materialis dupliciter accipitur, vel in abstracto, vel in concreto (2) quae quidem subdividitur in lucem quinti corporis, lucem igneam, et lucem ex aequalitate complexionis generatam, sive consurgentem, quam nobis etiam metaphysicam vocare placet (3).

Notandum quod lux quinti corporis et lux ignea sunt illae quae ab auctoribus atque vulgo normaliter lux physica nominantur.

Etiam notandum est quod non omnis ignis sit luminosus et proinde dantur et luces non igneae (quinti corporis...) et ignes non lucidi (ignis fumosus) vel etiam partes ignis lucidi quae non identificantur cum luce (carbo et flamma). Divisio ignis in lucem, carbonem et flammam, ab Aristotele desumpta frequenter in auctore invenitur (4) sed de ea fusius in capitulo de igne.

Sed lux physica, quinti corporis et ignea, potest tripliciter considerari, scilicet in se et in transparenti et in extremitate perspicui terminati (5). Primo modo est lux, lux per antonomasiam, corpus lucidum, tertio modo est hypostasis coloris, de qua fusius in capitulo de coloribus, et secundo modo potest vocari splendor, radius et lumen, cum omnia haec dicant influentiam a luminoso: quia radius dicit emissionem secundum diametricalem distantiam; lumen secundum circumferentiam, utrumque tamen in profundum transparentis; splendor dicit repercussionem ad corpus non transparens, tersum et limitatum (6). Ista tamen distinctio non semper accurate servatur et frequenter tam lumen quam splendor omnes influxus luminosos in transparens designant (7).

Cum auctor loquitur de radio vel de splendore clariter vide-

(1) ScChr. q. IV, ad obiec. 4. ScChr. q. V, conclusio.

(2) Sent. II, d. XIII, a. II, q. I, Respondeo.

(3) Sent. II, d. XVII, a. II, q. II, ad obiec. 1.

(4) ComSap. c. XVII, v. 5. Sent. II, d. VI, a. II, q. II, contra d. Sent. II, d. XIII, a. II, q. I, Respondeo. Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. II, 5. Sent. IV, d. XLIV, p. II, a. II, q. I, ad obiec. 3. Sent. IV, d. L, p. I, a. II, q. I, Respondeo.

(5) Sent. I, d. XVII, p. I, a. I, q. I, Respondeo.

(6) Sent. I, d. IX, dub. VII, Respondeo.

(7) TriplVia. c. III, n. 11. Sermo de Trinitate.

tur quod non agitur de corpore lucido in se, sed in transparenti. Nobis maximi momenti videtur etiam determinare accuratius quae distinctio detur inter lucem et lumen, nam ista distinctio in doctrina trinitaria vel in doctrina de luminibus spiritualibus (sapientia, angelis, gratia, luminibus infusis, luminibus cognitionis intellectivae...) ad perfectius eorum naturam determinandam nobis inservire debet.

Interpretes S. Bonaventurae hanc distinctionem viderunt. Baeumker scribit (8): "Bonaventura unterscheidet zwischen dem Licht (lux) und der Lichtausstrahlung (lumen), ohne indes die beiden Begriffe immer scharf auseinander zu halten". Gilson vero dicit (9): "En un premier sens, on nomme lumière rayonnée (lumen par opposition à lux) une vertu active, issue du corps lumineux et par laquelle ce corps agit sur les corps inférieurs qui lui sont soumis... Il n'en est pas de même si l'on considère sous le nom de lumière cette radiation sensible que nous percevons par la vue et à laquelle on pense communément lorsqu'on entend prononcer ce nom".

Nos vero perscrutavimus utrum Bonaventura semper inter lucem et lumen distinguat et ad sequentes conclusiones pervenimus.

Sed nota prius, quod agimus unice de luce et lumine materiali, physico, tam quinti corporis quam igneo. Vox lumen multo frequentius apud Bonaventuram ad designandum lumen spirituale apparet, sed ad eius intelligentiam cognitio exacta materiae luminis physici, quoad nos prius cognitae, desideratur.

Vox lux duplicem possibilem significationem habet, aliam restrictam, aliam ampliorem. Prima designat, sive in concreto sive in abstracto, corpus lucidum in se, et ita opponitur lumini, influxui corporis lucidi in medio.

Secunda, amplior significatio lucis, et lucem, corpus lucidum in se, et lumen, suum influxum in transparenti, designat. Duo per modum unius intelliguntur. Totalitas phaenomeni physici lucidi.

(8) Cl. Baeumker. Witelö. Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters. Band III, 396.

(9) E. Gilson. La philosophie de saint Bonaventure. 3. edit. Paris 1953. pp. 229 et 231.

Prima et praecipua significatio luminis tantum influxum corporis lucidi in medio transparenti designat. Notandum quod hic influxus quamquam unicus in se etiam sub duplici aspectu considerari potest. Una ex parte iste influxus est virtus activa, ut ita dicam est continuatio lucis, vel corporis lucidi, et est, sicut eius fons, forma etiam aliqua substantialis. Sed alia ex parte lumen non est "in" corpore lucido, sed in medio, quod ab illo totaliter distinctum est et in hoc sensu est forma accidentalis corporis transparentis. Haec est distinctio quam inter duos sensus quibus lumen considerari potest Gilson habet.

Sed tres aliae possibilitates remanent nobis. Prima quod "lux" directe et concrete influxum in medio ("lumen") designet. Alia quod "lumen" corpus lucidum in se ("lux") et tertia quod "lumen" duo simul ("lux" + "lumen") significet. Datur hoc aliquoties apud Bonaventuram?

Rarissime "lux", in casu nominativo habet acceptionem "luminis". Ita (10) "lux pervia sine corruptione transit", sed nota quod textus ex sermone desumptus provenit non ab auctore sed a suo copista. Ita etiam (11) "item, cum duplex sit corporum superiorum proprietas, scilicet calor et lux... ergo remunerari debent quantum ad utramque: ...in calore ...in maiori lumine". Frequentius lux significat lumen, sed tunc apparet vel in aliquo casu obliquo et tunc cum aliqua praepositione, vel in nominativo cum aliqua voce determinativa: e. c. "lux in aere" (12), "lux diffusa" (13), "lux superinfusa" (14), "lux candelae sive lumen" (15), "corpus lucis per omnia transire" (16). Ut patet in hoc studio praescindimus de citatis desumptis ex aliis auctoribus, e. c. (17).

Rarissime etiam Bonaventura scribit "lumen" ubi "lux" vel

(10) Circuncisio Domini, Sermo I.

(11) Sent. IV, d. XLVIII, a. II, q. I, contra 4. Sent. II, d. XXIV, p. I, a. II, q. I, 7 et sed contra g.

(12) Sent. I, d. XVII, p. II, a. I, q. II, c. Sent. I, d. XIX, p. II, dub. IV.

(13) Sent. I, d. XXXVII, p. I, a. II, q. I, ad obiectiones 1-3.

(14) Sent. III, d. XXIII, a. II, q. V, Respondeo.

(15) Sent. IV, d. X, p. II, a. II, q. I, Respondeo.

(16) Sent. IV, d. XIII, a. II, q. II, f.

(17) Sent. II, d. XIII, a. II, q. I, ad oppos. c.

“lux + lumen” melius scriberetur. Tria loca tantum a nobis inventa sunt, quae obscuriora manent, cum textus lato sensu etiam de solo lumine intelligi poterit. Ita “in sole est luminis aggregatio” (18) vel “lucerna dicitur vehiculum luminis, sive vas luminis contentivum” (19) vel “est etiam oleum nutrimentum luminis” (20). Nota quod ultima citatio proveniat ex sermone a Bonaventura probabiliter non propria manu scripto. Has tres citationes negligere tanquam obscuras possumus, vel saltem tanquam exceptiones alicuius regulae generalis considerare.

Proinde schematice dicere possumus. LUX apud Bonaventuram saepe corpus lucidum in se (abstracte vel concrete) significat. Etiam saepe corpus lucidum in se cum eius influxu in medio (LUX + LUMEN). Tantum saltem (et hoc quasi semper in casu obliquo vel cum aliquo determinativo) influxum in medio (LUMEN) repraesentat.

Vox LUMEN agendo de rebus materialibus SEMPER ut influxus corporis lucidi in medio, diversus a corpore lucido et ex eo procedens, ut virtus aliqua cum medio accidentaliter coniuncta, usurpatur.

(18) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. I, Respondeo.

(19) ComLc. c. XI, n. 71.

(20) De SS. Apost. Petro et Paulo, Sermo I.

DE DOCTRINA ASTRONOMICA STI. BONAVENTURAE

Doctrina astronomica Sti. Bonaventurae tum ex sua intima relatione cum doctrina de luce, praesertim quinti corporis, tum ex varietate cognitionum philosophiae naturalis quae ibi apparent, nobis magni momenti videtur.

Inter multa opera ab auctore nostro conscripta, nullum opus invenitur quod de philosophia naturali vel de astronomia directe agat. Cognitiones suas astronomicas quae per summa capita cum communi scientia astronomica saeculi decimertii identificantur, ex diversis locis in quibus, vel sub forma asseverationum vel sub forma allegorica ad aliquas doctrinas fundamentales theologicas explicandas inveniuntur, colligere debemus.

Philosophia naturalis, sicut omnis philosophia, ad mentem Bonaventurae theologiae semper subiicitur, ita ut cognitiones pure philosophicae sine ulla relatione ad theologiam vacuae inutilisque sint. Sed ex ista sua positione, quae apud Collationes in Hexaemeron culmen obtinet (1) false concluderetur quod Bonaventura ignorantia astronomica laboret, cum revera cognitiones eius tanquam eximiae iudicandae sint quin autem cum doctrinis coaetaneorum ejus Sti. Alberti Magni vel Rogerii Grossatestae conferendae sint.

Quaedam expositio diversarum doctrinarum astronomicarum ab auctore nostro cognitarum et quam ille mavult cum rationibus quibus primae partes assignantur in secundo libro Sententiarum invenitur. Quamquam textus satis longus sit eius integra scriptio nobis tempestiva videtur (2).

(1) Hex. XVII, 7.

(2) II Sent. d. XIV, p. II, a. I, q. III, Respondeo. "Secundum primam acceptionem caelorum distinguuntur a Rabano septem caeli. Natura enim perspicua et contentiva aut est luminis dativa aut receptiva. Si est dativa: aut est uniformis non mota et sic est empyreum, aut est multiformis et mota et sic est sidereum, aut est uniformis et mota et sic est crystallinum. Quarta

differentia esse non potest, scilicet quod sit multiformis non mota, propter hoc quod motus est passio consequens naturaliter ad multiformitatem corporis.

Si autem natura perspicua est luminis receptiva, aut separabiliter aut inseparabiliter. Si inseparabiliter: aut secundum circulum superioris superficiei, et tunc est igneum; aut secundum circulum inferioris superficiei, in quo communicat aeri, et tunc est olympium, quod quidem dicitur olympium propter Olympii montis approximationem. Si autem est receptiva separabiliter, sicut aer, qui illuminatur ex praesentia corporis luminosi et obtenebratur ex eius absentia, hoc dupliciter: aut secundum superiorem partem et sic est aethereum, aut secundum inferiorem et sic est aereum. Et in hac distinctione comprehenduntur omnia corpora mundi praeter terram et aquam. Terra enim non potest comprehendi nomine caeli, quia caret tam perspicuitate quam ambiendi capacitate. Aqua autem similiter caret, quia, quamvis habeat perspicuitatem, non tamen ambit undique. Et sic ex ista sufficientia caelorum, in qua ostenditur sapientia Conditoris et perfectio universitatis, satis manifeste apparet quod oportet ponere aliquem orbem sine luminarium multiformitate moveri; et illud proprie dicendum est primum mobile. Haec autem distinctio et sufficientia sumpta est secundum enumerationem Rabani, qui caelos numerat secundum communem acceptionem caeli, prout nominat naturam perspicuam et contentivam; sic enim comprehendit naturam caelestem proprie dictam et elementarem, licet non omnem.

Si autem caelum proprie dicatur natura caelestis, scilicet natura perspicua undique contentiva, et nulli contraria, sic distinguitur a quibusdam philosophis per octo orbis, qui dixerunt octavam sphaeram ultimam esse. Alii autem, amplius illuminati in hac materia, ultra octavam sphaeram posuerunt nonam. Tertii, perfecte illuminati, venerunt ad perfectam orbium distinctionem ut ponerent decimam sphaeram, in qua est quies et vita sempiterna, videlicet caelum empyreum, de quo, etsi Augustinus vix aut nunquam loquatur, Beda tamen et Rabanus ipsum esse expresse testantur.

Horum autem numerum et sufficientiam possumus sumere sic. Distinctio enim caelorum aut est per diversitatem propriarum formarum aut per distinctionem motuum et luminarium contentorum. Si per diversitatem formarum, sic distinguimus tres caelos. Aut enim viget in eo natura perfectae luminositatis, et sic est habile ad statum gloriae, et ideo quietum; et sic est empyreum. Aut viget in eo natura perfectae perspicuitatis et effectivae frigiditatis, et sic est crystallinum sive aqueum, quod quidem facit ad conservationem rerum corruptibilium, et ideo est habile ad motum. Aut viget in eo natura perspicuitatis simul et effectivae caliditatis, et sic est caelum sidereum, quod quidem facit ad transmutationem rerum inferiorum; ideo est multiforme et motum.

Si vero fiat distinctio caelorum penes distinctionem luminarium, sic est distinctio orbium. Aut enim orbis continet multitudinem siderum aut unita-

viloquio invenitur (3). Ibi ab extremo universi usque ad medietatem eius tres sphaerae caelestes, septem planetae et quatuor variabilia elementa ordinantur successive.

Si hanc imaginem universi cum illa quam Grossatesta in suo

tem. Si multitudinem, sic est caelum stellatum; si unitatem, sic cum septem sint planetae, secundum quos regitur universitas temporum, quae septenario dierum clauditur, septem sunt orbes; et sic tertium caelum sua multiformitate continet octo sphaeras sive orbes, et duo sunt praecedentes, et ita decem, ut sic perfectioni partium universi respondeat etiam perfectio numeri, scilicet denarii.

Ex praedictis igitur patet quod qualitercumque sumatur sufficientia caelorum, sive sub propria appellatione caeli sive sub communi, ponere est caelum crystallinum moveri, quod quidem caret stellis. Et ideo ad quaestionem propositam respondendum est quod absque stellis potest aliquis orbis moveri, scilicet caelum aqueum quod est mobile primum et quod uniformiter movetur ab oriente in oriens per occidentem; et illius virtute trahitur firmamentum et omnes orbes inferiores, ut uno die naturali, scilicet per spatium viginti quatuor horarum, ab oriente in oriens revolvatur, quamvis nostro sensui non appareat, et aliqui philosophi hoc senserint quod firmamentum sit mobile primum. Aliqui tamen philosophi deprehenderunt quod ipsum firmamentum movetur proprio motu, ita quod in centum annis procedit uno gradu. Sive autem hoc sit verum sive falsum, hoc tenendum est, quod communiter doctores theologiae ponunt quod est caelum aliquod mobile ultra firmamentum, caens stellis".

(3) Brev. p. II, c. III. "...Natura vero caelestis aut est uniformis et immobilis, et haec est empyreum, quia lux pura; aut mobilis et multiformis, et sic firmamentum: aut mobilis et uniformis, et sic caelum medium inter empyreum et stellatum, quod est caelum crystallinum. Quartum autem membrum, scilicet quod sit multifforme et immobile, non potest stare, quia multiformitas disponit ad motus varietatem, non ad uniformem quietem.

Sunt igitur tres caeli, quorum primum per totum est luminosum, scilicet empyreum; secundum per totum perspicuum, scilicet crystallinum: tertio ex utroque coniunctum, scilicet firmamentum. Cum igitur tres sint caeli incorruptibiles et quatuor elementa variabilia: ut fiat debita connexio, concordia et correspondentia, disposuit Deus septem orbes planetarum, qui sua varietate motuum et incorruptibilitate formarum quasi quoddam vinculum essent et iunctura inferiorum elementarium orbium et superiorum caelestium ad perficiendum et decorandum universum: quod secundum numerales proportionales ordinatum dicitur et connexum denario caelestium orbium et quaternario elementorum, reddentibus ipsum proportionaliter tam pulchrum quam perfectum et ordinatum, ut suo modo repraesentet principium".

libro "De sphaera" (4) describit conferimus, tantum unam differentiam notatu dignam inveniemus, quod linconensis extra sphaeram stellarum tantum aliam unicam sphaeram, sphaeram nonam vel primum mobile, ponit, Bonaventura ibi duas sphaeras incorruptibiles distinguit, et crystallinum et empyreum, quae naturam habent eandem, alteram mobilem, alteram vero immobilem. Haec divisio a considerationibus metaphysicis de natura substantiarum lucidarum, de ordine universali, et de symbolismo numeri decem, oritur.

Tractatus Grossetestae perfectior absolutiorque est. Ordinem et collocationem orbium planetarum ille nobis singillatim indicat dum Bonaventura de septem orbibus planetarum cum varietate motuum et incorruptibilitate formarum sine ordinata enumeratione loquitur. Tamen apud auctorem nostrum implicite cognitiones culturales eius temporis inveniuntur et ita praesupponitur quod primus orbis planetarum a luna occupetur et quod sol in quarto inveniatur.

Singula complementa duarum descriptionum astronomicarum dispersa apud omnia opera bonaventuriana a Sententiis usque ad Hexaameron et Sermones, ab operibus asceticis usque ad commentaria scripturistica inveniuntur.

Stus. Bonaventura ex aliqua consideratione theologica, quod empyreum sit sedes angelorum et beatorum studium empyrei incipit. Ex hac praecipua proprietate omnes aliae proveniunt.

De Deo autem scimus quod ex divina incircumscriptibilitate in nullo puncto localiter inveniatur quamquam infinitas divina per omnia spatia distendatur (5). Empyreum autem, per modum allegoricum, quia ibi aula caelestis invenitur, etiam tanquam sedes Dei describi potest (6).

Sed quia "habitatio habitatori debet respondere" (7) ex natura incolarum eius praecipue proprietates empyrei deducuntur

(4) Beiträge z. Geschichte der Philosophie des Mittelalters, Band IX, 1912. Ludwig Baur, Die philosophischen Werke des Robert Grosseteste, pg. 11.

(5) I Sent. d. XXXVII.

(6) Domin. XVII post Pentec. Sermo I.

(7) Sent. II, d. II, p. II, a. I, q. I, d.

(8): immobilitas, uniformitas et luminositas. Hae tres proprietates inventae iam fuerunt in loco citato Breviloquii et ex eis luminositas primas partes obtinet ita ut ex illa duae reliquae oriantur. Sine referencia ad luminositatem aliae duae empyrei proprietates, immobilitas et uniformitas, raro asseruntur (9).

Prima et essentialis qualitas empyrei est luminositas. Hoc auctor noster diversimode affirmat: empyreum est corpus simpliciter et secundum totum luminosum (10), est luminosum per totum (11), est locus mundissimus et lucidissimus (12), inter corpora est luminosum maxime (13) cuius lucem impossibile est per naturam in se obnubilari (14), uno verbo etiam lux pura! vocatur (15). In illo lux invenitur in suo puriori statu inter omnia entia creata corporalia.

In secundo libro sententiarum, agendo de loco ubi fuerant angeli creati Bonaventura tractat de natura caeli empyrei in se (16). In respondeo primae quaestionis: Utrum caelum empyreum sit et cuiusmodi sit, explicat argumenta quae ad existentiam eius affirmandan nobis ducunt; "Ponendum est etiam illud caelum, quia persuadet ratio finis triplex. Una est perfectio universi, alia est propter motum firmamenti et tertia principalis propter habitationem hominis beati". Hinc clare apparet quomodo ratio theologica "principalis" sit relate ad alias, dum ratio naturalis astronomica quae omnibus mobilibus aliquem primum motorem immobilem postulat, auctori nostro minoris momenti videatur.

In quaestione secunda novam materiam tractat: Utrum caelum empyreum influat in haec inferiora. Argumenta pro et contra, sed non apodictice, afferri possent. Bonaventura difficultatem

(8) Sent. II, d. II, p. II, a. I, q. I, ad obiec. 3-4.

(9) Sent. II, d. VIII, p. I, dub. III.

(10) Sent. II, d. II, p. II, a. I, q. I, c.

(11) Sent. II, d. II, p. II, a. I, q. I, ad obiec. 1.

(12) Sent. II, d. VI, a. II, q. I, 2.

(13) Sent. II, d. II, p. II, a. I, q. II, d.

(14) Sent. II, d. XXIV, p. I, a. I, q. I, 1.

(15) Brev. p. II, c. III.

(16) Sent. II, d. II, p. II, a. I.

quaestionis affert et anceps his verbis finem imponit: "Ideo in neutram partem omnino declinando, dicendum videtur quod cum caelum empyreum sit primum creatum inter corpora, quod est maximum mole et virtute: quia est maximum mole, omnia corpora locat per ambitum et continentiam; quia maximum virtute cetera vegetat et conservat per suam influentiam. Omittendo igitur illam influentiam, quam dicitur habere super humana corpora, sustineri potest quod aliquem effectum et aliquam influentiam habeat super corpora inferiora, tanquam primum creatum super sequentia".

Talis est excellentia atque luminositas empyrei quod ex corporibus inferioribus immo a sole qui est lucidissimus inter illa, lumen recipere nequit (17).

Crystallinum est sphaera media inter empyreum et firmamentum stellarum uniforme sicut primum et mobile tanquam secundum. Qualitas praecipua crystallini est perspicuitas et eius transparentia ab aquis debetur, quas continet. Cum Deus vero aquas superiores ab inferioribus divisit, et postremae sicut fluxibiles, frigidae, graves et corruptibiles, illae autem subtiles et incorruptibiles, perviae et super omnem contrarietatem sublimatae evaserunt, ac per hoc caelestis naturae et in caelestibus collocandae ratione nobilitatis formae (18).

Aliud compendium doctrinae de crystallino in secundo libro Sententiarum invenitur (19).

In locis citatis doctor Seraphicus naturam aquosam crystalli-

(17) Sent. II, d. II, p. II, a. I, q. I, ad obiectionem 2.

(18) Brev. p. II, c. V.

(19) Sent. II, d. XIV, p. II, a. I, q. III, Respondeo. "Dicendum quod est ponere aliquod caelum moveri, quod caret luminarium et stellarum varietate; et hoc est caelum aqueum sive crystallinum. Ad cuius cognitionem etsi pauci philosophi pervenerunt, quia corporeum latet sensum, ratiocinando tamen pervenerunt aliqui; et illi qui pervenerunt, posuerunt ipsum moveri, sicut quidam astronomi nisi sunt hoc probari. Communiter tamen ad cognitionem existentiae huius caeli pervenerunt omnes tractatores catholici, auctoritate sacrae Scripturae divinitus illustrati, quae ipsius existentiam expresse declarat, motum tamen eius vel quietem non explicat. Sed doctores theologiae, rationibus suffulti, communiter ponunt illud caelum moveri".

num affirmat esse. Praeterea in secundo Sententiarum quaeritur Utrum caelum crystallinum sit de natura aquae (20).

Hic, sicut in rebus philosophiae naturalis frequenter accidit theologi philosophis opponuntur. Primi, Scriptura duce, naturam aquosam crystallini affirmant dum postremi negant ex eius proprietatibus physicis quod ibi verum elementum aquae inveniatur.

Auctor per viam mediam procedit, et dum re doctrinam philosophorum sequitur tamen per ampliationem extensionis termini "aquae" ita ut aqua naturae transparenti et luminis retentivae aequiparetur, locutiones theologorum salvare conatur (21).

Firmamentum stellarum sicut duo orbis supra citati, incorruptibile est, sed mobile et multiforme quia coniungitur ex lucido et perspicuo (22). In alia quaestione Bonaventura investigat An firmamentum sit idem cum igne elemento (23).

Hic etiam theologi philosophis adversantur, nam dum sacrae Scripturae expositores ignem tamquam elementum constitutivum corporum translunarium considerant, philosophi essentiam eius in quinto elemento reponunt. Etiam hic auctor noster duas sententias conciliare conatur, sed ut supra opinionem philosophorum mavult dum elementum commune inter ignem et quintum corpus extollit affirmans quod naturam lucis participant secundum quandam rationem analogiae (24).

(20) Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. I.

(21) Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. I. Respondeo. "...Et secundum hoc patet, quod nomen aquae tripliciter accipitur in primaria rerum distinctione: aliquando pro informi materia, ut ibi: Spiritus Domini ferebatur super aquas; aliquando pro natura transparenti et luminis retentiva, ut ibi: Fiat firmamentum in medio aquarum; aliquando pro ipso elemento aquaeo, ut ibi: Congregentur aquae in locum unum. Et sic patet quod supra firmamentum verae sunt aquae, sicut dicit Scriptura et auctoritates Sanctorum, quia illud intendunt persuadere. Patet etiam quod non sunt ibi aquae elementares sive eius naturae cuius sunt istae aquae, nec quantum ad corruptibilitatem nec quantum ad gravitatem nec quantum ad ignobilitatem nec quantum grossitiem nec quantum ad transfundendi possibilitatem, sicut ostendunt rationes ad oppositum adductae.

(22) Brev. p. II, c. III.

(23) Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. II.

(24) Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. II, Respondeo. "Hic prae-notandum

Quinta essentia, dicit ibi, sicut suum nomen indicat, a terra, aqua, aere et igne diversificatur; est corpus incorruptibile et elevatum a contrarietate et per hoc principium conservativum et conciliativum. Participat de natura lucis. Insuper non recte sed orbiculariter movetur.

Hic terminologia non sufficienter praecisa apud S. Bonaventuram notatur, nam loquendo de hac quaestione remanet in confuso utrum terminum "caelum" tantum ad firmamentum stellarum referatur, an etiam orbes planetarum, empyreum et crystallinum complectatur. Vox firmamentum vel stricte octavam sphaeram stellarum tantum vel late omnes orbes quintae essentiae designare potest (25). Alia quaestio esset utrum empyreum et crystallinum ex quinto elemento formentur quod nobis affirmative respondendum videtur. Haec quaestio ansam praebet ad aliam difficiliorem quaestionem nunquam solutam a philosophis naturalibus anterioribus vel coetaneis Bonaventurae: Quomodo fit quod unicum et commune elementum (quintum corpus) in firmamento stellarum,

est quod in huius quaestionis determinatione videntur Sancti et expositores sanctae Scripturae contradicere philosophis.

Communiter enim philosophi praeter quatuor elementa posuerunt essentiam quintam, quam dixerunt esse corpus incorruptibile et elevatum a contrarietate, et per hoc esse principium conciliativum et conservativum.

Sancti vero non videntur ponere nisi solummodo quatuor corpora, et sentire videntur naturam firmamenti esse igneam. Sed cum recta ratio satis evidenter persuadeat firmamentum esse alterius naturae quam sit aliquod elementum, tum propter motum qui non latet sensus nostros, tum etiam propter effectus varios, tum etiam propter universi perfectionem, non absurde credi potest philosophos in hac parte recte sensisse, et doctores veritatis ab eis in sensu non discrepasse, quamvis voce tenus videantur contraire. Sicut enim patet ex verbis Augustini in pluribus locis, ipse Augustinus elementum ignis denominat a perfectione lucis: naturales vero philosophi maxime ignem notificant per proprietatem caliditatis. Et quoniam natura lucis reperitur et in corpore quinto et in igne elemento, ideo ipsum firmamentum et ignem dixit corpus unius naturae esse: non, inquam, unius quia habeant unam formam speciei specialissimae, sed quia naturam lucis participant secundum quandam rationem analogiae".

(25) Sent. II, d. XIV, p. II, dub. III, Respondeo.

in aquoso crystallino, et in lucido empyreo tam diversas proprietates possideat.

Nobis videtur doctorem Seraphicum hanc quaestionem numquam serio sibi propossuisse, in quam si incidisset eam equidem contempsisset tanquam vanam inanemque elucubrationem philosophicam ex scientia inflatorum nosque a divina contemplatione distrahenti exortam.

Loquendo de caelo in eius ampliori sensu considerato, in duabus quaestionibus auctor noster quaerit: An caeli habeant figuram orbicularem et Utrum in caelo sit ponere dextram et sinistram (26).

In respondeo primae quaestionis affirmat: "Propter quod ad praedictam quaestionem respondent et iuxta rationem et sensus attestationem dicunt caelum habere figuram orbicularem, et hanc maxime sibi competere tum ratione simplicitatis, tum ratione capacitatis, tum ratione perfectionis, tum ratione nobilitatis, sicut patet pertractanti".

In hac prima quaestione secutus est communem doctrinam philosophorum sui temporis.

In secunda quaestione per viam communem etiam progreditur. Haec multis modernis futilis quaestio videretur, sed Bonaventura recte nobis dicit quod nequit loqui de sinistra vel dextra quin aliquis motus detur qui directionem determinet, et "secundum hoc intelligendum est, quod cum corpus caeleste quoddam habeat moveri ab oriente in occidentem vel e converso, sicut firmamentum et orbes planetarum, quoddam vero minime, sicut empyreum, quod dextra et sinistra caelis competat satis proprie non tamen universaliter; conveniunt enim orbibus mobilibus sed non orbi immobili" (27). Hic possumus iam invenire fundamentum theoriae relativitatis perceptionis spatialis.

De orbibus mobilibus relate ad motoris influentiam tractat in duabus quaestionibus sequentis articuli (28).

(26) Sent. II, d. XIV, p. I, a. II, qq. I et II.

(27) Sent. II, d. XIV, p. I, a. II, q. II, Respondeo.

(28) Sent. II, d. XIV, p. I, a. III, qq. I et II.

In prima quaeritur utrum Deus unica causa sit motuum orbium an influxus divinus ad concursum ordinarium reducatur ita ut aliqua causa creata detur cui omnis effectus recte tribui possit. Secundae sententiae adhaeret Bonaventura quia motus orbium virtutem finitam possidet atque Deus causis secundis secundum potentias earum semper agere permittit (29).

De natura huius motoris creati in sequenti quaestione tractatur: Utrum motus caeli sit a propria forma vel ab intelligentia. Ex tribus possibilibus solutionibus eam quam caelis animas tribuit considerantem universum tamquam magnum animale immediate repellit.

Secunda sententia tenet quod caelum movetur a propria forma et quod haec forma lux est "quae inter ceteras formas corporales est maxime activa". Sed haec opinio difficultates praesertim ad explicandam quietem caelorum quae tantum ultimatim mediante aliquo influxu speciali virtutis divinae solverentur, in se habet.

Tertiam sententiam, quam noster auctor mavult, defendunt magni viri tam in theologia quam in philosophia, quia concors pietati fidei et rationi esse videtur. Deus movet caelum per intelligentiam creatam, hoc est per angelum. Hanc sententiam quae optime hierarchiae ordinique universali consonat habet etiam Stus. Augustinus. Tamen ibi non clare determinatur utrum tantum unus angelus tanquam primus motor omnia alia movens, omnes caelos moveat an diversi motus singulorum orbium a plurimis angelis producantur.

Nam septem orbes planetarum, orbis stellarum et crystallinum non diversificantur ex distinctione formarum neque ex discontinuitate superficiei, sed tantum ex diversitate motuum, quae tamen non tollit continuitatem in medio ambiente, sicut diversi ven-

(29) Sent. II, d. XIV, p. I, a. III, q. I, Respondeo. "Et ad istam quaestionem satis de plano responderi potest, quod cum motus ille sit natus convenire virtuti finitae propter sui successionem, et divina bonitas ad sui manifestationem communicet creaturae quod ipsa nata est suscipere, quod Deus primum mobile movet mediante aliqua virtute creata, sicut et alia mobilia".

tus in unico aere inveniuntur, in corpore tamen uno continuo (30).

His motis omnes sphaerae moventur ita ut planetae non moventur nisi motu suorum orbium sicut clavus fixus in rota movetur motu rotae. Haec positio vero naturalium est qui praecipue in incorruptibilitate illius corporis, propter quam non potest scindi nec transitum praebere alii corpori, fundatur. Alia ratio est quia idem est centrum orbium superiorum et inferiorum, scilicet centrum mundi, propter rotunditatem perfectam ipsorum orbium qui circulariter moventur, ita quod unus non subintrat alterum. In his argumentis fundatus Bonaventura sententiam mathematicorum explicantium motus planetarum transfigentium suos orbis per theorias excentricorum et epicyclorum, reiicit (31). Certe auctor noster illas theorias noscit sed quam profunda sit cognitio haec nescimus. Ex maiore aut minore velocitate in orbibus et non ex epicyclis retrogradationes et progressionis luminarium explicari debent.

Motus orbium et luminarium duplex est. Unus quotidianus, circa polarem axem, alius est motus proprius uniuscuiusque orbis in circulo obliquo zodiaci (32).

Sed non omnes orbis qui moventur portant fixa in se aliqua luminaria. Sicut antea vidimus crystallinum movetur quamquam nullum luminare contineat (33).

Hic, priusquam studium luminarium singillatim aggrediamur:

(30) Sent. II, d. XIV, p. II, a. I, q. I, Respondeo.

(31) Sent. II, d. XIV, p. II, a. I, q. II, Respondeo. "...Mathematici enim, maxime considerantes apparentia, ut illa possent salvare simul cum motus perpetuitate et uniformitate, posuerunt excentricos et epicyclos, et planetas moveri motibus propriis in epicyclis; et secundum hoc, salvata motus uniformitate, aliquando contingit planetam deprimi, aliquando elevari secundum motum ipsius planetae in epicyclo, et epicycli in excentrico, et excentrici circa centrum proprium, quod est extra centrum mundi".

(32) Sent. II, d. XIV, p. II, dub. IV, Respondeo. "...Duplex enim est motus luminarium: unus, qui est ad motum ultimae sphaerae super polos principales ab oriente in oriens per occidentes... Alius est motus proprius, quem habent naturaliter in circulo obliquo, scilicet in zodiaco, in quo duodecim signa describuntur..."

(33) Sent. II, d. XIV, p. II, a. I, q. III.

stellarum, planetarum, solis, lunae... considerare quid auctor de natura illius lucis a Deo primo die creationis creatae sentiat, opportunum nobis videtur (34).

Haec quaestio potius quam problema aliquod philosophiae naturalis, tanquam exegeticum de interpretatione narrationis Geneseos considerari debet. Hodie lux illa non existit vel non cognoscitur, et omnia quae de illa scimus in sacra Scriptura inveniuntur, tamen memorandum quod omnis interpretatio scripturistica aliquas cognitiones naturales tanquam fundamentum postulat.

Ad aliquam propriam sententiam stabiliendam positio vel schola exegetica commentatoris maximi momenti erunt... Hoc speciatim inservit ad quamcunque interpretationem libri Geneseos et praecipue narrationis creationis. Duae praecipuae directiones dantur: Altera allegorica, cum alexandrinis, S. Augustino et Maimonide; altera cum antiochenis, Beda et Petro Lombardo interpretationem litteralem textus intendit.

Bonaventura secundam litteralem interpretationem sequitur, ita ut plene conscius quod Augustinus contrariam sententiam habet, doctrinam augustinianam energice repellat, quin tamen orthodoxiam Hiponensis neget (35).

Ex re fundatis principiis exegeticis oriens auctor negat quod illa lux sit naturae spiritualis (natura angelica), et sustinet quod primae diei operatio fuit formatio lucis corporalis, quae tres dies fecit ante solis productionem. Proinde isti primae luci subicitur duratio trium priorum dierum ante solis creationem. Quomodo factum est hoc? Hic exegetae etiam secernuntur: graeci contra latinos. Graeci, duce Damasceno, sustinent quod illa lux faciebat diem et noctem per emissionem radiorum et contractionem; Beda autem et alii latini expositores dicunt quod diem et noctem faciebat eius revolutione (36).

Doctor Seraphicus hanc secundam sententiam tanquam pro-

(34) Sent. II, d. XIII, a. I.

(35) Sent. II, d. XIII, a. I, q. I, Respondeo.

(36) Sent. II, d. XIII, a. I, q. II, Respondeo.

habiliorem sustinet ita ut lux illa noctem et diem suo motu fecisset, sicut sol sua facit actione. Intelligitur enim lucem illam factam fuisse ubi nunc est sol, nam et ex illa sol creditur esse formatus (37), et non tantum sol sed etiam alia luminaria (38). Hic quamdam notatu dignam sententiam medioevalem invenimus quae conferri potest cum theoria Laplacis vel Cantii de nebula primitiva. Hic et nunc parallelismum tantum notare volumus quin ad ultimas consequentias ducamus.

Sicut nunc facit sol, illa prima lux corporalis simul diem in uno hemisphaerio et noctem in altero; atque successive mediante suo gyro diem et noctem in ipso hemisphaerio causabat (39).

Adhuc nobis quaestio minoris momenti restat, de loco ubi facta sit illa lux, in meridie vel in oriente. Auctores dividuntur etiam et unaquaque sententia difficultates habet vel contra litteralem interpretationem textus biblici vel contra perfectam durationem primae diei. Bonaventura duos modos dicendi tanquam probabiles habet "nec facile discernitur quis eorum plus habeat veritatis; et ideo quocumque istorum modorum dicatur, non est facienda magna vis" (40).

Graeci in eorum sententiam ad interventum divinorum praeceptorum accurrunt quia alio modo nequit explicari, quomodo lux, diffusiva sui, naturaliter radios suos contrahere possit. Per hunc extraordinarium interventum divinum explicarentur melius quam per alias theorias quaedam aliqua miracula sacrae Scripturae sicut tenebrae Aegypti tempore Moysi et obscuratio solis in passione Domini. Iam vero auctor noster sententiam latinorum mavult. Doctor Seraphicus enim solutionem concordem cum experientia quotidiana physica diffusionis luminis explicationi miraculosae praeoptat. Alio loco, duce Aeropagita, aliam miracu-

(37) Sent. II, d. XIII, a. I, q. II, Respondeo.

(38) Sent. II, d. XIII, dub. II, Respondeo. "...Ideo est quarta opinio, quod ex illa luce facta sunt corpora luminosa, inter quae principatum tenet sol".

(39) Sent. II, d. XIII, a. I, q. II, Respondeo.

(40) Sent. II, d. XIII, a. I, q. II, ad obiectionem 4.

losam interpretationem tota re diversam ad obscurationem solis in passione Domini explicandam nobis exponit (41).

Bonaventura sub communi nomine "luminarium" lunam, solem, planetas et stellas designat. Qualis est eorum origo? Unde formata sunt? Auctor cognoscit doctrinam Aristotelis et aliorum philosophorum secundum quam luminaria producta sunt ex aggregatione lucis suorum orbium, et secundum hoc luminare est maius vel minus prout maior sit in eo lucis aggregatio (42). Haec sententia explicat e. c. parvam luminositatem lunae quia orbis lunaris propior nobis minus quam alii orbes perfectioni lucis participat (43). Quamquam ista positio est satis probabilis, non tamen videtur omnino sufficiens et auctor sententiam Damasceni et Basilii praeferit secundum quam luminare non tantum dicitur lux, sed lucis vehiculum et lucis vasculum. Luminare enim non est ipsum lumen sed luminis receptaculum. Ita ex aggregatione naturae orbium (quinti corporis) formata sunt tanquam receptacula, et Deus illa complevit luce prima die creata, in diversis portionibus divisa, maxima pro sole, minoribus pro luna et stellis, pro aliquibus tam exigua ut ad lucendum susceptionem solaris influentiae requirant (44). Ita in formatione luminarium, nec fuit illius lucis corruptio, nec etiam violentia, sed quaedam maior et perfectior distinctio (45).

Quamquam luminaria componantur ex lucida quinta essentia et ex illa luce prima, et moveantur, calefaciunt (46), sed non omnes quia motus et lumen non sunt sufficiens causa caloris, quae est motus cum velocitate et lumen cum radiorum multiplicatione (47). In quantum ad naturam in qua conveniunt, videlicet quantum ad naturam lucis, magis conformatur igni quam alii elemento et ita videtur quod omnia desiccent et calefaciant, et nulla in-

(41) ComLc. c. XXIII, n. 54.

(42) Sent. II, d. XIV, p. II, a. II, q. I, sed con. 2.

(43) Sent. II, d. XIV, p. II, dub. III, Respondeo.

(44) Sent. II, d. XIV, p. II, dub. III, Respondeo.

(45) Sent. II, d. XIII, dub. II, Respondeo.

(46) Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. II, 6.

(47) Sent. II, d. XIV, p. II, a. II, q. II, ad obie. 4.

frigident, sed quantum ad virtutes sibi specialiter datas, secundum quod deputantur ad regimen inferiorum quia non tantummodo habent regere ignem sed etiam alia corpora, hinc est quod ex sua institutione primaria aliqua ex eis magis quam ignem aspiciunt elementa alia (48).

Luminaria nequeunt multiplicari seipsa, quia nullum corpus caeleste multiplicat lumen proprium in se, sed si multiplicat, multiplicat extra se et in materia extrinseca (49). Sunt incorruptibilia et impassibilia, quia corpora caelestia non sunt receptibilia alienae impressionis (50). Sunt etiam ornatus mundi ita ut si non essent sol et luna et stellae in firmamento mundus non esset nisi quaedam massa tenebrosa (51). Sunt etiam luminaria per lumen et motum in distinctione temporum, dierum, mensium, annorum et temporum (52). Nota in hoc ultimo texto aliquas locutiones vel "terminos technicos" astronomiae.

Omnia luminaria habent lucem tanquam formam communem, ultimam et completivam, sed tamen differunt specie quia alias formas habent in quibus virtus et natura complete salvantur (53). Notandum quod potius quam de aliqua perfecta explicatione agitur hic tantum de affirmatione, concorde cum doctrina de plurate formarum.

In novissimo iudicio propter hominem corpora caelestia mercedem accipient sed tantum secundum eas proprietates secundum quas sunt consona corporibus gloriosis et ideo in luce et splendore augebuntur et crescent (54) sed non in motu quia obsequium

(48) Sent. II, d. XIV, p. II, a. II, q. II ad obiecc. 6.

(49) Sent. II, d. XXX, a. III, q. I, Respondeo.

(50) Sent. IV, d. XLVII, a. II, q. III, Respondeo.

(51) Hex. c. XX, n. 2.

(52) Brev. p. II, c. IV. "...Caelestia corpora per lumen et motum sunt in distinctiones temporum, scilicet diei, secundum lucem solis et motum firmamenti; mensis, secundum motum lunae in circulo obliquo; anni, secundum motum solis in eodem circulo; temporum vero, secundum varium planetarum motum, distantiam et concursum, ascensum et descensum, retrogradationem et statum, ex quibus oritur diversitas in temporibus".

(53) Sent. II, d. XIV, p. II, a. II, q. I, ad obiecc. 4.

(54) Sent. IV, d. XLVIII, a. II, q. I, Respondeo.

motus non ita competit corporibus Beatorum sicut obsequium luminis (55). In fine temporum illa obscuratio luminarium de qua sacra Scriptura agit, potest esse vel realis, sicut Rabanus dicit, vel tantum in apparientia vel etiam in comparatione, sine luminis privatione, sicut Lombardus putat (56). "Quibus peractis, cessabit motus caeli et influentia luminarium, facta remuneratione corporum caelestium, et non erit nox prima nisi in inferno, omnibus corporibus caeli stantibus in ordine, quo creata sunt" (57).

In suis sermonibus Bonaventura luminaria frequenter sensu allegorico usurpat praesertim loquendo de Christo, Beata Virgine et Sanctis.

Multa de luminaribus dicta stellis in concreto etiam inseruiunt. Hae sunt innumerabiles (58) et diversificantur ita ut altera maior altera dicatur quia magis ad perfectionem lucis accedat (59), habent radiationem mansivam, decoram et iucundam (60). Quidam astrologi dicunt, quod omnes stellae ut luna, lumen suum a sole recipiunt. Sed veritatem istius quaestionis —addit Bonaventura— nullus scit; verumtamen tam stellae quam luna aliquod lumen habent; et stellae quidem non sic obumbrantur, ut luna, quia hoc habet luna per vicinitatem ad nos et motum suum (61). Stellae fixae sunt in caelo (62) ita ut in fine temporum revera corpora stellarum caelestium non mutabunt situm, secundum substantiam sed secundum apparientiam (63).

Aliquando nomine "stellae" designantur planetae, praecipue Venus, quae aliquando stella matutina (64) alias stella Diana nominatur (65).

(55) Sent. IV, d. XLVIII, a. II, q. II, contra 1.

(56) Sent. IV, d. XLVIII, dub. II.

(57) Domin. I Advent. Sermo IX.

(58) In Pentecoste Sermo I.

(59) Sent. II, d. XXXIV, dub. III, Respondeo.

(60) Hex. c. XX, n. 22.

(61) Hex. c. XIII, n. 23.

(62) Hex. c. XX, n. 23.

(63) ComLc. c. XXI, n. 41.

(64) Epiphania Sermo I.

(65) De Nativ. S. Ioan. Baptis. Sermo II.

In sermonibus de Epiphania Bonaventura operam dat stellae quae Magis apparuit, quae probabiliter a stella matutina habuit originem (66) et de illa stella plures acceptiones allegoricas habet (67). Etiam Beata Virgo Maria allegorice stella maris nuncupatur (68).

Omnes enim philosophi concordantes sunt in affirmanda diversitate specifica luminarium, sed ad illam explicandam, praeter alias falsas rationes, quattuor verae inveniuntur quorum momentum sperni non debet.

Prima ratio est ex parte finis, quia luminaria sunt producta propter diversas influentias in inferioribus faciendas et ad ornandam caelestem naturam.

Sumitur etiam ratio ex parte efficientis, qui secundum suam potentiam, sapientiam et bonitatem diversa producit secundum speciem et formam, ut quod dari non potuit uni soli per se, daretur diversis in specie.

Sumitur etiam ratio ex parte materiae. In caelesti materia reperitur "to" rarum et "to" densum et secundum maiorem raritatem vel densitatem materia potest suscipere diversas formas. Raritas et densitas causantur in materia caelesti solummodo secundum diversarum partium situm.

Sumitur etiam ratio ex parte formae. Lux est eadem forma communis, reperta in omnibus luminaribus, et secundum cuius participationem maiora et minora sunt magis et minus nobilia: et ideo, cum de hac forma participant diversimode, diversos habent gradus completionis, ideo etiam diversas formas completivas (69).

Ex diversitate specifica luminarium oritur diversitas eorum impressionum super corporalia. Aliqui effectus patent, sicut mirabiles aestus oceani a luna producti, vel variatio temporum anni a sole, et astronomi dicunt quasdam stellas calefacere, quasdam infrigidare, quasdam humectare et quasdam desiccare.

(66) Epiphania Sermo I.

(67) Epiphania Sermones I et VI. Dom. II post Epiph. Sermo I.

(68) De Purific. B. V. Mariae Sermo I.

(69) Sent. II, d. XIV, p. II, a. II, q. I, Respondeo.

Ratio autem quare superiora in haec inferiora agant est quia sunt corpora nobiliora et ordo universitatis, et ex diversitate virtutum luminaria oriuntur quod influxus non ad alia sed tantum ad aliqua restringant (70).

Patet influxus in rebus irrationalibus, sed determinatio astrologica in moribus hominum neganda prorsus est. Dicendum quod mores hominum et eventus futurorum a sideribus causari dupliciter potest intelligi: aut necessario et sufficienter aut dispositive et contingenter. Si primo modo dicatur, sic non tantum est falsum, immo et haereticum et diabolicum figmentum, quia repugnat christianae religioni, repugnat sensui et repugnat etiam rationi (71).

Si autem dicatur mores hominum a dispositionibus siderum variari dispositive et contingenter, sic potest habere veritatem, quia nec rationi nec fidei repugnat. Planum est enim quod dispo-

(70) Sent. II, d. XIV, p. II, a. II, q. II, Respondeo. "...Ratio autem, quare superiora in haec inferiora agunt et imprimunt et rerum qualitates intendunt, est, quia sunt corpora nobiliora et praecellentia in virtute, sicut prae-cellunt in situ; et ideo, cum ordo universitatis sit, ut potentiora et superiora influant in inferiora et minus potentia, ordini universitatis competit ut luminaria caelestia influant in elementa et corpora elementaria. Status enim ordinis hoc requirit, quia, sicut in motu locali venit ad unum movens immobile, ita in motu alterationis secundum qualitatem necesse est venire ad unum alterans non alterabile secundum easdem qualitates. Et ideo cum elementa et ex elementis conmixta sint secundum primas qualitates alterantia et alterabilia, recte disposuit divina Sapientia corpora caelestia, utpote luminaria, quae inferiora alterarent sua influentia secundum qualitates primas, ita quod ipsa tam qualitatibus quam alterationibus illarum essent carentia.

...Et ideo melior sumitur ratio ex parte diversitatis virtutum. Quia enim conditor mundi corpora caelestia incorruptibilia posuit ad regulandum et regendum corruptibilia, quae sunt diversa et multiformia, dedit eis virtutes consequentes suas species, secundum quas diversa luminaria aspectum haberent ad diversa elementa et ad diversa corpora mineralia. Unde quia luna ex virtute sibi indita cum adiutorio luminis aspectum habet super humorem, ideo per suam influentiam humidum augmentat, et ad eius praesentiam excrescunt maria et quasi exaestuant et effluunt, ad absentiam vero in sinum suum colliguntur et refluunt. Sic etiam intelligendum est et in aliis luminariis".

(71) Sent. II, d. XIV, p. II, a. II, q. III, Respondeo.

sitio corporis varia multum facit ad variationem affectionum et morum animae.

Et sic dicuntur corpora caelestia esse in signa non quorumlibet futurorum, sed eorum quorum ipsa sunt quodam modo causa, sicut imbrium et ventorum, vel etiam eorum quae per ea praesignat divina providentia, sicut eorum quae advenient in iudicio. Aliorum vero quae sunt a libero arbitrio non sunt signa ex institutione divina, sed potius ad illa signanda traxit fictio humana et fallacia diabolica (72).

Auctor etiam noscit quod Saturnus sit remotissimus planetarum et proinde quod celerrime moveatur, quia cum omnes planetae simul volvantur, celerrimus erit ille qui maximam viam percurrat, et viae eius proportionantur distantiae a centro universi.

Diversa distantia orbium errores perspectivae causare potest (73). Speciatim agendo de luna et stellis, illa nobis maxima videtur ex sua minima distantia, sed dicendum est, iudicio sapientium, quod multae stellae sint maiores.

Doctor Seraphicus de duobus maximis luminaribus, sole et luna, longius latiusque quam de minoribus tractat, quod a maximo eorum influxu in nobis debetur. De origine et formatione lunae et solis iam locuti sumus agendo de origine luminarium in genere, quomodo oriantur ex aggregatione quintae essentiae ex qua tanquam receptacula formantur in quibus Deus diversimode lucem prima die creationis formatam distribuit.

Duo magna luminaria quarto die creata fuerunt. Creditur enim sol quarta die conditus fuisse in oriente, non in meridie, et luna in occidente (74). Deus formavit tantum unicum solem et non duos quia alter sol fuisset vanus dum si luna deesset aliquod bonum deesset de ordine (75) sed cum illam creavit, dedit eis diversas quantitates illius primae lucis, et ideo illud luminare, cui Deus multum dedit de illa luce, maxime lucet, sicut sol; illud cui

(72) Sent. II, d. XIV, p. II, dub. IV, Respondeo.

(73) Hex. c. XX, n. 16.

(74) Sent. II, d. XIII, a. I, q. II, ad obiec. 4.

(75) Sent. IV, d. II, a. I, q. II, ad obiec. 1.

minus dedit, minus; et illud cui minime, minime lucet ex se, sed si lucet hoc est ex susceptione solaris influentiae. De luna satis apparet quod per se non lucet, et ratio est, quia ad sui completionem modicum suscepit de illa luce primo creata; quia vero est aggregatum ex natura, quae multum est apta ad suscipiendum lumen, cum sit corpus magnum et densum et nobis propinquum, hinc est quod multum de lumine suscepit et multum refundit, quando ex ea parte illuminatur qua se nobis opponit. Hoc autem est quando est in perfecta distantia a sole, ita quod sol est in uno hemisphaerio et luna in alio (76).

Luna proinde propria luce caret et ea quam nobis transmittit est tantum aliqua lucis solaris reflexio, quia natura lunae talis est quod, quamquam neque speculum perfectum, neque pervia neque opaca sit participat tamen aliquid de quolibet horum (77).

Sed secundum principium Boethii "Omne quod recipitur est in recipiente per modum recipientis, non recepti", lumen solare in luna diversimode ac in sole vel in terra invenitur. Quia vero luna nata est illuminari sed non est nata calefieri, hinc est quod a sole lumen recipit et refundit, calorem vero non recipit vel refundit (78). Sicut luna non calefacit neque illuminat eadem perfectione solis; lux solis non habet tenebrositatem in se sive in suo fonte; sed in luna, quae habet obscuritatem, non est simpliciter

(76) Sent. II, d. XIV, p. II, dub. III, Respondeo.

(77) Ibidem: "...Ad illud vero quod quaeritur, qualiter recipiat lumen, utrum sicut transparens vel terminatum vel speculum, dicendum quod luna nec habet naturam perfecte opaci nec perfecte transparentis nec perfecte habet naturam speculi; participat tamen aliquid de quolibet horum. Naturam enim transparentis quodam modo participat, dum ex natura quinti corporis constat. Naturam vero opaci, in eo quod partes illae ita densantur, ut nec radiis solaribus nec visualibus praebeant transitum. Naturam vero speculi habet in hoc quod sic recipit ut etiam reddat; non tamen omnino reddit sicut speculum, quia non est corpus tersum et politum, sicut patet aspicienti ipsum corpus lunare, cum est illuminatum: speculum autem reddit imaginem, quia est corpus politum quod non est radiis pervium. Haec autem magis coniecturando dicta sunt quam asserendo, ut aliquis intellectus sanus haberi possit de eo quod dicit Scriptura: Fecit Deus duo luminaria magna, etc."

(78) Sent. II, d. XIV, p. II, a. II, q. II, contra 5.

clarus, unde lunam videre (directe aspicere) possumus, non solem, quia radius solis contemperatur nobis per lunam (79).

Luna, quae per suas phases ad mensuram mensium inservit, crescit in consummatione et mirabiliter diminuitur. In phase plena tunc invenitur in plena oppositione ad solem, distat ab eo quam maxime et tunc minus illuminatur secundum veritatem quam in alio tempore quocumque, et nobis apparet maxima quia faciem illuminatam nobis directe opponit. Item, apud coniunctionem est e contrario, quia, cum sit in maxima appropinquatione, qua esse potest, tunc illuminatur magis secundum veritatem et minus secundum apparientiam, quia tunc nihil videmus de luna (80). Eclipses ex his relativis variationibus positionis explicantur. Ut aliqua eclipsis producat necesse est quod luna nova sit, et etiam seimus quod eclipses solares tantum in parva superficie terrestri visibiles sint et earum duratio per breve spatium temporis protenditur (81).

Textus Isaiae 30,26 "Erit lux lunae sicut lux solis, et lux solis sicut lux septem dierum" Bonaventurae tanquam fundamentum ad explicandum statum duorum luminarium post novissimum iudicium inservit (82). Scit, duce Glossa, quod ante peccatum lux astrorum maior quam hodie (83), et quod post finalem resurrectionem luminaria etiam praemiabuntur et lux eorum usque ad perfectam additionem augmentabitur (84). Quia non erit tunc nox, sed dies perfecta, dabitur lunae luminositas competens diei, qualis est luminositas solis; et solis luminositas crescet usque ad perfectum diem (85) quia, cum dicatur quod luna facta est ut praecesset nocti, non assignatur ratio productionis substantiae, sed paucitatis luminis, ut esset tantum quod compateretur nocti, secundum substantiam vero factum propter perfectionem universi.

(79) Hex. c. XX, n. 15.

(80) Hex. c. XX, n. 16. De Patre nostro S. Francisco, Sermo IV.

(81) ComLc. c. XXIII, n. 54.

(82) Sent. I, d. XLIV, a. I, q. II, a. Sent. IV, d. XLVIII, a. II, q. I, a.

(83) Sent. IV, d. XLVIII, a. II, q. I, b.

(84) Sent. IV, d. XLVIII, dub. IV, Respondeo.

(85) Sent. IV, d. XLVIII, dub. V, Respondeo.

Corpora caelestia permanebunt per aeternitatem ubi creata fuerunt, luna in occidente, sol autem in oriente (86).

Allegorice auctor lunam cum B. Virgine (87) cum prudentia Christi (88) et cum Ecclesia (89) confert.

Loquendo de luminaribus multa quae communia soli sunt vidimus. Sed quia sol praecipua fons lucis et caloris est, Bonaventura frequenter physicam lucis solaris et eius proprietates considerat.

Lux et calor in sole, quamquam concomitantia sint (90), re non identificantur, differunt essentialiter; plures auctores negant quod sol per eandem virtutem, qua illuminat, calefaciat, et potest esse quod verum dicant (91).

Sol est causa efficiens et conservans luminis (92). Lux solaris ita perfecta est quod impossibile sit per naturam in se obnubilari (93), et est plena actualitate et potestate multiplicandi se (94) ita ut ex sole exeat unde sol videri possit (95). Sed splendor scatens a sole nec est omnino perfectus nec aequatur origini; et ideo non capit intra se ex unica productione totam virtutem et claritatem lucis irradiativae, immo secundum gradus approximationis et elongationis secundum plus et minus sapit et capit de plenitudine lucis fontalis (96) et hoc accidit quia in sole est abundantia lucis quamvis sit ibi materia (97).

Unus tantum est sol, sed tamen multos radios emittit (98) sed tantum ad extra, quia sol intra se radium generare non potest (99).

(86) Domin. I Advent. Sermo IX.

(87) De Assumptione B. M. V. Sermo I.

(88) De Annuntiatione B. M. V. Sermo IV.

(89) Hex. c. XX, n. 13. ComSap. c. V, n. 6.

(90) Sent. II, d. XXXIV, a. I, q. II, Respondeo.

(91) Sent. II, d. XXIV, p. I, a. II, q. I, ad obiec. 7.

(92) Sent. IV, d. IV, p. I, a. I, q. II, ad obiec. 4. Sent. IV, d. XXII, a. I, q. I, ad obiec. 3. Sent. IV, d. XXVII, a. II, q. I, ad obiec. 2-3.

(93) Sent. II, d. XXIV, p. I, a. I, q. I, 1.

(94) Sent. II, d. XIII, a. II, q. I, 5.

(95) ScChr. q. IV, 15.

(96) MystTrin. q. IV, a. II, ad obiec. 5.

(97) Sent. II, d. XIII, a. II, q. I, ad obiec. 5.

(98) Domin. XXII post Pentec. Sermo I.

(99) Hex. c. XIII, n. 23.

Ista processio radiorum a sole, diversimode vocatur: generatio (100) vel missio (101) vel simpliciter processio (102) et haec terminologia maximi momenti est in doctrina trinitaria.

Radius a sole continue egreditur, non quia semper aliquid novum emittitur, sed quia quod emissum est continuatur; unde solis influentia non est aliud quam continuatio dati (103).

Quia radius non est corpus et sol sicut corpora caelestia est incorruptibilis, egressus radiorum a sole non est sicut egressus rivulorum a fonte, neque sicut ramorum a radice, sed radius est aer illuminatus a sole et eius egressio non est aliqua creatio alicuius novi corporis sed tantum aliqua modificatio, sub influxu formae luminosae (104) ita tamen ut radii solis non inquinentur ex foeditate illuminabilis quia non communicat in materia transmutabili nec etiam ab eis dependet (105). Unde radius solis per ista pervia munda pertransit sine aliqua ruptura et unit se eis (106).

Sol non est aliquod agens voluntarium quia non praeconcipiendo illuminat (107) et diffundit radios in unamquamque differentiam positionis sed in hac diffusionem non debet transgredi limites a Deo institutos et proinde lumen non diffundit in ipsum empyreum, vel si usque ad eum pervenisset, tamen, quoniam maior influentia absorbet minorem, lumen solare in empyreo non perciperetur (108).

Circa solem nullum datur spatium vacuum, quia in vacuo non daretur corpus sustinens formam lucis, et hac de causa Philosophus dixit quod "per vacuum non est videre". Lumen, cum sit forma corporalis, indiget medio deferente (109). Et quia lumen solis

(100) Sent. I, d. XIII, dub. VIII.

(101) Sent. I, d. XV, p. I, a. I, q. I, Respondeo.

(102) Sent. I, d. XIII, a. I, q. I, Respondeo.

(103) Sent. II, d. II, p. I, a. I, q. III, Respondeo. Sent. IV, d. XLIV, p. II, a. III, q. I, ad obiectionem 2.

(104) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, Respondeo.

(105) Sent. III, d. II, dub. II.

(106) Epiphania Sermo III.

(107) Sent. I, d. XLV, a. II, q. I, contra 4.

(108) Sent. II, d. II, p. II, a. I, q. I, ad obiectionem 2.

(109) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, ad obiectionem 5.

pervenit usque ad nos, impossibile est, quod sol illuminet remota corpora a se, et non illuminet propinqua sibi (110).

In sacra Scriptura inveniuntur quattuor miracula solaria, et in his omnibus sol est signum eorum quae super naturam eveniunt. Datur aliqua allegoria vel significatio a Deo intenta cum sol stetit, vel cum retrocessit, vel in passione Domini vel etiam in fine temporum (111). Omnes hae ad aliquid designandum acciderunt. Hic interpretationem allegoricam Scripturae invenimus quae tamen non negat realitatem physicam miraculorum.

Sed praeter miracula, etiam sol in suo naturali statu, magnam vim symbolicam vel allegoricam habet. Ex sua pulchritudine, magnitudine, sublimitate et virtute, sol semper inservivit ad res pulchras, magnas, sublimes et potentes designandas. Sed praecipue in nostro auctore duae speciales similitudines notandae sunt quas hic et nunc tantum nominare sed non enucleare possumus.

Prima est similitudo trinitaria; sol habet substantiam, splendorem et calorem. Sic Deus habet principium originans, Patrem; splendorem, Filium; calorem, Spiritum Sanctum (112).

Alia similitudo ea est solis illuminantis naturaliter oculos quae cum tota doctrina bonaventuriana de illuminatione relationem habet. Ita Christus vel Deus sol spiritualis est influens lumen spirituale in animam (113).

Allegorice etiam, per alias similitudines, sol Christum designat (114) vel divinam monarchiam (115) vel Beatam Mariam Virginem (116) vel angelicam sublimitatem (117) vel etiam Ecclesiam triumphantem (118).

(110) SeptDon. c. IV, 10.

(111) ComLc. c. XXI, n. 42.

(112) Hex. c. XIII, n. 22. Hex. c. XXI, n. 2.

(113) Sent. II, d. XXVI, a. I, q. II, Respondeo. Dom. infra Oct. Nativ. Domini, Sermo I. Circuncisio Domini, Sermo I. Dom. II in Quadr., Sermo IV. Dom. II in Quadr., Sermo V. De S. Marco Evang., Sermo I.

(114) Dom. I Advent. Sermo VIII. Vigil. Nativ. Domini, Sermo VII. Dom. II in Quadr., Sermo III. De Annuntiatione B. M. V. Sermo II.

(115) Hex. c. XX, n. 4.

(116) De Assumptione B. M. V. Sermo II. De Assumptione B. M. V. Sermo IV. De Nativitate B. M. V. Sermo II.

(117) Hex. c. XIII, n. 24.

(118) Hex. c. XIII, n. 25.

Aliquis specialis effectus solaris, arcus caelestis vel iridis symbolice etiam Christum repraesentat (119). In istis textibus Bonaventura nobis suas cognitiones physicas de iride describit. Certe non agitur de aliquo profundo tractatu tanquam illo Grossetestae, sed plura de iride invenimus. Arcus quoad substantiam procreatur ex refulgentia et repercussione radiorum solarium in nube concava, rorida et imbrifera, ex radio solis recto, fracto et reflexo. Plena facie respicit solem ex opposito et respicitur a sole. A terra usque ad caelum circulariter elevatur, duobus cornibus terram percutiendō et vertice caelum tangendo. Quadricolor est ex quattuor elementis sibi oppositis et in se relucetibus. Tantum in die videtur; creatur enim a radiis solaribus, et non nisi bis de nocte in quinquaginta annis, creatus tunc a radiis lunae (aurora sic dicta "borealis"?). Nunquam apparet nisi in tempore pluviali mane, aut sero, "non autem in meridie", quia tunc sol mediat orbem nec potest sibi opponi, secundum Philosophum. Per sui resolutionem in pluviam vel in rorem inferiora fecundat, superiora serenat. Dominium humiditatis in aere significat, propter quod sicut dicit Beda "quod per quadraginta annos ante iudicium non apparebit in signum desiccationis et defectionis elementorum".

Ad doctrinam astronomicam Bonaventurae exponendam tantum nobis de loco physico inferni et aere caliginoso loqui restat. Notandum quod haec doctrina in sacra Scriptura et in catholica traditione, praesertim in Origene fundamentum habet. Quia adversarius noster diabolus circuit nos quaerens quem devoret suam actualem habitationem in aere hoc caliginoso habet (120) qui non est super omnes montes plus quam quindecim cubitis, et qui carcer est, quia parvus et arctus et obscurus, non obscuritate qua obscuret vel arctitudine qua angustet, sed potius qua attestetur mentis arctitudo et frigor iniquitatis, et commotio affectionum. Et si-

(119) In Nativitate Domini, Sermo IV. De Annuntiatione B. M. V. Sermo II.

(120) Sent. II, d. VI, dub. II, Respondeo. Sent IV, d. XLVII, a. II, q. III, c.

cut alio modo locus corporalis locat spiritus, alio modo corpora, ita etiam alio et alio modo incarcerat.

Sed infernus damnatorum est sub terra, in medio terrae, vel circa medium, et in eo non datur lux. Verumtamen possibile est quod infernus habeat aliquod amplium os, in inferiori hemisphaerio, et post novissimum iudicium omnes damnati et daemones ad suum locum redeant (121).

(121) Sent. IV, d. XLVIII, dub. VII.

DE IGNE

"Nulla notio tam intimas relationes cum natura lucis habet quam natura ignis. Frequenter auctores et saepissime populus in sermone quotidiano inter ignem et lucem non distinguunt. Et per hunc modum loquitur Augustinus quando dicit quod "lux tenet primum locum in corporibus", et quod "lux et aer sunt corpora subtiliora". Vocat enim ibi lucem quod nos vocamus ignem sicut ex verbis ipsius Augustini colligitur expresse" (1).

Ex verbis allatis patet quod Bonaventura inter ignem et lucem distinguat, et quamquam ambo in intima connexione semper inveniantur in mundo sublunari tamen ita diversificantur ut dici possit quod lux inveniat "in igne" (2), sed non quaecumque lux est species ignis vel pertinet ad ignem sed illa tantum quae est in materia transmutabili (3), et quamvis in omnibus speciebus ignis in terra salvetur natura lucis, tamen ita in diversis gradationibus datur ut in materia maxime terrestri ignis parum habeat de luce, et potius est tenebrosus quam lucidus, atque in igne infernali lux absolute non invenitur (4).

Sed quamquam lux in igne inveniat, agitur de illa luce quae in materia transmutabili datur, quam lucem igneam vocare possumus, quia existit etiam et lux quinti corporis, quae nullo modo in igne invenitur, et lux ex aequalitate complexionis generata, quae quamquam ad naturam ignis non pertineat in eodem subiecto concomitanter dari potest (5).

Sicut lux ignea etiam lux quinti corporis datur de qua tractando de astronomia. Ambo proinde elementa, et ignis et quintum corpus in intima connexione cum luce dantur, ex qua rela-

(1) Sent. II, d. XIII, a. II, q. I, Respondeo.

(2) Sent. II, d. IV, a. II, q. II, sed con. 3.

(3) Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. II, ad obiec. 5.

(4) Sent. IV, d. XLIV, p. II, a. II, q. I, ad obiec. 3.

(5) Sent. II, d. XVII, a. II, q. II, ad obiec. 1.

tione inter ambo etiam intimae connexiones oriuntur. Ita multi theologi elementum firmamenti, quintum corpus, cum igne aequaverunt (6), quod falsum est quamquam aliquo sensu caelum comprehenditur sub igne propter conformem lucis participationem (7). Ita, si corpus quintum calefacit, hoc non facit per naturam caliditatis vel ignis, sed per vim luminis (8); et dum firmamentum vel quintum corpus naturaliter est incorruptibile, ignis elementum naturaliter corrumpitur; ergo non sunt eiusdem naturae (9) quamquam natura caelestis quantum ad naturam lucis verum est dicere quod universaliter magis conformetur igni quam elemento alio (10).

Ita ut diversae species lucis dantur, diversae species ignis etiam inveniuntur. Ignis est triplex differentia. Est enim ignis purus, ut est in propria materia; et est ignis incorporatus, ut est in materia aliena, ut in terra vel aerea; et est ignis non tantum incorporatus, sed etiam permixtus, ut ignis sulphureus et fumosus. Primus est lux et pure lucet et abundanter. Secundus est ignis, carbo et flamma: hic autem lucet et tenebras expellit. Tertius est ignis fumosus et talis est tenebrosus, et hic erit in inferno (11). Quamquam in loco allato dicatur quod primus ignis est lux, tamen secundum generalem doctrinam bonaventurianam intelligi debet quod primus ignis multum habet de luce.

Divisio trimembris ignis incorporati in ignem, carbonem et flammam frequenter apud auctorem invenitur (12) et a Philosopho sumitur, communissima est in medio aevo, et hodie a nobis tanquam tres partes quae in combustionem facile percipiuntur, describeretur. Potius quam de tribus speciebus diversis hic de tribus partibus unius phaenomeni agitur.

(6) Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. II, Respondeo.

(7) Sent. II, d. XIV, p. I, q. I, a. II, ad obiec. 2-3.

(8) Sent. II, d. XIV, p. I, q. I, a. II, ad obiec. 6.

(9) Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. II, ad oppos. b.

(10) Sent. II, d. XIV, p. II, a. II, q. II, ad obiec. 6.

(11) Sent. IV, d. L, p. I, a. II, q. I, Respondeo.

(12) Sent. II, d. VI, a. II, q. II, contra d. Sent. II, d. XIII, a. II, q. I, Respondeo. Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. II, 5. Sent. IV, d. XLIV, p. II, a. II, q. I, ad obiec. 3. ComSap. c. XVII, v. 5.

Notandum quod cum auctor de igne agit, si nulla alia determinatio adest, de igne incorporato agitur.

Forma ignis invenitur ubi ratio ignis adest immo in qualibet parte ignis, quia quaelibet pars ignis est ignis, et ex doctrina bonaventuriana de pluralitate formarum, huic non obstat quod etiam in igne incorporato vel puro forma lucis inveniatur.

Lux in igne est forma substantialis, quamquam non sit forma ultima completiva. Sed ex hoc non debet concludi quod forma ignis sit nobilior forma lucis, quamvis ulterior sit. Forma enim lucis cum ponitur in eodem corpore cum alia forma, non ponitur sicut dispositio imperfecta, quae nata sit perfici per ultimam formam, sed ponitur tanquam forma et natura omnis aliae corporalis formae conservativa et dans ei agendi efficaciam, et secundum quam attenditur cuiuslibet formae corporalis mensura in dignitate et excellentia (13).

Forma ignis perficit et extenditur et dependet. Et haec quia totum perficit est in toto; quia vero extenditur perfectionem totius communicat partibus; quia vero dependet nec agit per se, operationem totius communicat partibus (14).

In igne semper naturaliter coniuncti calor et lux inveniuntur (15). Tamen duo diversa sunt quae divina virtute separari possunt (16). Differunt essentialiter (17), et quamquam tum calor tum lux naturaliter pertineant ad ignem datur talis differentia nobilitatis quam dum lux forma substantialis sit, caliditas est qualitas accidentalis ipsius ignis, quia non est tantae dignitatis et perfectionis forma caloris, sicut forma lucis (18).

Corpus enim calidum per calorem decoratur, sentitur et operatur, et ideo si caliditas forma nobilis dicatur, hoc non intelligitur quantum ad esse primum, sed quantum ad esse secundum, si-

(13) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, ad obiec. 5.

(14) Sent. I, d. VIII, p. II, q. III, ad obiec. 1-2.

(15) Sent. II, d. XXXIV, a. I, q. II, Respondeo.

(16) Sent. II, d. IV, a. II, q. II, sed contra 3.

(17) Sent. II, d. XXIV, p. I, a. II, q. I, sed contra g.

(18) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, ad obiec. 4.

cut scientia et gratia nobilissimae formae ponuntur, quamvis accidentia esse dicantur (19).

Quaelibet pars ignis calefacit, sed etiam alia corpora non ignea tanquam sol et alia luminaria calefaciunt. Duae rationes possunt hoc explicare. Vel motus et lumen non est sufficiens causa caloris, sed motus cum velocitate et lumen cum radiorum multiplicatione et hae conditiones in igne et in quibusdam luminaribus inveniuntur, in aliis non; vel hoc non facit tantum motus et luminositas, sed etiam ad hoc facit virtus propria quae in igne et aliquibus luminaribus tantum invenitur (20).

Similitudines etiam quamquam non absolutae dantur inter proprietates ignis et lucis, praecipue in modo diffusionis eorum. Sicut lux est diffusiva sui etiam ignis habet potestatem faciendi se in alio et augendi (21) et ista multiplicatio ratione suae actualitatis augetur in infinitum si adsit combustibile (22) et hoc fit per novam inductionem formarum ab agente formam suam multiplicante. Ita una candela inflamat multas suam formam multiplicans (23) sed requiritur combustibile in quo forma ignis inveniatur potentia, ita ut quando inflammatum coniunctum inflammabili inflamat, illa inflammatio est per eductionem alicuius de materia, ibi enim quod est in actu potest educere aliquid quod est in potentia (24).

Ita forma ignis invenitur potentia in omnibus naturis eiusdem naturae unius inflammatae, quoniam ita videmus in corporalibus, quod ignis qui comburit in una materia, comburit et in qualibet simili et eiusdem speciei (25). Multiplicatio ignis fit in terra per ablationem novi combustibilis, sicut ignis comburit ligna; sed in inferno potest fieri per eius continuationem (26). In diffusionem

(19) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, Respondeo.

(20) Sent. II, d. XIV, p. II, a. II, q. II, ad obiectionem 4.

(21) Sent. I, d. XVII, p. II, a. I, q. II, ad obiectionem 1.

(22) Sent. I, d. XVII, p. II, a. I, q. IV, ad obiectionem 3.

(23) Sent. II, d. VII, p. II, a. II, q. I, Respondeo.

(24) Sent. II, d. X, a. II, q. I, ad obiectionem 4.

(25) Sent. IV, d. XIX, a. III, q. I, 3.

(26) Sent. IV, d. L, p. II, a. II, q. III, Respondeo 3.

ignis ab igne datur aequalitas, quia una candela accenditur ab alia, et tantum est lumen in una sicut in alia (27).

Natura ignis etiam proprium motum naturalem habet, quo naturaliter movetur motu recto (28) et ad supra, nam ignis ad locum ignis tendit, quia sursum est (29) et ibi habet ignis suum locum naturalem et quamquam ignis potest calorem suum diffundere deorsum, tamen virtute propria non se movet de loco in quo est (30) et diffusio caloris corporalis prius est ad loca propinquiora quam ad remotiora (31) quia cum ignis expellit frigus, prius naturaliter inmittit virtutem in materiam quam illud expellit (32).

Ignis dum habeat combustibile manet et comburit (33) tamen sciendum quod ignis materialis tripliciter consuevit extinguere, scilicet lignorum subtractione, aquae superinfusione et venti perflatione (34).

Quia ignis incorporatus multum de natura lucis habet, sicut lux suum splendorem possidet, qui quamquam ab igne generatus, est eiusdem durationis cum igne sive aequalis, nam egressus splendoris ab igne est egressus connaturalis (35). Ignis est prior splendori ordine naturae sed non ordine durationis temporalis (36).

Sed etiam in igne differentiam invenire possumus respondentem differentiae inter lucem et lumen. Datur ex una parte ignis qui est corpus, de quo locuti sumus, sed etiam invenitur ignis qui non est corpus sed proprietas corporis, sicut ignis in ferro (37). Tamen auctor noster ampliores explanationes de hoc igne accidente, nobis non praebet.

Intima connexio inter lucem et ignem etiam apparet ex eo

(27) Hex. c. XI, n. 22.

(28) Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. II, ad oppo. e.

(29) In Pentecoste, Sermo IX.

(30) Sent. II, d. XIV, p. I, a. III, q. II, ad obiectionem 3.

(31) Sent. III, d. XXIX, a. I, q. V, c.

(32) Sent. IV, d. XVII, p. I, a. II, q. I, d.

(33) Sent. I, d. XVI, a. I, q. III, ad obiectionem 5.

(34) In Pentecoste, Sermo IX.

(35) Sent. I, d. IX, dub. III, Respondeo.

(36) Sent. III, d. XVIII, a. I, q. I, ad obiectionem 1.

(37) Sent. I, d. XIX, p. II, dub. IV.

quod ignis generari potest per vim luminis; et hoc accidit, cum ex concursu et reflexione radiorum circa speculum concavum generatur ignis (38) quamquam notari debet quod lumen non agit propria virtute sed virtute corporis luminosi quod educit ignem quantum ad formam (39).

Ex alia parte ignis sicut lux maximi momenti sunt in constitutione corporis animalis vel humani. Immo videtur quod in corpore cuiuslibet animalis natura ignis debeat praedominari (40), calor enim est instrumentum virtutis sensitivae quia sicut Augustinus dicit anima inchoat motum in omnibus sensibus per subtilitatem ignis, quia ignis omnia penetrat ut motum in eis faciat et proinde membra animalia vigorem et agilitatem habent ex aere et igne (41).

Ignis infernalis proprietates aliquas diversas ab igne incorporato habet. Ita est tenebrosus et non lucidus (42), damnatos affligit non quia novam dispositionem de novo afferat addendo combustibilem, sed quia continue agendo a priori afflictione non cessat (43). Potest affligere et corpus directe et animam indirecte quia passio animae non est ab igne ut vere agente sed ab anima se ipsam movente et ab igne occasionem praebente. Proinde etiam spiritus separatus pati potest passione animali et ab igne praesenti immutari naturali potentia ignis et animae (44). Etiam ignis purgatorii est ignis corporalis et potest sicut ignis infernalis animam separatam punire (45). Etiam de igne infernali dicendum quod non illuminat ad videndum delectabilia vel indifferentia sed tantum ad videndum tristitia et horribilia (46).

Etiam, ignis ultimi iudicii aliquas qualitates diversas posside-

(38) Sent. IV, d. XLVII, a. II, q. I, Respondeo. Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. II, ad obiec. 6.

(39) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, ad obiec. 6.

(40) Sent. II, d. XV, a. I, q. III, ad oppo. 2.

(41) Sent. II, d. XV, a. I, q. III, Respondeo.

(42) Sent. IV, d. XLIV, p. II, a. II, q. I, ad obiec. 3.

(43) Sent. IV, d. XLIV, p. II, a. III, q. I, ad obiec. 2.

(44) Sent. IV, d. XLIV, p. II, a. III, q. II, Respondeo.

(45) Brev. p. VII, c. II.

(46) Sent. IV, d. L, p. I, a. II, q. I, Respondeo.

bit, sed tamen non dicendum est quod agatur de aliqua nova specie ignis a Deo tunc creata, sed oriatur ex concursu omnium ignium, qui in terra et super terram et sub terra sunt. Tamen quod ille ignis agat novo et insolito modo, cetera consumendo et se multiplicando hoc non esset nisi aliqua virtus nova ei assisteret; quae autem sit illa ipse Dominus noscit. Nam quantum ad progressum, qui est purgare, urere, subtilare, dicendum quod est a virtute naturali; sed quantum ad consummationem, ut purgata sint incorruptibilia, et ipsorum qualitates mutare, hoc est supra naturam (47). Tamen sciendum quod quia corpora caelestia non sunt receptibilia alienae impressionis tantum ascendet flamma quantum durat spatium continens elementa, et ulterius non procedet, plus tamen quam aqua diluvii, quamquam non usque ad sidera (48).

Auctor noster ignem ad analogias de re morali designandas frequenter usurpat. Distinguit e. c. inter ignem gratiae, ignem culpae et ignem poenae (49). Ignis caritatis est notio a Bonaventura saepe usitata et cum profundo fundamento tum in Scriptura tum in Traditione (50). Similiter dici potest de igne poenae (51) vel de igne zeli (52).

Ex omnibus de igne dictis, patent intimae relationes atque multa communia cum luce, tamen praeter haec quae dispersa inveniuntur auctor caret aliquo studio concreto de natura ignis. Nobis patent similitudines cum luce sed non videtur ubi hae similitudines fundentur. Tamen notandum est quomodo lux omnia pervadat, et natura ignis, sine relatione ad lucem, aliquod absurdum remaneat. Immo dicendum quod omnes proprietates positivae ignis a luce dimanant vel luci sunt communes.

(47) Sent. IV, d. XLVII, a. II, q. I, Respondeo.

(48) Sent. IV, d. XLVII, a. II, q. III, Respondeo.

(49) In Pentecoste, Sermo IX.

(50) Collo. c. I, col. V, n. 4. ComLuc. c. I, n. 28. Lign. f. I, nn. 1 et 3.

(51) In Pentecoste, Sermo IX.

(52) De S. Ioanne Evangel. Sermo XII.

DE VISIONE

Quinque sensus sunt quinque portae per quas intrat cognitio omnium, quae sunt in mundo sensibili, in animam hominis (1). Hi sensus resident in propriis organis, in quibus praeter actum specificum sui sensus dantur et actus vivendi et sentiendi. Non agitur de unico communi actu sed de tribus differentibus, quod constat e. c. quia oculus, privatus visu, adhuc sentit per tactum, privatus sensu, adhuc vivit; ita ut vivere sit a substantia animae quae in omnibus sensibus invenitur, dum sentire et videre a diversis potentiis animae proveniant (2).

Sed inter quinque sensus aliqua clara hierarchia invenitur. Visus, auditus, odoratus, gustus et tactus. Differentia a natura suorum obiectorum oritur. Actus specificatur a suo obiecto formali. Bonaventura aliquando obiecta formalia sensus communi divisione nobis designat (3), sed alias ultimum fundamentum metaphysicum unius divisionis per diversam participationem luminis, Augustino duce, nobis explicat: "Et hoc quintuplicatur secundum naturam sensus. Quorum sufficientiam sumit Augustinus secundum naturam luminis elementorum in tertio super Genesi hoc modo: quia lumen sive lux faciens ad distinctionem rerum corporearum aut est in suae proprietatis eminentia et quadam puritate, et sic est sen-

(1) Itin, c. II, 3.

(2) Sent. I, d. VIII, p. II, q. III, c.

(3) Itin, c. II, 3. "...Nam per visum intrant corpora sublimia et luminosa et cetera colorata, per tactum vero corpora solida et terrestria, per tres vero sensus intermedios intrant intermedia, ut per gustum aquaea, per auditum aerea, per odoratum vaporabilia, quae aliquid habent de natura humida, aliquid de ignea seu calida, sicut patet in fumo ex aromatibus resoluta.

Intrant igitur per has portas tam corpora simplicia quam etiam composita, ex his mixta. Quia vero sensu percipimus non solum haec sensibilia particularia, quae sunt lux, sonus, odor, sapor et quattuor primariae qualitates, quas apprehendit tactus; verum etiam sensibilia communia, quae sunt numerus magnitudo, figura, quies et motus..."

sus visus; aut commiscetur aeri, et sic est auditus; aut vapor, et sic est odoratus; aut humori, et sic est gustus; aut terrae grossitiae, et sic est tactus. Spiritus enim sensibilis naturam luminis habet, unde in nervis viget, quorum natura est clara et pervia; et in istis quinque sensibus multiplicatur secundum maiorem et minorem depurationem. Itaque cum quinque sunt corpora mundi simplicia, scilicet quattuor elementa et quinta essentia; ut homo omnes formas corporeas posse percipere, quinque sensus habet illis correspondentes; quia nulla fit apprehensio nisi per aliquam similitudinem et convenientiam organi et obiecti, pro eo quod sensus est natura determinata" (4).

Hinc nobis excellentia elementi lucis patet et quomodo Bonaventura illud ad exponendos omnes processus superiores, hic et nunc cognitionem sensibilem, usurpet.

Tamen doctrinam cognitionis omnium sensuum explanare nolumus sed tantum naturam visionis perscrutabimus, cum et auctor noster de aliis sensibus rarius loquatur. et doctrina de luce perfecte et maxime ad sensum visionis referatur ita ut sensus visionis quamdam praecellentiam inter alios sensus possideat (5), talis ut aliquando visus dicatur communiter sensus (6).

In analogia cum doctrina quinque sensuum corporalium, doctrina mystica de quinque sensibus spiritualibus animae enucleatur (7). Sed sufficiat hoc factum memorare quin amplior explanatio a nobis exigatur.

Doctrina de visione physica ex alia parte maximi momenti est tanquam analogatum a nobis cognitum ad perfectiorem intelligentiam doctrinarum de visione intellectuali, morali, etc., etc., quia in explicatione cognitionis intellectualis termini semper usurpantur a mundo sensibili et praesertim a mundo visuali desumpti. Ita notiones "oculus", "lux", "visio" et alia huiusmodi a mundo

(4) RedArt. 3. Sent. II, d. XIII, a II, q. II, contra 2. Sent. II, d. XIII, a. III, q. II, Respondeo.

(5) Sent. II, d. XX, a. I, q. III, ad obiect. 4.

(6) ComIo. c. XX, n. 68.

(7) Sent. III, d. XIII, dub. I, Respondeo. Itin, c. IV, 3. ComIo. c. VI, n. 78.

sensibili ad mundum intelligibilem per analogiam transferuntur (8).

Dantur proinde analogiae inter diversas species visionis et sicut vidimus loquentes de analogia lucis, analogatum prius cognitum, primum analogatum quoad nos, visio corporalis, ontologice, quoad se, naturae inferioris et minoris momenti est quam analogatum a nobis postea cognitum, visio intellectualis, quam analogatum princeps vocare possumus.

Auctor tres artes visionis distinguit (9): Visionem corporalem, visionem imaginariam, visionem intellectualem, qua tres visiones in homine in statu viae inveniuntur et ex quibus intellectualis est maxima, et duae primae nihil valent sine tertia cum ad tertiam ordinentur.

Per istas tres visiones omnia cognoscimus, etiam nostra cognitio Dei ex illa triplici fonte procedit, ita ut per visionem corporalem et imaginariam videatur Deus in subiecta creatura apparens dum per visionem intellectualem videtur Deus in se ipso (10).

Ista terminologia autem mutationibus minoris momenti subiicitur, ita ut Bonaventura aliquando aliam trichotomicam divisionem adhibeat, cuius primum membrum duobus primis supra dictis respondet, dum tertium a nobis cognitum in duo dividatur. Ita distinguit: Visio carnis, per oculum carnis, qua anima cognoscit mundum extra se et ea quae sunt in mundo; Visio rationis, per oculum rationis, qua novit animum intra se et ea quae sunt in animo, et Visio contemplationis, per oculum contemplationis, qua anima videt Deum supra se et ea quae sunt in Deo (11).

Ex his divisionibus facile apparet quod visio physica in suo stricto sensu ad visionem corporalem reducat, et in sensu lato ad totam visionem carnis: corporalem et imaginariam protendere possit, dum visio intellectualis, tum rationis tum contemplationis ad aliam materiam pertineat de qua hic et nunc tractare nolumus.

Notandum est quod visio intellectualis fundamentum consti-

(8) Sent. IV, d. XLVIII, a. I, q. III, contra 3. et passim.

(9) Hex. c. III, n. 28.

(10) Sent. II, d. X, a. III, q. II, Respondeo.

(11) Brev. p. II, c. XII.

tuat doctrinae bonaventurianae de illuminatione intellectuali; et multipliciter ab auctore nostro dividitur. Sufficiat nobis hic tantum unicam divisionem per modum exempli memorare. Ita visio intelligentiae potest esse vel per naturam inditae, vel per contemplationem suspensae, vel per prophetiam illustratae, vel per fidem sublevatae, vel per Scripturam eruditae, vel per raptum in Deum absorptae vel animae glorificatae.

Etiam notandum quod quamquam visio Dei perfecta, naturae intellectualis sit, tamen diversimode Deus per visionem corporalem vel imaginariam videri potest. Quia Deus non tantum videtur in se ipso, sed etiam in suo effectu (12), vel in suo vestigio, vel in imagine sive in speculo (13), tum in mundi creatura, tum in humana natura assumpta, tum in humana conscientia (14) videri potest.

Natura visionis physicae apud Bonaventuram naturae aliarum cognitionum sensibilibium atque cognitionis intellectualis analogice fundamentum praebet.

Principium metaphysicum quo natura visionis ultimo explicatur nobis illud Empedocleos videtur secundum quod "similis simili cognoscitur" (15). Tota doctrina platonica et neoplatonica hoc principio innititur, sed aliquis processus clare percipi potest. Ita in Empedocle agitur de similitudine (ὁμοία) inter subiectum et obiectum. In Platone similitudini connaturalitas (συγγένεια) succedit (16). Plotinus, qui principium bene cognoscit, omnem cognitionem, ab infima sensatione usque ad supremum exstasim per connaturalitatem explicat (17). Fundamentum cognitionis consistit in armonia et concordia inter potentiam et obiectum. Sed apud stoicos analogia universalis clare non invenitur quia doctrina univoca eorum interpretationi monistae universi faveret.

(12) ComIo. c. I, n. 43.

(13) ComLuc. c. XIII, n. 72.

(14) Domin. IV Advent. Sermo VIII. In Nativitate Domini, Sermo I.

(15) D. I. 351, 18. «ἡ δὲ γνῶσις τοῦ ὁμοίου τῷ ὁμοίῳ».

(16) Fedo 79. «ἡ ψυχὴ ὡς συγγενὴς οὖσα αὐτοῦ δεῖ μετ' ἐκείνου τε γίνεσθαι».

(17) Enneadae II, 4, 10.

Distinctio analogica inter Deum et creaturas in posterioribus auctoribus neoplatonicis praesertim christianis, duce Augustino, perfectius comprehenditur atque enucleatur, ita ut iam ab auctore omnes cognitiones, tum sensibiles, tum intelligibiles, per viam similitudinis vel potius connaturalitatis explicentur, ita tamen ut analogia inter Deum et creaturas, inter cognitionem sensibilem et intellectualem, perfecte salvetur.

Requiritur proinde ad naturam visionis perfecte explicandam, elementum aliquod commune, analogum, connaturale, quod non tantum in omnibus speciebus visionis (physica, intellectuali...) immo etiam in omnibus elementis uniuscuiusque visionis (hic et nunc visionis physicae) absolute et ex rationibus metaphysicis requiritur.

Quale illud elementum sit immediate pertractanti patet. Agitur de natura lucis. Elementum luminosum non tantum in omnibus speciebus cognitionis, sed in unoquoque constitutivo visionis physicae inveniri debet.

Ad existentiam visionis plura elementa requiruntur. Bonaventura ea frequenter memorat. Et obiectum visionis, et lumen delativum imaginis, et medium pervium, et organum sensibile, et potentia sensibilis. Aliquando quattuor ex his elementis citat simul (18), frequentius tres (19), saepissime duo vel tantum unum nominat.

In his omnibus elementis natura lucis relucet et visio physica per aliquam luminosam connaturalitatem explicatur. Sed priusquam tractationem particularem uniuscuiusque elementi aggrediamur de natura communi phaenomeni visionis agendum nobis videtur.

Estne visio physica aliquid activum an tantum passivum? Ad perfectam responsionem huius quaestionis plures divisiones et distinctiones requiruntur. Loquimur ut patet de visione in organo

(18) RedArt. 3.

(19) Sent. II, d. X, a. III, q. 1, contra 6. Sent. II, d. XIII, a. III, q. II, Respondeo. Sent. II, d. XVIII, a. II, q. I, Respondeo. Sent. II, d. XXIV, p. I, a. II, q. II, sed cont. d. Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. I, Respondeo. ScChr. q. IV, sed contra 4.

sensibili et non de partibus obiecti, luminis vel medii in visione.

Gilson, agens de hac quaestione, positionem bonaventurianam inter theoriam aristotelicam, secundum quam visio tantum passiva est, et doctrinam platonicoaugustinianam, qua anima tantum in visione partes activas habet, tanquam mediam describit (20). Nobis tamen videtur quod neque theoria aristotelica tantum passiva neque doctrina augustiniana activa tantum vocari potest, sed in duabus tum elementa activa tum elementa passiva inveniuntur nam e contra Aristoteles ad purum sensismum materialistam et Augustinus ad aliquem ultraidealismum kantianum reduce-retur.

Bonaventura revera per vias medias procedit. Apud eum clare inveniuntur elementa activa et passiva, immo primo intuitu partes organi passivae, dum partes virtutis (potentiae sensibilis) activae ab eo vocari videntur, sed notandum, et hoc maximi momenti est, quod in omni phaenomeno visibili, sicut in omni phaenomeno vitali totus processus et activus et passivus est totius complexus. Sunt duo elementa quae quamquam ratione secerni possint re tamen separari nequeunt (21).

Ratio metaphysica huius rei in natura lucis iterum reponi debet. Sicut antea diximus, in omnibus elementis constituentibus visionis lux requiritur ad visionem; et lux semper partes activas habet, proinde quanto magis de natura lucis aliquod elementum participet tanto magis activum erit.

Tantum sub hoc praesupposito, theoriae, quae primo intuitu mirae videntur, de visione cati et de possibili visione sensus glorificati in caelo, explicari possunt.

(20) E. Gilson. *La philosophie de saint Bonaventure*. 3 ed. Paris 1953, pg. 285.

(21) Sent. II, d. VIII, p. I, a. III, q. II, ad obiec. 7. "Ad illud quod obicitur, quod recipit et iudicat, dicendum quod cum ista duo sint in sensu, videlicet receptio et iudicium; receptio est principaliter ratione organi, sed iudicium ratione virtutis. In sensu autem corporeo sic est receptio in organo, quod est receptio pariter et in virtute; et sic est iudicium virtutis illius in organo, quod non praeter organum: et ideo tam receptio quam iudicium est totius coniuncti".

Ita auctor dicit; "Potentia receptiva et abstractiva possunt concurrere ad unius organi completionem, nunquam tamen concurrunt in eandem unius organi dispositionem. Catus recipit per perspicuitatem, abstrahit per luminositatem" (22), et etiam "Oculus cati non solum habet potentiam suscipiendi per naturam perspicui sicut alii oculi, sed etiam potentiam faciendi in se speciem per naturam luminis sibi inditi" (23), et alias "In sensu glorificato est natura duplex in oculo, perspicui et luminis; quando igitur videt corpus se luminosius, illud corpus sua virtute faciet speciem in oculo; quando vero minus luminosum, tunc virtute propria in se facit" (24).

Quamquam theoria de visione cati nobis scientifice falsa videatur atque ultima sententia tantum probabilis sit et sensus glorificati probabilius recipiendo speciem ab ipso sensibili cognoscant (25) ex textibus allatis partes activae lucis in visione evidenter apparent.

Elementa tum activa tum passiva in visione simul dantur. Ad videndum oculus eget actualitate virtutis visivae et impressione speciei (26) et actualitas virtutis visivae a natura lucis pendet cum enim ad cognitionem duo concurrant necessario, videlicet praesentia cognoscibilis et lumen, quo mediante de illo iudicamus, sicut videmus in visu, et innuit Augustinus, habitus cognitivi sunt quodam modo nobis innati ratione luminis animae inditae, sunt etiam quodam modo acquisiti ratione speciei; et hoc quidem verbis Philosophi et Augustini concordant. Omnes enim in hoc concordant quod potentiae cognitivae sit lumen inditum, quod vocatur naturale iudicatorium; species autem et similitudines rerum acquiruntur in nobis mediante sensu, sicut expresse dicit Philosophus in multis locis, et hoc etiam experientia docet (27).

Sed quamquam praecipuae partes organi in visione passivae

(22) Sent. II, d. XXIV, p. I, a. II, q. IV, ad obiec. 3.

(23) Sent. II, d. XXIV, p. I, a. II, q. IV, Respondeo.

(24) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. I, a. III, q. II, ad obiec. 1.

(25) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. I, a. III, q. II, Respondeo.

(26) Sent. II, d. III, p. II, a. I, q. II, 4.

(27) Sent. II, d. XXXIX, a. I, q. II, Respondeo.

sint etiam elementum activum in organo invenitur, quia sensus in apprehensione sui obiecti tendit ad exterius, unde percipiendo, illud dispergitur exterius nec fortificatur interius (28) et non est perfecta visio ex concursu organi et obiecti, nisi adsit interior intentio copulans unum cum altero (29).

Postquam partes activas organi in visione consideravimus nunc de elemento passivo nobis tractare restat quod quidem prae-cipuum est maxime cum de visione rei luminosae agatur, ita videre enim potius est in suscipiendo quam in agendo, maxime cum videtur lumen (30). Nota quomodo verbum "potius" existentiam elementorum activorum postulet.

Haec passivitas in modificatione organi ab influxu ab obiecto proveniente, oritur; quia accidentia se extendunt ad extra ut calor calefaciendo et color inmutando visum (31) ita ut organum corporale informetur specie rei visae (32). Sed si de natura huius informationis in organo loquamur, dicendum quod fit per modum similitudinis et conformationis, quia oculus participat similitudinis cum assimilatur vel conformatur corpori obiecto (33) et requiritur similitudinis generatio ad hoc quod oculus conformetur ipsi colori (34), quae similitudo per aliquam convenientiam fit, nam nulla fit apprehensio nisi per aliquam similitudinem et convenientiam organi et obiecti, pro eo quod sensus est natura determinata (35) et ista convenientia est in natura, ergo fit per connaturalitatem, certitudo enim sensus venit ex alligatione potentiae operantis per modum naturae circa aliquid determinatae (36) quae natura vero natura luminosa est, spiritus enim sensibilis naturam luminis habet, unde in nervis viget, quorum natura est clara et pervia (37)

(28) Sent. I, d. I, a. III, q. I, ad obiec. 2.

(29) Sent. III, d. XVII, a. I, q. II, ad obiec. d.

(30) Sent. II, d. XXIII, a. II, q. III, ad obiec. 7.

(31) Sent. I, d. III, p. II, a. II, q. III, sed ob. 4.

(32) De Sanctis Angelis, Sermo V.

(33) Sent. I, d. XLVIII, a. I, q. I, Respondeo.

(34) Sent. II, d. XXVI, a. I, q. II, 6.

(35) RedArt. 3.

(36) ScChr. q. IV, ad obiec. 11.

(37) RedArt. 3.

sed ultimo termino ista natura luminosa organi in eius connexione cum anima fundatur quia de potentia visiva est loqui dupliciter: vel quantum ad essentiam vel quantum ad usum; et quantum ad essentiam fundatur haec potentia radicaliter in anima nec animam deserit nunquam; quantum ad usum vero exigit organum bene dispositum et medium illuminatum (38).

Tamen notandum quod regulae generales visionis in corporibus gloriosis mutari possunt sed tantum quia eorum natura luminosa relate ad actualem per glorificationem mutabitur (39).

Iam de diversis elementis visionis singillatim pertractare possumus.

Primum elementum constitutivum visionis est obiectum. Visio consistit in cognitione alicuius obiecti ab aliquo subiecto. Nunc quid de obiecto auctor noster dicat videre conamur.

Notandum est quod unum idemque obiectum a pluribus subiectis videri potest, si obiectum omnibus revelatum sit (40) etiam notandum quod visibile mutabile esse debet, quia nihil enim potest videre sensus corporalis sine extensione quantitatis; ubicumque autem est extensio quantitatis, ibi est compositio; ubi vero est compositio, possibilis est resolutio et mutatio ad minus, quantum est de natura rei. Tantum enim omnimodo simplex est immutabile simpliciter; et ideo necessario sequitur, quodsi aliquid videtur sensu corporeo, quod sit mutabile (41) et proinde spiritualia nequeunt corporaliter videri. Etiam corpora pervia videri nequeunt, sed tantum obiecta luminosa vel colorata sunt obiecta visionis (42).

Obiectum sensus per se non est nisi accidens, quia omne obiectum sensus ponitur in tertia specie qualitatis (43) et in visu

(38) Sent. IV, d. XIX, a. II, q. II, Respondeo.

(39) ComIo. c. XX, n. 65. Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. I, Respondeo. Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II q. II, ad obiec. 2. Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. II, Respondeo.

(40) Sent. II, d. VIII, p. II, a. I, q. VI, ad obiec. 6.

(41) Sent. II, d. VIII, p. I, dub. III, Respondeo.

(42) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. I, Respondeo.

(43) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, contra 2.

est color ita ut ex diversitate vel defectu coloris causatur diversitas vel defectus actus videndi (44). Color est proprietas absoluta et non aliqua emanatio a corpore (45) sed tamen notandum quod ad visionem non sufficit hypostasis coloris sed requiritur quod sit illuminatus quia vis immutandi visus non est in colore perfecta nisi superveniente lumine (46).

Sed aliqua intima connexio datur inter lucem et colores ita ut obiectum visionis non sit neque lux neque color, sed color illuminatus, quamquam frequenter locutiones non accuratae usurpentur. Ita aliquando dicimus quod eadem est potentia sensitiva qua cognoscimus tam lucem quam colorem (47). Sed revera elementum luminosum primas partes habet et obiectum visibile facit quamquam lux ratione suae essentiae non sentiatur, sed tantum ratione fulgoris vel coloris eam inseparabiliter concomitantis, maxime ubi est vehementia lucis (48), nam corpus quanto luminosius, tanto minus potest visum latere (49), iam vero lucidum dupliciter movet visum, vel prout est absolutum vel prout est terrena materiae incorporatum (50), sed oculus intentus in varias differentias colorum lucem, per quam videt cetera, non videt, et si videt, non advertit (51).

Ex dictis patet momentum praecipuum quod lux habet in constitutione obiecti tanquam visibilis. Sine luce vel propria vel alieno corpore recepta nihil videri potest. Lux est fundamentum visionis etiam a parte obiecti.

Quod ab auctore thecnice ita definitur. Obiecta per accidens vel obiecta materialia visionis sunt res, e. c. equus et homo. Obiecta per se sunt colores, sicut album et nigrum. Obiectum vero non solum per se sed etiam primo, est lucidum. Et quamquam tum

(44) Sent. II, d. XVIII, a. II, q. I, Respondeo.

(45) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. I, a. III, q. I, Respondeo.

(46) Sent. IV, d. III, p. II, a. I, q. II, Respondeo.

(47) Sent. II, d. XXIV, p. I, a. II, q. II, sed contra d.

(48) Sent. II, d. XIII, a. II, contra 2.

(49) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. II, ad obiectionem 1.

(50) Sent. III, d. XXIV, a. I, q. II, Respondeo.

(51) Itin. c. V, 4.

obiecta materialia tum colores inter se specie differant, ratio obiectioni primi, videlicet ipsa ratio luminositatis, una est in omni visibili, lux (52).

Nam lux se manifestat illuminando et etiam oculis intuentium se obiciendo (53) ita ut luminosum occultari nequeat nisi per extraneum impedimentum (54); et oculus carnis videt quae in hac corporea luce circumiacent, ita ut ad cognoscendum sensibilia sufficiat lux naturae corporeae creatae (55), quia cognitio sensitiva ab inferiori incipit et fit beneficio lucis corporalis (56).

Habemus iam obiectum luminosum vel illuminatum, sed subiectum longe remanet. Quomodo fit connexio inter subiectum et obiectum? Ad hanc quaestionem Bonaventura respondet: Ad sufficientiam sensuum concurrunt correspondentia ex parte organi, medii et obiecti (57). Proinde medium etiam requiritur. Hoc medium inter obiectum et oculum nequit esse spatium vacuum, quia sicut dicit Philosophus "per vacuum non est videre" et lumen eget medio pervio sustentante (58). Si obiectum et subiectum visionis in contactu invenirentur, non egeretur medio deferente, e. c. si sol per sui praesentiam esset praesens oculo, non esset necessaria aliqua luminis influentia ad hoc quod efficiatur oculus luminosus (59). Medium enim in visu potest esse omne quod habeat rationem pervii (60). qua de causa corpora opaca tanquam media excluduntur.

Sed medium debet esse medium deferens (61); deferens species ab obiecto in subiectum per lumen. Lumen ut species deferat debet provenire ab ipso obiecto et non ab alio, et ita impossibile

(52) Sent. III, d. XXIII, a. I, q. III, Respondeo. Sent. IV, d. XVI, p. I, a. I, q. II, ad obiectionem 3.

(53) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. II, ad obiectionem 2.

(54) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. II, ad obiectionem 3.

(55) ScChr. q. IV, sed contra 4.

(56) RedArt. 3.

(57) Red Art. 3.

(58) Sent. II, d. XIII, a. III, a. I, ad obiectionem 5.

(59) Sent. II, d. XXVI, a. I, q. II, 5.

(60) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. I, a. III, q. I, Respondeo.

(61) Sent. II, d. X, a. III, q. I, contra 6.

est quod aliquis oculus perveniat ad cognitionem luminis solaris nisi per inmissionem radiorum solis, quantumcumque habeat alia lumina (62).

Natura speciei transmissae non clare apparet. Certe agitur de aliqua similitudine obiecti ab eo orta, de aliqua tamquam multiplicatione obiecti per medium, existente enim medio illuminato, necesse est obiectum multiplicari per medium, si non adsit corporeum obstaculum (63).

Quia provenit a corpore luminoso et in medio luminoso invenitur, ex sua luminosa natura similitudo explicatur, et quia lux est maxime diffusiva sui, haec multiplicatio luminis speciem deferentis a Gilson recte cum radioactivitate comparatur (64), quia species dum protendit se ad oculum non est omnino eadem sed se multiplicat (65).

Necesse est quod lumen species obiecti ad organum animatum deferat per medium, sed hoc non excludit alias operationes luminis in medio quia lumen in medio non solum habet operationem spirituales in animam, sed etiam naturalem in corpora naturalia (66).

Transmissio speciei per medium fit secundum regulas perspectivae, de quibus cum de speculis egimus, iam locuti sumus.

Patet proinde quomodo in medio lux vel lumen etiam priores partes habeat, tum ex natura luminosa medii, tum ex natura luminosa speciei.

Illuminatio per medium totam speciem rei defert ad oculum (67) et ita oculus carnis videt quae in hac corporea luce circumiacent (68).

In oculo autem distinguendum est inter organum corporeum physicum et potentiam sensitivam vel vim visivam. Organum phy-

(62) Sent. II, d. III, p. II, a. II, q. II, contra f.

(63) Sent. II, d. VIII, p. II, a. I, q. III, contra 3.

(64) Gilson. La philos. de S. Bonaventure. 3. ed. pg. 283.

(65) Sent. II, d. X, a. III, q. I, contra 6.

(66) Sent. II, d. XIII, a. III, q. II, Respondeo.

(67) Sent. IV, d. XLV, a. II, q. III, Respondeo.

(68) ScChr. q. IV, sed contra 4.

sicum vel oculus proprie dictus ex diversis partibus constat, inter quas nervum, pupillam et humorem crystallinum memorare possumus, hae tamen non sunt vis viva sed exiguntur ad eius operationes (69). Sed notandum quod non est perfecta visio ex concursu organi et obiecti, nisi adsit interior intentio copulans primum cum altero (70) quia organum sine potentia sensibili ad nihil inservit, sed sicut dictum est ambo miscentur et cooperant ad cognitionem sensibilem.

Iam vidimus quomodo elementum lucis in potentia viva inveniatur, sed notandum quod elementum luminosum etiam in puro organo physico visibili invenitur, sed in quantitate parva ita ut non sufficiat ad visionem sine concursu luminis potentiae sensitivae. In oculo corporali est lumen connaturale, inseparabile sed insufficiens ad visionem, nisi veniat spiritus visibilis a nervo optico (71). Lumen oculi ad habitum videndi est habitus imperfectus (72).

Ita vidimus quomodo elementum lucis in omnibus partibus processus visionis inveniatur et clarius nunc apparet quomodo lux a luce cognoscatur et luminositas sit ultima causa metaphysica totius visionis.

Sed nota quod cognitio sensitiva perfecta non sit sed ad cognitionem intellectualem ordinetur (73); sensus enim dum apprehendit rem albam, apprehendit per modum cuiusdam incomplexionis, quia sensus exterior non potest componere nec dividere; sed intellectus, dum illud idem apprehendit quod sensus apprehendebat, sub modo complexionis accipit, praedicans de hoc illi et dicens hoc esse album (74). Proinde quia cognitio sensitiva est per modum incomplexionis; sensus particularis non errat, ut dicit Philosophus, circa proprium obiectum, ergo non percipit nisi quod verum est (75) et si aliqua deceptio nobis videtur dari, tri-

(69) Sent. IV, d. XVIII, p. II, a. I, q. V, ad obiectionem 3.

(70) Sent. III, d. XVII, a. I, q. II, ad obiectionem d.

(71) Sent. IV, d. VI, p. I, a. I, q. I, Respondeo.

(72) Sent. IV, d. VI, p. I, a. I, q. I, ad obiectionem 1-2.

(73) Hex. c. III, n. 23.

(74) Sent. III, d. XXIV, a. I, q. III, ad obiectionem 3.

(75) Sent. II, d. VIII, p. II, a. I, q. III, contra 1.

buenda non est sensui particulari, sed sensui communi sive phantasiae, quae dicitur collativa, et quae admiscetur sensui particulari et iudicat esse alius quod est suum (76).

Quia tot elementa ad visionem requiruntur, ex defectu uniuscuiusque impedimenta visionis oriri possunt. Ita ex propria voluntate subiecti quod respicere nequit, vel propter defectum organi (77) vel quia organum non disponitur visioni determinati obiecti, sicut in oculo non est dispositio ad cognoscendum rem spiritualem (78), vel in organo laesiones physicae inveniuntur (79) vel quia a passionibus moralibus obnubilatur sicut ira perturbat potentias sensibiles (80) vel phraenetico propter ascensum fumositatum ad cerebrum ex modica occasione exteriori videtur ei quod videat multa, quae non sunt sibi praesentia (81), vel quia senectus oculum debilitat (82). Alia ex parte visio impeditur propter absentiam lucis (83) vel propter obscuracionem aliquam factam in re visibili (84) ita ut ex defectu coloris causetur defectus actus videndi (85) vel quia obiectum non revelatur vel datur obstaculum per interpositionem alicuius naturae opacae (86). Sed etiam visio impeditur ex excellentia (superabundantia) sensibilis quae sensus corrumpit (87) quia in sensibus delectatio datur in medio inter duo extrema; carentia stimuli et superabundantia illius (88).

Auctor frequenter de oculo lippo, de caeco, atque de tenebris loquitur. Ita scimus quod oculus lippus a sole offendatur (89), a

(76) Sent. II, d. VIII, p. II, a. I, q. III, ad obiec. 1.

(77) Sent. I, Commen. in prol. dub. V.

(78) Sent. III, d. XIV, a. I, q. I, sed contra c.

(79) Sent. IV, d. XVIII, p. II, a. I, q. V, ad obiec. 3.

(80) Sent. III, d. XV, a. II, q. III, Respondeo.

(81) Sent. II, d. VIII, p. II, a. I, q. III, Respondeo.

(82) ComEcle. c. XII, v. 3.

(83) Sent. I, Commen. in prol. dub. V.

(84) Sent. II, d. XXV, p. II, a. I, q. VI, Respondeo.

(85) Sent. II, d. XVIII, a. II, q. I, Respondeo.

(86) Sent. II, d. VIII, p. II, a. I, q. VI, ad obiec. 6.

(87) Sent. I, d. I, a. III, q. I, sed contra 2.

(88) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. II, ad obiec. 3.

(89) Sent. II, d. XV, a. II, q. II, ad obiec. 3.

luce contristetur (90), aliquando nesciat distinguere inter lumen diei et lumen flammae vel lunae (91); potest aliquod obiectum luminosum videre quin comprehendat eminentiam coloris (92), et medium tenebrosum est illi medium videndi solem (93). Oculus lippus non invenitur tantummodo in homine per infirmitatem sed etiam in aliquibus animalibus (vespertilione, noctua) per naturam (94).

Oculus lippus habet visionem imperfectam, incompletam, sed oculus caecus caret omnino visione ita ut quamquam sol praesens caeco sit, tamen caecus non est praesens in lumine (95).

Doctrinae de oculo lippo vel caeco inserviunt auctori ad analogias stabiliendas praesertim in doctrina de cognitione spirituali et de re morali. Deus potest esse praesens animae quin ab ea videatur vel tantum modo imperfecto cognoscatur, sicut peccator etiam lumen gratiae totaliter nescit.

Hanc analogiam prosequitur etiam loquendo de medicinis oculorum. Quod oculus per collyrium inmissum ad tempus turbetur et postmodum clarior efficiatur (96) et quod mel secundum medicos purificativum oculorum sit (97) occasionem praebent Bonaventurae ad agendum de conversione morali et de remediis spiritualibus.

De tenebris vero Doctor Seraphicus frequenter tractat. Ex illis etiam saepissime per analogiam ad doctrinam moralem procedit. Physice tenebrae positiva entitate carent quia tantum in privatione consistunt (98), ita ut in recto nihil sint, sed semper aliquid praesupponant in obliquo, nunquam enim dantur tenebrae

(90) Sent. IV, d. XLVIII, a. I, q. II, contra 3.

(91) Sent. I, d. XVII, p. I, a. I, q. III, Respondeo.

(92) Sent. III, d. XIV, a. I, q. II, Respondeo.

(93) Sent. I, d. III, p. I, a. I, q. II, ad obiec. 2.

(94) MysTrin. q. VII, a. I, ad obiec. 8. Itin. c. V, 4.

(95) Sent. I, d. XVII, p. I, dub. II, Respondeo. Sent. I, d. XL, a. IV, q. II, contra c. Sent. II, d. III, p. II, a. II, q. II, ad obiec. 3.

(96) Sent. III, d. XV, a. II, q. III, Respondeo.

(97) De sanctissimo Corpore Christi, Sermo III, 1 et 17.

(98) Sent. I, d. XXXVI, a. III, q. I, ad obiec. 4. Sent. II, d. VII, p. II, a. I, q. I, 1.

nisi aliquid sit quod obtenebretur (99) et proinde neque cognoscuntur in se neque sunt via ad cognoscendum luminosum (100), unde non dicitur aliquid magis luminosum quia minus habeat de tenebris (101). Et ut patet tenebrae nequeunt coexistere cum lumine (102). Facile videtur quomodo hae proprietates auctori fundamentum praebeant ad profundas elucubrationes in doctrina morali et illuminationis.

Ad complendam doctrinam bonaventurianam de visione physica nobis aliquid restat, ubi de rebus theologicis agitur. Ita visio damnatorum in inferno (103) et visio corporis Christi in caelo (104) et in ultimo iudicio (105) inserviunt auctori ad aliquid de visione dicendum quin tamen nobis specialiter dignum notatu videatur.

Sed e contra loquendo de modo quo daemones illudere sensus possint, aliqua de sua doctrina de visione invenimus (106). Absque dubio daemones sensus possunt deludere, sicut saepe experientia docet. Modum autem assignare est valde difficile, et ad hoc plures doctores conati sunt diversimode.

Auctor refellit quod daemon suas species immateriales possit nostro sensui imprimere cum virtus sit omnino improporcionabilis. Neque admittit quod daemones phantasmata existentia in organo interiori ad organa sensuum defluere faciant, cum iste sit ordo retrogradus. Neque daemones possunt nobis species obicere quia species non dantur sine obiecto neque per ludum speculorum speciei claritas explicaretur.

“Ideo alius est modus dicendi, qui magis est consonus naturae et intelligentiae quod daemon potest ludificare sensus sive ostendendo praesens esse quod non est, nam quando phantasmata exis-

(99) Sent. II, d. XII, dub. II, Respondeo.

(100) Sent. I, d. III, p. I, a. I, q. II, 2.

(101) Sent. II, d. XXXIV, dub. III, Respondeo.

(102) Sent. II, d. XXVII, a. I, q. I, sed contra b.

(103) Sent. IV, d. L, p. I, a. II, q. I, Respondeo.

(104) Sent. III, d. I, a. II, q. II, ad obie. 1.

(105) Sent. IV, d. XLVIII, a. I, q. II, Respondeo.

(106) Sent. II, d. VIII, p. II, a. I, q. III.

tentia interius offeruntur forti oblatione ipsi virtuti interiori vel virtus interior fortiter illis intendit, similitudo rei videtur esse veritas".

Etiam ludificat nobis sensum vel obiectum divariando propter variationem aliquam ex parte organi, vel propter variationem et combinationem aliquam ex parte obiecti.

Tertio potest nobis illudere impedimenta ad visionem praestando aut quia impeditur virtus sensus quod perveniat ad sensibile, vel quia impeditur species sensibilis ne perveniat ad sensum.

Momentum phantasiae in reminiscentia auctori non latet.

DE COLORIBUS

Doctrina bonaventuriana de coloribus, eodem modo ac plures de philosophia naturali notiones, ex proprio temporis auctoris scientiae statu sumitur, et ad philosophiam aristotelicam reduci potest.

Qua de causa duplex definitio auctoris circa colores citatio aristotelica est (1): Color dupliciter potest considerari. Nam uno modo color consideratur secundum id in quo est; et sic definitur in libro de sensu et sensato (2): "Color est extremitas perspicui in corpore terminato". Alio modo in comparatione ad visum, quem movet; et sic definitur in libro de anima (3): "Color est motivum visus secundum actum lucidi" (4).

Color quod "in corpore terminato" accidens est (5) qui "primo modo est in superficie" (6) quique "per se est obiectum sensus et ita ponitur in tertia specie qualitatis (7) et est qualitas ita corporibus fortiter radicata, ut etiam gloriosa in caelo colores possidebunt et visionem complebunt (8).

Sed ut calor etiam color est accidens, sese extendendi, in quo visum influat, proprietatem habens (9), qua extensione ad extra fit ut praeter colorem in corpore color in aere detur, "species co-

(1) Sent. I, d. III, p. I, dub. IV, Respondeo.

(2) Cap. III, III, 480.

(3) Lib. II, cap. 7, III, 452.

(4) Ad videndum alias mediaevales definitiones de coloribus cfr. L. Baur, *Die Philosophie des Robert Grosseteste, Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters*. Band XVIII, Heft 4-6 pg. 131.

(5) Sent. I, d. III, p. II, a. II, q. III, sed ob. 4. Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, contra 1. Sent. II, d. XIII, a. III, q. II, ad obiectionem c.

(6) Sent. IV, d. VI, p. I, a. I, q. III, ad obiectionem 1.

(7) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, con. 2 et ad obiectionem 2.

(8) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. I, a. III, q. I, Respondeo. Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. I, Respondeo.

(9) Sent. I, d. III, p. II, a. II, q. III, sed ob. 4.

loris" quae "non est proprie color sed ut color sive similitudo coloris" (10) per quam color in oculum perspicientis, vel in speculum oppositum venit, et sic in his efficitur alia "species coloris sive idolum quod assimilatur colori sive conformatur" (11). Ut in tractatione de speculis vidimus, apud auctorem haec idolorum natura non omnino clara evadit.

Et quaestio surgit de relatione colorum ad lucem. *Lux*, sive lumen, est aliquo sensu pars formans colorem quae tamen non dicitur esse de compositione coloris tanquam principium intrinsecum, sed tanquam principium effectivum (12), ita ut lux incorporata sit principium coloris in ipso corpore terminato (13) et vis inmutandi visum non sit in colore perfecta nisi superveniente lumine (14). Res cum ita sint, cum dico lumen et colorem illuminatum, dico aliam et aliam formam, licet una sit ordinata ad aliam et quodam modo altera compleatur ex alterius praesentia... Color qualitas est corporis terminati quae a praesentia luminis influxi venustatur et completur... Ex lumine infuso et colore non fit unum per essentiam, sed per ordinem; et iterum, lumen, in quantum colorem redit luminosum, non est aliud et aliud per essentiam sed sola comparatione differens et secundum esse (15).

Colores absque luce sunt invisibiles (16), superveniente autem lumine fiunt lucidi, pulchri et aspectui complacentes. Causa huius mutationis est quod quodam modo et lumen facit colores potentia actu colores (17) educendo efficaciter colores de potentia in actum quantum ad esse quod habet color in genere coloris (18).

(10) Sent. II, d. XIII, a. III, q. II, Respondeo. Sent. II, d. III, p. II, a. II, q. I, Respondeo.

(11) Sent. I, d. XLVIII, a. I, q. I, Respondeo. Sent. II, d. XXVI, a. I, q. II, 6.

(12) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, contra 1 et ad obie. 1.

(13) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, Respondeo.

(14) Sent. IV, d. III, p. II, a. I, q. II, Respondeo.

(15) Sent. II, d. XXVII, a. I, q. II, Respondeo.

(16) Brev. p. V, c. IV. Sent. II, d. XXVII, a. I, q. III, ad obie. 5.

(17) Sent. II, d. XXIV, p. I, a. II, q. IV, Respondeo.

(18) Sent. III, d. XXIII, a. II, q. V, Respondeo. Sent. II, d. XXVII, a. I, q. II, Respondeo.

Sed haec intima relatio colorum ad lucem nullo modo debet ducere ad eorum aequationem. Res sunt diversae, ut in textibus supra allatis vidimus. Propositio quae lucem et colores aequet falsa tenenda est (19) et aliquando oculus intentus in varias colorum differentias lucem, per quam videt cetera, non videt, et si videt, non advertit (20).

Sed tamen non solum transire facit colores de potentia in actum, sed etiam secundum maiorem vel minorem potentiam luciferam diversificat colores, quia idem obiectum coloratum potest etiam in una sui parte intercipere plus de luce in alia minus, in alia minime, et secundum hoc habere in se diversos colores (21). Ex alia parte eadem lux facit diversos colores prout in diversis in potentia coloribus recipiatur, ita ut una lux secundum numerum exprimat multas et varias species colorum (22) et sol lucens facit varietatem et multiformitatem colorum (23).

Colores habent gradationem ita ut dentur medii et extremi; medius autem disponit et facilem reddit gressum mediorum in extremos; ubi medius ad extremum pervenerit disparere debet, propter hoc quod medium non tantum ad extremum disponebat, sed etiam repugnabat (24) quia distincti inter se colores differunt specie (25) et non possunt simul dari in eodem loco obiecti.

(19) Sent. II, d. XXVII, a. I, q. II, ad obiec. 3-4.

(20) Itin. c. V, 4.

(21) Sent. II, d. VIII, p. I, a. II, q. II, Respondeo.

(22) Sent. I, d. XXXV, a. I, q. II, ad obiec. 2.

(23) Hex. c. III, n. 9.

(24) Sent. III, d. XXXI, a. III, q. I, Respondeo.

(25) Sent. IV, d. XVI, p. I, a. I, q. II, ad obiec. 3.

“LUMEN” ET “LUX”

Bonaventura sicut vidimus distinguit inter lucem et ea quae lux producit: radium, splendorem, fulgorem, lumen. Antequam ad considerationem naturae luminis et lucis perveniamus, tractare de radio et splendore opportunum nobis videtur.

Primum de origine radii: Radius oritur a corpore luminoso, a luce; et emissio radii a corpore luminoso est penes generationis (1), datur proinde aliqua natura communis inter lucem et radium.

Sed in hac generatione tres aliae proprietates magni momenti notandae sunt: necessitas, continuatio et coaevitas. Ex his tribus proprietatibus duae postremae in primam fundantur.

Emissio radii est necessaria, lumen necesse est radium producere (2) et hanc necessitatem vocare possumus absolutam et metaphysicam ita ut impossibile sit quod aliquod corpus luminosum detur quin radios (vel lumina) producat. Et id provenit ex natura lucis, quae forma est, et maxime activa inter formas corporales.

Ex hac necessitate continuatio et coaevitas oriuntur. Dum corpus luminosum luminosum permanet, influentia eius, vel emissio radiorum non est aliud quam continuatio dati (3) non quia semper aliquid novum emittat, sed quia primum lumen vel radium missum continuat. Ex hac necessitate atque continuatione coaevitas oritur (4); quamquam lux sit prius natura radio tamen duo sunt simul tempore.

Radio orto, in luce non manet sed extenditur ad extra et medio sustentante eget. Et cum hoc medio ita unitur ut inter se dif-

(1) Sent. I, d. XIII, dub. VIII. Sent. IV, d. XLIV, p. II, a. III, q. 1, ad obiectionem 2.

(2) Sent. I, d. VI, a. I, q. I, a.

(3) Sent. II, d. II, p. I, a. I, q. III, Respondeo.

(4) Sent. I, d. XIII, dub. VIII.

facile distinguantur. Unitur tamen secundum praesentiam tantum, non secundum dependentiam vel concomitantiam in materia. Uniuntur, sed ita ut radius non dependeat a medio sustentante quia eius productio tantum a corpore luminoso efficitur, et medium nunquam est eius causa, sed conditio tantum. Non permiscetur sicut duo liquores, quia non agitur de duobus corporibus, radius enim corpus non est. Sed aliquo miro modo est praesens radius in medio, tanquam Deus est in rebus quin cum eis identificetur et tamen in eis visibilis est (5). Radius enim aliquo modo participat de immensitate et transcendentia divina et sicut Deus praesens omnibus transcendit omnia, impossibile est radium, cum immundae rei coniungatur, infici ex eo quod non sit alligatus medio (6) et a rebus foedis non inquinatur propter hoc quia non communicat in materia transmutabili nec etiam ab eis dependet (7).

Cum radius pertransit vel copulatur cum aliquo medio, e. c. crystallo, crystallus illuminari dicitur et a radio pertransiri et ei copulari absque mutatione facta ex parte radii, sed ex parte crystalli tantum (8). Puta ut si in aere illuminato intelligatur creari crystallum, radius incipit esse in eo, et crystallo amoto, desinit esse, nulla facta mutatione in radio (9).

Supra dicta nobis fundamentum praebent ad quaerendum utrum moto medio moveatur radius, et in auctore solutiones contradictorias invenimus.

Una ex parte nobis dicit: "Unde quia radius est in aere sed non dependet ab aere, ideo non movetur, moto aere" (10) sed alia ex parte invenimus quod quando radius est iunctus aquae, mota aqua, necesse est moveri radium (11).

Primo intuitu dici potest quod revera datur contradictio vel

(5) Sent. I, d. XXXVII, p. I, a. I, q. I, ad obieci. 1.

(6) Sent. II, d. XXXI, a. II, q. I, sed cont. 4.

(7) Sent. III, d. II, dub. II.

(8) Sent. III, d. I, a. I, q. I, ad obieci. 3.

(9) Sent. I, d. XXXVII, p. II, a. I, q. III, Respondeo.

(10) Sent. I, d. XXXVII, p. II, a. I, q. III, ad obieci. 3.

(11) Sent. II, d. XXV, p. II, a. I, q. IV, 4.

ad summum quod in diversis mediis, aqua et aere, radius diversi-
mode se habet; tamen nobis videtur quod ad mentem Bonaven-
turae duae sententiae conciliari possunt et quod nullus motus ra-
diorum datur quamquam aliquando radius moveri videatur. Ex
intima enim unione radii et medii tribuitur radio quod revera ad
medium pertinet, quia cum aqua movetur, alio modo suscipitur
radius (sed suscipitur ab aqua quin radius moveatur) et ideo ne-
cesse est ipsum alio modo reflecti (12). Sed in alio textu, auctor
dicit quod intersecatio et confractio radiorum, non sunt proprie
radiorum, sed dicendum quod hoc sustinetur ratione aeris coniunc-
ti, qui ex virtute radiorum ibi concurrentium habet subtiliari et
moveri; et ratione illius dicuntur etiam radii confringi, dum ex
multiplicatione secundum oppositas vias, per progressum et re-
gressum, fit quaedam multiplicatio et aggregatio luminis et sub-
tiliatio aeris circa corpus tersum (13). Iam vero lumen in medio,
vel radii in medio, nullo modo a medio moveri vel modificari pos-
sunt, quia a medio nullo modo dependent (14), sed si aliquid ac-
cidit agitur de multiplicatione et aggregatione luminis quod nu-
llo modo medio sed fontibus luministribuendum est, quamquam
medium occasionem ei tribuat (15). Uno verbo possumus distin-
guere et dicere quod moto medio, radius non movetur “a” medio,
sed movetur “in” medio, occasione motus medii.

Haec doctrina consonans aliis theoriis bonaventurianis, in
quibus influxus augustinianus clare videtur, de “actione alicuius
formae superioris occasione mutationis corporis inferioris”, e. c.
theoria augustiniana de activitate animae occasione sensationis
corporeae, vel theoria bonaventuriana de influxu ignis infernalis
vel purgatorii in animam. In omnibus his doctrinis aliquid com-

(12) Sent. II, d. XXV, p. II, a. I, q. IV, ad obiec. 4.

(13) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, ad obiec. 3.

(14) Sent. II, d. XXVI, a. I, q. IV, ad obiec. 2.

(15) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, ad obiec. 2. “Unde cum fit repercussio
radii in aqua, mota aqua movetur radius, non quia aqua sit principium mo-
vens, sed prima virtus radium producens, quae occasione accepta ab aqua,
poterat radium reflectere, et occasione accepta ab eadem, potest reflexionem
variare et ita radium movere”.

mune invenitur: absoluta et totalis superioritas ontologica formae activae super corpus inferius (radius super medium, anima super corpus vel ignem). Ita superioritas ontologica radii (tanquam superioritas mundi idearum supra mundum corporeum platonium) est quod nos hic et nunc tantum notare volumus.

Si a medio influeretur radius passibilis esset, quod est falsum. Scimus enim quod lux habet quattuor sequentes proprietates, sicut patet in radio, scilicet claritatem, quia illuminat; impassibilitatem, quia nihil ipsum corrumpit; agilitatem, quia subito vadit; penetrabilitatem, quia corpora diaphana sine eorum corruptione pertransit (16). Haec penetrabilitas vel subtilitas non est talis quod penetret corpora opaca (17) quamquam sufficiens sit ad expellendas tenebras (18) et ad absorbendam aquam, non indigentia sicut facit terra, sed potentia, quin radius aquam in se convertat (19).

Multa quae de radiis dicta sunt, etiam pro splendore et lumine inserviunt cum omnia haec influxa sint a luminoso. Radius proprie dicit emissionem secundum diametralem distantiam; lumen secundum circumferentiam, utrumque tamen in profundum transparentis; splendor dicit repercussionem ad corpus non transparentis, tersum et limitatum (20). Tamen saepe non in sensu proprio sed tanquam influentia a luminoso in genere usurpantur, et ita multa communia habent, sed cum his communiter, sicut vidimus in radio, aliqua apparent quae tantum in sensu proprio explicari possunt, tanquam confractio radiorum. Loquendo de splendore permixta cum communibus aliqua propria etiam inveniemus.

Splendor est similitudo lucis, secundum rationem similitudinis, non intentionis, generatus (21); revera ab ea differt, sed non transit in aliud genus (22). Lux enim non perfecte, per modum univocationis et absolutae identitatis, se multiplicat in primo splen-

(16) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. I, a. II, q. I, Respondeo.

(17) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. III, q. I, cont. 2.

(18) Sent. IV, d. XVII, p. I, a. II, q. I, Respondeo.

(19) Sent. IV, d. XI, p. I, a. I, q. I, cont. 6.

(20) Sent. I, d. IX, dub. VII, Respondeo.

(21) Sent. I, d. IX, dub. III.

(22) Sent. I, d. III, p. II, a. I, q. III, Respondeo.

dore et proinde dat splendori potentiam producendi alium, et sic procedendo, ideo in pluribus facit quod non potest in uno (23). Proinde splendor semper minor est luce a quo oritur.

Quamquam natura sua splendor sit minor luce, tamen est coaeternus quia egressus splendoris a luce, sicut egressus radii vel luminis, est egressus connaturalis (24) nec tamen ex eo dicimus quod lux sit splendor vel e contra (25) quamquam sint coaeva (26).

Splendor vero est ratio videndi lucem (27). Lux non videtur in se, sed mediante splendore vel lumine, vel fulgore, quibus luminosum corpus a sensu apprehenditur.

Auctor splendore utitur in allegoriis trinitariis. Sicut in natura luminosa tria distinguuntur, scilicet lux, a qua est splendor, et calor qui est per diffusionem a splendore et luce, sic in luce Pater, in splendore Filius a Patre genitus, et in calore Spiritus sanctus ab utroque procedens intelligitur (28).

Quamquam aliqua momenti in doctrina bonaventuriana de radio et splendore inveniamus, perfectam doctrinam de influentia a luminoso in tractatione de lumine invenire tantum possumus quia auctor non solum frequenter sed etiam directe de lumine tractat.

Origo luminis a corpore luminoso est per modum generationis per diffusionem, et ibi est coaevitas, deficit tamen aequalitas quia lumen non aequatur luci (29), et id lux facit per impressionem suae similitudinis in alio (30), ita ut lumen nominare possimus similitudinem lucis in medio a corpore luminoso generatam, et in lumine idem est et fieri et esse et factum esse, quia habet esse permanens et totaliter dependens a principio producente, et existit in sua actualitate per eundem modum, per quem in principio. Ita lumen elementum commune habet et pertinet ad genus "in-

(23) Sent. I, d. VII, q. II, 5.

(24) Sent. I, d. IX, dub. III, Respondeo.

(25) Vigil. Nativ. Domini, Sermo XII.

(26) Sent. II, d. III, p. II, a. I, q. II, 3. In Ascensione Domini, Sermo I.

(27) ComIo. c. XII, n. 64.

(28) Sermo de Trinitate. TriplVia. c. III, n. 11.

(29) Sent. II, d. XXVI, a. I, q. III, Respondeo. Hex. c. XI, n. 22.

(30) Sent. I, d. IX, a. I, q. I, Respondeo.

fluentiarum", ut species e. c., quae semper nascuntur, dependenter a causa, et dum nascuntur, sunt (31).

Lumen proinde oritur a luce et invenitur in medio, sed in uno eodemque medio diversa lumina, a diversis lucibus provenientia, inveniri possunt, distincte et inconfuse, attamen unum maius lumen reddunt propter concursum in unum susceptibile (32) et quod inconfusa manent patet quia quando luminare auferitur, secum trahit lumen suum, nihil de aliis convellens. Et ratio huius est, quia lumina in aere non distinguuntur penes id "in quo" (33) sed per suas origines (34) et coexistere in eodem medio possunt, quia lumen lumini non repugnat (35). Ita lux in aere (lumen) augetur per additionem novi luminis (36) quia potentia medii suscipientis est ad infinitum et nunquam tantum recipit de lumine, quin adhuc possit plus recipere, et quia lumina diversorum luminarium sunt in eodem puncto aeris, non se coangustant nec se expellunt, sicut multae species in uno medio; et ita nunquam sunt tot species quin plures possint esse, similiter de luminibus (37).

Sicut supra vidimus loquendo de radio, auctor comparat lumina cum speciebus. Multa elementa communia inveniuntur ita ut lumina forsitan species lucis vocari possint, sed quamquam hoc nobis aliquid inserviat ad investigandam naturam luminis, tamen dicendum quod apud Bonaventuram natura speciei obscurior naturae luminis remanet.

Lumen in medio comparatur ad medium solum sicut ad subiectum et ad aliud (lucem) sicut ad causam, ita respectu medii lumen accidens vocare possumus, sed accidens quod non habet ortum a subiecto, et quia non dependet ab eo in quo est, non mutatur ad mutationem subiecti et proinde non movetur necessario

(31) Sent. I, d. IX, a. I, q. IV, Respondeo.

(32) Sent. I, d. XVII, p. I, a. I, q. II, ad obiectionem 4.

(33) Sent. I, d. XIX, p. I, a. I, q. IV, ad obiectionem 2.

(34) Sent. II, d. III, p. II, a. II, q. I, Respondeo.

(35) Sent. III, d. XXXI, a. II, q. I, contra 6, et ad obiectionem 6.

(36) Sent. I, d. XVII, p. II, a. I, q. II, c.

(37) Sent. I, d. XVII, p. II, a. I, q. IV, ad obiectionem 2.

ad motum eius in quo est (38). Hic notandum est quod sicut agentes de radio diximus quod quamquam non moveatur "a" medio movetur tamen "in" medio, occasione motus medii, huius causa est radium sese moveri secundum lineam rectam, sed lumen secundum profundum in omnibus directionibus, et proinde quamquam motus medii possit occasionem praebere motui radii, nihil fit ad motum luminis.

Sed quid evenit in medio et in luce cum lumen dispareat? Quo lumen vadit? Dicendum quod cum lumen corrumpitur non corrumpitur illud in quo est nec redit ad illud a quo est, sed, quantum est de se, in nihil cedit (39) quia lumen est habitus qui cum corrumpitur annihilatur, quamquam etiam possit dici ad suam originem redire, pro eo quod adhuc salvatur in suo principio effectivo, quod potest producere illi simile (40).

Quia lumen semper habet coniunctionem cum sua origine, ideo non tantum attribuitur ei operatio ratione subiecti in quo est, sed etiam ratione subiecti a quo est. Ita non solum operatur cum aere, sed etiam operatur in ipsum aerem ratione continuationis cum suo fonte (41).

Relationes vero inter luminosum et lumen intimae sunt. Ita dicitur quod alterum est causa efficiens et conservans alterius (42) vel quod eam introducat vel conservet (43) dum e contra transparentia in medio non causat, sed tantum disponit ad susceptionem luminis (44) sed est dispositio talis quae per adventum luminis non evacuatur, sed perficitur et consummatur (45).

Notandum etiam quod in corpore luminoso lumen producente. diversi actus distingui possunt ratione. Sic dicendum quod lucere in luminoso est actus praeambulus (ratione vel natura, non tempo-

(38) Sent. II, d. XXVI, a. I, q. IV, sed cont. 2.

(39) Sent. II, d. XXVI, a. I, q. IV, Respondeo.

(40) Sent. II, d. XXVI, a. I, q. IV, ad obie. 6.

(41) Sent. II, d. XXVI, a. I, q. VI, Respondeo.

(42) Sent. IV, d. XXII, a. I, q. I, ad obie. 3.

(43) Sent. IV, d. VI, p. I, a. I, q. I, Respondeo.

(44) Sent. IV, d. III, p. II, a. I, q. I, Respondeo. Sent. IV, d. VI, p. I, a. I, q. I, Respondeo.

(45) Sent. III, d. XXXI, a. III, q. I, Respondeo.

re) ad illuminare, dum calor vel calefacere concomitatur lumine (46).

Postquam de origine luminis, nunc de eius proprietatibus in primis vero de eius diffusionem agendum est. Lumen enim corporale diffunditur per medium deferens (47) ita ut medium sit condicio sine qua non diffusionis luminis, et lumen egeat medio in quo et proinde in vacuo nullum lumen detur, non propter praesentiam impedimenti sed propter absentiam adiutorii (48). Haec diffusio per modum multiplicationis fit (49) secundum trinam dimensionem et omnem positionem (50), sed tamen notandum est quod ista diffusio non fiat in infinitum, nam quodcumque corpus luminosum habet virtutem diffundendi lumen usque ad aliquod spatium determinatum, cum sit virtutis finitae (51).

Hic notandum est quomodo auctor semper distinctionem inter Deum et creaturas salvare intendat, et omnes proprietates divinas et infinitas creaturis neget.

Theoria bonaventuriana de transmissione luminis magni momenti est, cum, unico rationis fulcimine, veritates auctor defendat suorum magistrorum opinionibus, philosophorum theologorumque priorum, etiam Sti. Augustini, auctoritati oppositas.

Eandem Bonaventuram dicat quispiam primo intuitu quam praedecessores et coetanei defendere doctrinam talemque aliquando dari similitudinem, quae non semper a verbali concordantia abstineat. Nullo autem modo utrum similitudo casu acciderit, an Bonaventurae imitatio Grossetestae, vel amborum etiam imitatio priorum auctorum detur quaerere conamur (52).

Quoad hanc doctrinarum communitatem attinet, haec frequenter invenitur, sed de modo temporali proprias auctor sen-

(46) Sent. II, d. XXXIV, a. I, q. II, Respondeo.

(47) Sent. I, d. XIV, a. II, q. II, ad obiec. 2.

(48) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, ad obiec. 5.

(49) Sent. II, d. X, a. II, q. I, ad obiec. 3.

(50) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, 4.

(51) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, ad obiec. 2.

(52) Ludwig Baur. Die Philosophie des Robert Grosseteste. Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters. Band XVIII, Heft 4-6, pg. 81.

tentias defendit, cum de modo spatiali ab illa concordantia quam diximus non abhorreat.

De diffusione spatiali dicit auctor: Lux se diffundit secundum omnem differentiam positionis, ergo sursum et deorsum (53), se diffundit et multiplicat (54), procul ab origine dispergitur et quod aproximatur origini colligitur et unitur... sicut patet in lumine (55), lux corporalis materialiter ambulat... circulariter se multiplicando (56), et illuminare nequit remota quin et proxima illuminet (57). Ad similitudinem doctrinae clarius perspiciendam textus adducimus Grossetestae et Witeli (58).

Auctoris coetaneorum communior sententia lumen asserit quoad tempus subito sese transmittere, seu, quod aequivalenter dicitur, eodem tempore in objecto remoto produci ac in active illuminante. Notetur, quoad terminos, quod "subito" "repente" opponatur et repentinum dicitur illud quod habet moveri in tempore imperceptibili (59) et circa motum repentinum notat auctor "in maiori spatio possit sentiri succedio, sicut patet in sono" (60).

Haec fuit opinio plurimorum coetaneorum (61) sed etiam Aristotelis (62) et, quod maximi momenti est, Sancti Augustini (63); huius subitae transmissionis gratia lumen a multis auctoribus corpus esse negatur (64).

(53) Sent. II, d. II, p. II, a. I, q. I, contra 2.

(54) Sent. II, d. II, p. II, a. I, q. II, d.

(55) Sent. II, d. IX, a. I, q. II, contra a.

(56) Dom. III in Quadr. Sermo II.

(57) SeptDon. c. IV, 10.

(58) "Lux enim per se in omnem partem se ipsam diffundit, ita ut a puncto lucis sphaera lucis quamvis magna subito generetur, nisi obsistat umbrosum". Grosseteste. De luce seu inchoatione formarum, Beiträge... Band. IX pg. 51.

"Multiplicatio autem est proprietas lucis, motus enim luminis est secundum expansionem, derivationem et multiplicationem". Witelo. Liber de intelligentiis. Beiträge..., Band III, Heft 2, pg. 9.

(59) Sent. I, d. XXXVII, p. II, a. II, q. III, ad obiectionem 1.

(60) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, ad op. c.

(61) Sent. II, d. V, a. II, q. II, Respondeo.

(62) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, ad op. a.

(63) Sent. IV, d. XVI, p. I, a. III, q. I, contra b. Sent. I, d. XXXVII, p. II, a. II, q. III, contra 1.

(64) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, Respondeo.

Textus dari, quibus auctor hanc doctrinam sine propria defensione, sed etiam sine oppositione, tanquam admissam vel saltem permissam adducat notemus (65).

Sed datur etiam textus (66) ubi repellere hanc ab omnibus admissam doctrinam Bonaventura audet. Hic accidit quod aliter rarissime, quia auctor sententiis Sti. Augustini fere nunquam contradicit, eas fere nunquam reformat (67).

Dicit Augustinus: "Radius non cito pervenit ad loca propinquiora quam ad loca remotiora" et Bonaventura respondet: "Ad illud quod obicitur quod radius non citius pervenit, dicendum quod Augustinus loquitur secundum perceptionem sensus, quia sensus non percipit radium citius pervenire ad propinquiora loca quam ad remotiora, non quia secundum rem non sit ibi vere prius et posterius. Unde si dicatur radius moveri subito, intelligitur subito pro repente, et repentinum dicitur illud quod habet moveri in tempore imperceptibili".

Stus. Bonaventura praecupavit sic futurorum saeculorum physicas inventiones, ad quod eum idea dirigens totius eius doctrinae duxit, creaturas inferiores Creatori esse. Doctrina Augustini tribuit luci proprietates divinas, quod perspicit auctor. De hoc vero minime gaudet, quod propria sententia Augustino opponatur, et sic, quaerens excusationes, continuat: "Sed aliter potest dici quod lux subito movetur, quia motus lucis in medio non est localis tantum, sed est motus diffusionis, qui est generatio, sicut generatur idolum ab obiecto; et quia lux simul est et lucet, simul cum est generat splendorem, et ita in eodem instanti; similiter de illo intelligi potest, et sic deinceps. Unde si simul esset homo et generaret, in primo instanti fuisset mundus plenus hominibus. Hoc modo potest respondere qui nescit melius".

Lectori textus hic obscurus videbitur, quod etiam Bonaventura sentiat evidens, cum ultimis verbis excusationem quaerat.

(65) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I. Sent. IV, d. XVI, p. I, a. III, q. I.

(66) Sent. I, d. XXXVII, p. II, a. II, q. III, ad obie. 1.

(67) Nur selten macht er (Bonaventura) eine Anschauung seines Meisters (Augustinus) sich nicht zu eigen oder schwächt sie durch seine Auslegung ab. Cl. Baumker, Witelo. Beiträge..., Band III, Heft 2, pg. 394.

Sed inopportuna, nostra quidem sententia, evaderet profunda interpretatio, et sufficit quod diximus extollere: Bonaventura cupit auctoritatem Hipponensis Episcopi incolumem servare, quin quae dixerit nos oblitos esse adeptus sit, velocitatem luminis optime cognoscentes. Quare quaestio hic proponitur de modo quo textum Bonaventurae medioevales intellexerint. Hunc textum quo notiones proprii temporis auctor praeoccupat, illo tempore minime notatum vehementer credimus, sed Bonaventura, ausus Sto. Augustino, aliter tam mirato, contradicere, clara agit conscientia.

Lumen non diffunditur per emissionem et contractionem radiorum sed fit per modum generationis (68) et in sua diffusione per omnia corpora transit incoinquinat nec aliqua refugit, nec munda nec imunda (69) dum propria virtus, quae limitata est, protendatur; cum vero ante terminationem illius virtutis obviet aliquod corpus non idoneum ad eius susceptionem, hoc ipso quod lumen non poterat se multiplicare in antea, multiplicat se retrorsum, non ex virtute corporis resistentis, sed ex virtute primi moventis (70).

Lumen in diffusione diversas species mediorum invenire potest. Perspicuitas et transparentia sunt qualitates secundum quas est receptio influentiae luminis sine omni corruptione (71), atque in corporibus diversi gradus perspicuitatis dantur, aqua enim habet perspicuitatem, quae non tantummodo est luminis susceptiva, sicut perspicuum aeris, sed etiam quodammodo retentiva, sicut per experimentum ostenditur. Cum metallum aliquod ponitur in fundo vasis in tenebris perfusa aqua liquida, videbitur sub luce retenta ab aqua (72). Sed ubi datur magnitudo luminis, non patitur corpus esse transparens, sed devenit luminosum, ut patet in sole, in quo est luminis aggregatio, et in candela (73). Sed nunquam ex lumine et medio fit unum per essentiam sed diversa re-

(68) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, ad obiectionem 1.

(69) Sent. IV, d. XIII, a. II, q. II, f.

(70) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, ad obiectionem 2.

(71) Sent. IV, d. XLVIII, a. II, q. III, Respondeo.

(72) Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. I, Respondeo.

(73) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. I, Respondeo.

manent, sicut lumen cum aere est impermixtum et ipsum aerem non augmentat (74).

Lumen materiale nunquam delet tenebras nisi illuminando aera (75) et quando in eodem medio plura lumina inveniuntur maioris luminis est absorbere minus (76), non quantum ad existentiam, sed quantum ad appariientiam (77), quia quanto aliquid luminosius est, tanto minus potest visum latere (78).

Alia proprietas luminis, supra iam notata, est quod lumen in medio diffusum potest generare corpus, scilicet ignem, per sui multiplicationem; sed hoc non agit propria virtute, sed virtute corporis luminosi quod per lumen educit ignem, non quantum ad materiam, sed solummodo quantum ad formam (79).

Etiam sicut vidimus agendo de coloribus lumen magni momenti est in doctrina de coloribus.

Sed praecipue in theoriis de illuminatione intellectuali vel morali, in quibus ex lumine naturali analogice multa sumuntur, doctrina luminis maximi momenti est.

Postquam originem et proprietates luminis vidimus, possumus iam eius essentiam perscrutare. Et ex dictis ab auctore nostro tria clare patent.

Primum: lumen non est corpus neque defluxus corporis. Hoc quod aliquando affirmatur (80) etiam directe tractatur in libro secundo Sententiarum (81). Postquam tres diversas sententias affir-

(74) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, ad op. f.

(75) Sent. IV, d. I, p. II, a. II, q. III, Respondeo.

(76) Sent. III, d. XXIII, a. II, q. IV, 2.

(77) Sent. III, d. XIV, a. III, q. I, ad obiec. 4.

(78) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. II, ad obiec. 1.

(79) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, ad obiec. 6.

(80) Sent. I, d. XIX, p. II, dub. IV.

(81) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, Respondeo. "...Quidam enim voluerunt dicere quod tam lumen quam radius in medio corpus est, et egressus ipsorum radiorum ab ipso sole est sicut egressus rivulorum a fonte...

Positio tamen ista est contra philosophiam...

Secunda vero positio est, quod lumen est corpus et similiter radii, et processus ipsorum radiorum a sole est sicut ramorum a radice...

Tertia positio est, quod tam lumen quam radius in medio corpus est; et

mantes lumen esse corpus refellit, auctor ita concludit: et ideo est quarta positio concors rationi et philosophiae, quod lumen et radius, si nomet illud praecise, quod a luce habet ortum, nec est corpus nec corporis defluxus, sicut rationes ad hoc inductae ostendunt.

Secundum: Lumen est accidens medii vel accidens in medio (82) et hac de causa quando lumen corpus improprie dicitur, designatur non tantum lumen sed lumen et medium in quo est (83).

Tertium: lumen in suo esse totaliter a corpore luminoso, non a medio pendet, et in sua actione, non propria virtute sed virtute corporis luminosi agit.

Haec tria a Sto. Bonaventura "phaenomenologice" clare affirmantur, ultima autem atque sufficiens explicatio metaphysica tamen desideratur. Multa problemata manent, quae ad unum reduci possunt. Quomodo lumen sit in medio et tamen a medio non dependat et eius virtus non medii sed corporis luminosi sit? Doctrina pluralitatis formarum et praecipue principium illud secundum quod lux est forma nobilissima inter corporalia quae magis ad naturam spiritualem et divinam accedit nobis adiutorium praebent ad viam solutionis inveniendam.

Tantum in aliqua doctrina in qua analogia universalis non solum tanquam analogia entis, sed etiam tanquam analogia lucis

productio eius quantum ad formam est a sole, quantum vero ad materiam est a Creatore...

Sed illud non videtur probabile...

Licet autem qualibet harum trium positionum specialiter dicat aliquid improbabile circa originem luminis ex lumine, omnes tamen communiter improbantur per hoc, quod dicunt lumen in medio esse corpus, tum propter ipsius diffusionem quae subita est, tum etiam propter coexistentiam cum aere quae impermixta est, tum etiam propter ipsius productionem quae nec est ex materia nec unquam separatur ab eius existentia, immo sicut continue est, ita continue generatur, ut dicit Augustinus, quod lumen habet permanentiam per continuam solis influentiam".

(82) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, contra 6.

(83) Sent. II, d. XIII, a. III, q. I, Respondeo. Si autem dicatur radius aer illuminatus secundum diametrum et lumen aer illuminatum secundum profundum, sic isto modo radius et lumen poterit dici corpus. Prout tamen proprie accipitur lumen et radius in medio, corpus non est.

consideretur. solutio possibilis erit. Notandum quod doctrina de lumine, non tantum Bonaventurae, sed omnibus qui cosmologiae operam navarunt, magna crux est, et moderna hypothesis physica de duplici natura luminis, metaphysice absurda, eius difficultates monstrat.

Sed etiam ad enucleationem theoriae luminis tanquam fundamentum requiritur aliqua doctrina de natura lucis, quae tamen ex eius proprietatibus oriri debet.

Notandum tamen quod multa quae de luce dicuntur, non de luce in sensu stricto (tantum corpus luminosum vel eius forma) sed de luce in sensu lato (lux+lumen) affirmantur. Distinctio perfecta et absoluta loquendo de luce et lumine fere impossibilis est.

Causa finalis lucis multiplex est, vel a nobis multipliciter considerari potest. Ita scimus quod lux corporalis est:

ad fomentum plantarum et animalium
ad solatium hominum
ad alias utilitates quas nescimus
ad diem et noctem faciendum
ad distinctionem divinatorum operum (84).

Nota perfectam distributionem finium, quomodo quantum ad totum orbem creatum ordinetur, primum ad vegetabilia et sensibilia, secundum ad intellectualia, tertium excellentiam lucis super nostras cognitiones insinuet, et per quintum omnia Deo dirigantur.

Sed praecipue in suis sermonibus Bonaventura qualitates et proprietates lucis nobis describit. Ita aliquando operationes lucis ad tria praecipua reducit, scilicet effugare tenebras, manifestare formas, lactificare potentias cognoscitivas (85), vel cum dicit quod triplex est actus lucis corporalis, scilicet manifestare, dirigere et delectare (86), alias tamen singillatim operationes lucis describit cum nobis dicit quod lux materialiter ambulat:

(84) Sent. II, d. XIII, a. I, q. I, 4 et ad obiec. 4.

(85) Sermo de Sancto Dominico.

(86) Sent. IV, d. L, p. I, a. II, q. II, Respondeo.

perspicua penetrando
 tenebras purgando
 occulta manifestando
 sensus inmutando
 aegros offendendo
 sanos oblectando
 tempora numerando
 munditiam servando
 circulariter se multiplicando
 calorem generando
 radios reflectendo
 angulos adaequando
 subito alterando
 nubes fugando
 rorem stillando
 sensus suspendendo
 stuporem incutiendo
 extasim inducendo (87).

Quaedam harum proprietatum alias enucleant, e. c. prima cum ibi dicit quod natura quidem lucis est penetrare corpus perspicuum, sicut crystallum aut vitrum, non opacum (88), vel alibi nobis diversimode describuntur dicendo quod lux pervia sine corruptione transeat, oriens totum mundum illustret et portet gaudium in suo adventu (89).

Notandum quomodo auctor tantum epitheta laudatoria ad designandum lucem adhibeat, et dum de omnibus creaturis corporalibus aliqua negativa dici possint (residuum dualismi platonici vel manichei!) in natura lucis tantum notae positivae inveniuntur.

Ex hic proprietatibus lucis, nobilitas naturae lucis patet, et ita lux vocatur nobilis, utilis et iucunda (90) vel alias sancta, glo-

(87) Domin. III in Quadr. Sermo II.

(88) Domin. III in Quadr. Sermo II.

(89) Circumcisio Domini, Sermo I.

(90) De Nativitate B. M. V., Sermo I.

"I. Est namque lux naturae nobilis, quia impermixta, quia incorrupta,

riosa, excelsa, splendida, deliciosa, dulcis, alta, largiflua, incorrupta, inclyta (91).

Proinde quanto corpus luminosum plus de forma lucis et minus de materia habet plus accedit ad perfectionem lucis et minus impeditur ab actione sua. Ita lux in sole est in plena actualitate et potestate se multiplicandi, dum ea autem quae dicuntur habere lucem incorporatam, non habent perfectam potestatem multiplicandi se, non quia lux sit solum ibi in materia, sed quia corpora illa multum habent de materia et paucum de specie (92), ita ut in corporibus quod paucum habent de materia et multum de forma contingit reperire lucem corporalem, quam impossibile est per naturam in se obnubilari, sicut lucem empyrei vel lucem solis (93) nam lux est quae libentissime se communicat (94).

Sed in corporalibus nullum datur corpus quod pura lux sit, quamquam in spiritualibus sit reperire spiritum, qui est pura lux, quia Creator purus actus est, ideo potest reperiri in spiritualibus lux in omnimoda actualitate. Corporalis vero lux non reperitur nisi in creatura, quae ad hoc ut per se exsistat, indiget materia sustentante; et ideo non potest inveniri lux pura per omnimodam exclusionem possibilitatis materiae, potest tamen reperiri pura lux per exclusionem opacitatis vel tenebrarum, et sic est in sole (95).

Lux specialiter magni momenti est in formatione colorum, sicut agendo de coloribus diximus.

quia inconclusa...

II. Secundo ostenditur utilis sub metaphora lucis quantum ad sui influentiam ad effectum triplicem ordinatam, scilicet ad dirigendum devia, ad inflammandum frigida, ad levandum gravia...

III. Tertio ostenditur delectabilis sub metaphora lucis quantum ad refulgentiam propter triplicem proprietatem adiunctam. Lux enim delectabilis est intuiti propter sui continuam novitatem, propter venustatem, propter multebritatem..."

(91) Domin. IV in Quadr. Sermo V.

(92) Sent. II, d. XIII, a. II, q. I, ad obie. 5.

(93) Sent. II, d. XXIV, p. I, a. I, q. I, 1.

(94) De Sanctis Angelis, Sermo V.

(95) Sent. II, d. XIII, a. II, q. I, ad obie. 4. Sent. II, d. XIII, a. II, Respondeo.

Lux habet virtutem sese diffundendi per corpora alterius naturae, et etiam diffundendo redire, quod tamen non est motus localis proprie, sed magis motus alterationis (96).

Distinguendum est inter lucem et suum lucere. Lux enim est potentia activa quae non potest non esse in actu, quin tamen suus actus sit. Ita lux non est suum lucere (97), tamen lucere est actus lucis (98) vel illuminare est actus lucis naturalis et essentialis de quo privari non potest (99) quia potentia illuminandi non differt ab ipsa luce (100) et lux corporalis per hoc quod lucet se manifestat (101) et posse illuminare inest luminoso per lucem (102) et ita impossibile est quod lux sua illuminatio et irradiatio sit (103).

Proinde lux simul incipit esse et agere (104), in ordine durationis, non naturae (105), nam de ordine naturae prius est esse quam agere.

Natura lucis totam per essentiam salvatur in puncto et dilatabitur, quando non invenit resistantiam (106) sed quamquam splendor sit connaturalis luci, nec tamen dicimus quod lux sit splendor vel e converso (107). Corpus autem lucis tantae nobilitatis est per naturam quod in maiori spatio et minori potest esse, ita quod ipsum nec sit maius nec sit minus (108).

De natura lucis iam directe agere possumus.

(96) Sent. II, d. XIV, p. I, a. III, q. II, ad obiectionem 3.

(97) Sent. I, d. VIII, p. II, q. II, Respondeo.

(98) Sermo de Sancto Dominico.

(99) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. II, contra 2.

(100) Sent. I, d. III, p. II, a. I, q. III, 5.

(101) Sent. II, d. X, a. III, q. I, contra 3.

(102) Sent. I, d. VII, q. I, sed contra e.

(103) ScChr. q. III, conclusio.

(104) Sent. II, d. XIII, a. I, q. II, ad obiectionem 4.

(105) Sent. III, d. XVIII, a. I, q. I, ad obiectionem 1.

(106) Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. II, a. III, q. I, Respondeo.

(107) Vigil. Nativitatis Domini, Sermo XII.

(108) Sent. IV, d. X, p. II, a. II, q. I, Respondeo. "Exemplum autem dant sic: si lux candelae sive lumen sit in magna domo et postmodum transferatur in parvam, lux candelae tanta est in parva quanta in magna, non rarius nec densior: similiter radius si dirigatur in propinquum et in longinquum".

In articulo II distinctionis XIII libri II Sententiarum auctor agit de ipsius lucis essentia et natura in se, et in prima quaestione quaeritur "Utrum lux sit corpus vel forma corporis". Auctoritates insinuantes lucem esse corpus fundantur praecipue in verbis Augustini, sed dicendum quod id sustinentes neque attenderunt neque interius consideraverunt verba Augustini. Sed si lux formam dicit, lux non potest esse ipsum corpus sed aliquid de corpore. Lux dupliciter dici potest, vel in abstractione, et sic nominat formam corporis luminosi, per quam possibile est corpori lucere et agere; vel in concretionem, et substantiam luminosam denotat. Et per hunc secundum modum aliquando loquitur Augustinus qui vocat enim lucem id quod nos ignem vocamus.

Sed quamquam lux non sit corpus, est pulcherrimum et delectabilissimum et optimum inter corporalia (109) et excellit omnia corpora (110) quia lux forma est.

Quod lux forma sit frequenter dicitur (111) sed speciatim de hoc agitur in duabus quaestionibus articuli supra memorati. In prima tractatur utrum lux sit corpus vel forma corporis et in secunda utrum haec forma substantialis vel accidentalis sit.

Argumenta ad ostendendum quod lux sit forma, sumuntur ex plena actualitate et potestate multiplicandi se quam lux habet (112), et etiam ex Sententiis et Damasceno, secundum quem lumen est qualitas naturalis, et ex Philosophi asserente quod forma principium actionis sit, luxque maxime activa sit, et Augustino dicente quod lux est vicinissima naturae animae (113).

Bonaventura concludit, sicut supra vidimus, quod lux in abstractione, hoc est proprie sumpta, forma corporis luminosi est (114).

Haec forma vero est substantialis vel accidentalis? Argumenta

(109) ComSap. c. VII, v. 10.

(110) Domin. IV in Quadr. Sermo V.

(111) Sent. I, d. VIII, p. I, dub. X. Sent. II, d. III, p. I, a. I, q. II, ad obiecc. 5.

(112) Sent. II, d. XIII, a. II, q. I, 5.

(113) Sent. II, d. XIII, a. II, q. I, ad oppositum.

(114) Sent. II, d. XIII, a. II, q. I, Respondeo.

pro substantialitate sumuntur primo ex eo quod lux prima forma corporalis creata fuerit, ex sua nobilitate, ex sua assimilatione cum luce aeterna et maxime in virtute et efficacia; secundo ex eo quod sit principium educendi formas substantiales sicut animam vegetabilem et sensibilem; tertio ex sua activitate, et quia corpora secundum quod maiorem vel minorem participationem de luce, sunt magis vel minus nobilia quantum ad esse substantiale (115).

Dantur etiam apparentes rationes ad affirmandum quod lux sit forma accidentalis quae tamen accuratae considerationi non resistunt: ita quod lux sit de compositione accidentis coloris, sed non est ibi tanquam principium intrinsecum sed tanquam principium effectivum; quod percipiatur sensu visionis, sed non sentitur sua essentia, sed ratione fulgoris (luminis) sive coloris eam inseparabiliter concomitantis; quod lux augetur in aliquo corpore, sed hoc attenditur ratione fulgoris, non ratione lucis; et ex paritate, quae revera falsa est inter caliditatem et luminositatem (116). Sed ut probatur, omnes hae rationes falsae sunt.

Ad perfectam intellectionem supra allati notandum est quod lux dupliciter accipi potest. Uno modo lux dicitur ipsa forma, quae dat esse corpori lucido, et a qua luminosum corpus principaliter est activum, sicut a primo movente et regulante. Alio modo lux dicitur ipse fulgor (lumen), qui est circa corpus luminosum, qui consequitur existentiam lucis in tali materia, qui etiam est sensus obiectum et operationis instrumentum; et sic est complementum accidentale (117).

Proinde distinguendum inter lucem, quae est forma substantialis et lumen, quod est forma accidentalis.

De natura formae lucis ulterius quaeri potest. In doctrina de pluralitate formarum erit quaestio non parvi momenti ea quae quaerit utrum forma aliqua substantialis sit ultima completiva aut citra ultimam. Et dicendum quod lux in igne vel in corporibus caelestibus non est forma ultimo completiva, sed ex hoc non concluditur quod alia forma sit nobilior quam forma lucis, quamvis sit

(115) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, a-f.

(116) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, contra et ad obiec. 1-5.

(117) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, Respondeo.

ulterior. Cum enim ponitur forma lucis in eodem corpore cum alia forma, non ponitur sicut dispositio imperfecta quae nata sit perfici ab ultima forma, sed ponitur tanquam forma et natura omnis alius corporalis formae conservativa et dans ei agendi efficaciam, et secundum quam attenditur cuiuslibet formae corporalis mensura in dignitate et excellentia (118).

Lux est nobilissima forma potius perficiens alias formas corporales quam ad eas disponens, cum secundum eius maiorem vel minorem participationem formae corporales sint magis et minus completae (119).

Hic iterum doctrinam analogiae universalis lucis invenimus. Omnes formae corporales participant de luce vel informantur a luce, nam lux est de formis generalibus, in quibus magis consistit communitas analogiae secundum magis et minus, et prius et posterius, quam univocationis (120).

Alias, clarius, ab auctore scribitur: "Lux est forma substantialis corporum, secundum cuius maiorem vel minorem participationem corpora habent verius et dignius esse in genere entium. Unde nobilissimum corporum, sicut est empyreum illud, est praecipue luminosum, infimum vero, sicut terra, maxime est opacum, intermedia vero, secundum quod sunt magis et minus nobiliora, participant plus et minus. Et quod omnia corpora naturam lucis participant, hoc satis de plano ostendunt, quia vix est corpus opacum, quin per multam tersionem et politionem possit effici luminosum, sicut patet, cum de cinere fit vitrum, et de terra carbunculus" (121).

Lux invenitur proinde in maiore vel minore quantitate in omnibus corporibus (122). Haec lux quae frequenter non percipitur, Bonaventurae "lucem ex aequalitate complexionis generatam" et nobis "lucem metaphysicam" vocare placet.

(118) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, ad obiectionem 5.

(119) Sent. II, d. XIV, p. II, a. II, q. I, sed contra 4. Sent. II, d. XIV, p. II, a. II, q. I, Respondeo.

(120) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, ad obiectionem 3.

(121) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, Respondeo.

(122) Sent. II, d. XII, a. II, q. I, 4.

Sed hic notandum quod ex dictis patet (123), quod lux metaphysica non diversificatur a luce physica, sed est una eademque quae tamen non invenitur in sufficiente quantitate ut videatur sed sufficit ad suos miros activos effectus producendos.

Lux enim est instrumentum operandi (124), cuius nobilitas ex nobilitate suorum operationum percipitur. Ita natura lucis disponit ad vitam (125) et nullum vivens datur in cuius constitutione lux non inveniatur. Lux inter cetera corporalia est maxime activa et est subtilissimum in corpore, et ob hoc animae vicinissimum, immo est principium educendi animam vegetabilem et sensibilem (126). Immo, sicut vult Augustinus, lux est illud quo mediante corpus unitur animae, et anima regit corpus (127) et est quod facit corpus esse susceptibile vitae (128) ergo videtur quod nec corpus animae, nec anima corpori uniri debeat nisi natura lucis interveniente (129).

Omnis cognitio sensitiva, ut agendo de visione notavimus, fit beneficio lucis corporalis (metaphysicae), quae quintuplicatur secundum quinque sensus. Spiritus enim sensibilis naturam luminis habet, unde in nervis viget, quorum natura est clara et pervia.

Ita dici potest quod forma lucis est quasi medium tenens inter formas spirituales et corporales (130) et est forma substantialis quae immediatum principium actionis fit. Quomodo forma substantialis per se et non mediantibus proprietatibus accidentalibus tanquam instrumentis, agere possit clare non apparet et exemplum non invenitur in aliis, sed non irrationabiliter credendum est in forma lucis esse possibile (131).

(123) Sent. II, d. XIV, p. I, a. I, q. I, Respondeo. Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, Respondeo.

(124) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, ad obiectionem 6. Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, Respondeo.

(125) Sent. II, d. II, p. II, a. I, q. II, Respondeo.

(126) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, d.

(127) Sent. II, d. XV, a. I, q. III, ad oppositum 2.

(128) Sent. II, d. XVII, a. II, q. II, ad obiectionem 1.

(129) Sent. II, d. XVII, a. II, q. II, 6.

(130) Sent. II, d. XIV, p. I, a. III, q. II, Respondeo.

(131) Sent. II, d. XIII, a. II, q. II, ad obiectionem 6.

Proinde quanto plus aliquod corpus de luce habeat tanto perfectius est et dicitur magis pulchrum et magis luminosum, quod magis accedit ad perfectionem pulchritudinis et lucis (132). Ita, e. c. luna, quae minus participat de perfectione lucis, imperfectior est inter luminaria (133) et etiam corpora gloriosa post novissimum iudicium perfectiora erunt quia plus de luce habebunt (134).

Ubi nobilitas lucis clarius patet est in luce spirituali agendo de Deo vel de cognitione intellectuali vel morali. Sed nos hic et nunc de luce materiali tantum agere conamur.

Sicut supra diximus, lux est forma substantialis, atque fulgor (vel lumen) est forma accidentalis. De lumine tanquam forma accidentali expresse auctor agit (135). Argumenta asserentia adducuntur ex eo quod lumen adveniat medio iam completo in esse et quod absit praeter subiecti corruptionem. Tamen natura luminis aliqua elementa propria, quae in aliis accidentibus non inveniuntur, habet. Ita plura lumina dari possunt in eodem medio; lumen cum generatur non ex propriis principiis subiecti habet ortum, nec cum resolvitur in suum subiectum resolvitur; lumen etiam transit a subiecto in subiectum et manet immobile, moto aere (136) sed omnia haec concludunt quod non habet ibi plene rationem accidentis naturalis tantum, quod comparatur cum illo in quo est sicut ad subiectum et causam, et quod etiam sustinetur et dependet ab eo in quo est, principaliter et ei coniungitur inseparabili vinculo. Lumen autem quamvis sit in aere, causatur a corpore luminoso, et ab illo principaliter dependet; nec est in aere sicut in sustinente sed sicut in deferente; et ideo durationem et mutationem et numerationem potius recipit a lucido influente quam ab aere suscipiente (137).

(132) Sent. II, d. XXVII, a. II, q. II, Respondeo.

(133) Sent. II, d. XIV, p. II, dub. III, Respondeo.

(134) Sent. IV, d. XLIV, p. I, a. I, q. I, 5. Sent. IV, d. XLIX, p. II, s. I, a. II, q. I, Respondeo. Sent. IV, d. XLIX, p. II s. II, a. III, q. I, Respondeo.

(135) Sent. II, d. XIII, a. III, q. II.

(136) Sent. II, d. XIII, a. III, q. II, contra 1-4.

(137) Sent. II, d. XIII, a. III, q. II, ad obiectiones 1-4.

Postquam tres falsas sententias refellit auctor concludit: "Lumen enim in medio dicit virtutem activam, egredientem a corpore luminoso, per quam corpus luminosum agit et imprimit in haec inferiora; et haec est virtus substantialis ipsi corpori... et haec virtus non est sensu perceptibilis nec solummodo operatur in sensu visus, sed etiam facit ad educationem omnium sensuum in actum. Et ita lumen dicit substantiam accidentaliter ad aerem comparatam, sicut virtus agentis ad deferens quodammodo accidentaliter comparatur.

Non solum autem lumen dicit illam vim activam, quae a sensu non percipitur, sed etiam quamdam qualitatem sensibilem, qua sensu visus efficitur sentiens in actu; et illa est qualitas accidentalis in tertia specie qualitatis.

Secundum utramque naturam harum naturarum in lumine repperitam, lumen ad aerem comparatur, non sicut ad primum subiectum, sed sicut ad deferens et ad medium; et ideo per comparationem ad ipsum aerem non habet modum existendi naturalem, sed per modum habitus; nec est forma naturalis, sed potius similitudo eius; sicut species in medio non est proprie color, sed ut color siue similitudo coloris. Maximam tamen habet propinquitatem ad illum; et adeo illi innititur, ut non indigeat principio extrinseco, ex quo educatur. Unde lumen in medio non habet principium materiale ex quo, sed potius originale a quo fluit et ad quod etiam redit, cum in medio desinit esse, sicut dicitur de similitudine.

Ex his igitur patet quod lumen in medio, in quantum dicit vim activam dicat substantiam habentem modum accidentis; in quantum dicit qualitatem sensibilem, dicit accidens illud relatum ad aerem, non habet plene rationem accidentis naturalis sed similitudinis vel intentionis, quia est ibi non sicut in subiecto sustinente sed sicut in deferente" (138).

(138) Sent. II, d. XIII, a. III, q. II, Respondeo.

CONCLUSIO

Ut compendium et conclusio laboris nostri has considerationes extrahere possumus.

Quod opus Bonaventurae distinguit unitas est et quidem generalis secundum quam partes toti complexui subordinantur, et si a complexu separentur valorem et hierarchiam amittunt. Alia ex parte complexus hic eminenter theologicus est et christologicus, et etiam in mere humanis scientiae Christo subordinatur. Titulus eius operis "De reductione artium ad theologiam" signat perfecte hanc positionem bonaventurianam.

Et hoc quod de integro opere bonaventuriano dici potest, valet etiam pro doctrina lucis.

Datur certe analogia lucis, cuius comprehensio clarior analogia entis est, et ad quam intelligendam ducere debet.

Haec analogia lucis claram hierarchiam instituit secundum maiorem vel minorem participationem luminosam quam entia possideant. Tres gradus distingui possunt: Deus, entia spiritualia et entia corporalia, in quibus omnibus lux maiore vel minore quantitate datur.

Quamquam analogatum perfectissimum, ex quo ontologice alia analogata derivantur, Deus sit, lux pura, nos in nostra explanatione metaphysica de mundo incipere ab analogato quoad nos prius cognito, quod est lux corporalis, debemus.

Sed hoc studium secundum mentem Bonaventurae inutile evaderet si in materialibus tantum maneremus, lux physica est notatu digna, non in se, sed ut via tantum ad meliorem cognitionem Dei.

Et sic studium quod consideratio philosophica naturalis tantum doctrinae lucis in Bonaventura foret, non responderet nec elementis doctrinae nostri auctoris.

Sed datur periculum oppositum, quod in despectione scientiae physicae et philosophicae nostri auctoris consisteret, in quo ali-

quis credere posset scientiam bonaventurianam theologicam tantum esse. Theologia scientia est quae independenter non datur. Eget fundamento philosophico, quod tanto profundius esse debet quanto ad altiora theologia sese elevare velit.

Vidimus cognitiones astronomicas et scientificas Bonaventurae superare hunc gradum quem nos a priori credere possemus; sed eius doctrina de luce non in physica, sed in pura metaphysica eminet.

Maximo momento nobis gaudere videtur distinctio inter lucem et lumen, quae ad explicanda analogice varia difficilliora problemata de creatione, de causa et de effectu cum suis intimis relationibus consideratis, inserviet.

Ex praesocraticis, et fundamentaliter ex hylemorfismo aristotelico explicationes mundi materialis nituntur in duplici principio existente, et activo, et passivo (materia et forma), necessario metaphysice; sed earum intima et perfecta comprehensio impossibilis est.

Lux locum formae, quae actus etiam est, in metaphysica bonaventuriana occupat. In pluralitate formarum, quam sustinet, constituit activitatem aliarum formarum, hoc est, est "forma formarum". Omnes effectus nobiles, ut vita, cognitio, actio, ei debentur. Et lector ad hunc principium activum comprehendendum invenit non intellectualem abstractionem, ut sunt actus et forma, sed rem palpabilem et veram, quae simul mirifica est. Si το θαυμάσιον origo fuit philosophandi graecis, stupor, qui nos tenet ante contemplationem proprietatum lucis. origo debet esse nostrae de mundo explicationis metaphysicae.

Remanent evidenter multa obscura, et lacunae in explicatione bonaventuriana lucis. Hoc non nobis obstaculum ponere, sed stimulare nos debet ad hanc viam prosequendam. Hae difficultates ad duo reduci possunt, quarum prima est quod aliquae doctrinae Bonaventurae de luce, hodie, post septingentos annos ridiculae videntur; sed nostri temporis homines scientifici problemata de lucis natura et proprietatibus multo difficiliora quam ea Sti. Bonaventurae evolvunt. Hoc insinuare potest id quod auctor iam dicit, lucem dominium materiale transilire, et de spirituali quasi participare. In essentia metaphysica lucis datur aliquid

quod in nullo alio corpore creato invenitur. Quare lux medium optimum est ad ascendendum ad spiritualia.

Dantur etiam aliquae difficultates quas metaphysicas vocare possumus. Unde lux has mirificas proprietates haurit? Eadem erit ratio: eas haurit ex propria essentia quae in limite inter materiam et spiritum est. Hic magna investigatio aperitur, quam nos insinuamus tantum.

Ut diximus nostrum opus parziale est. Non tractat de luce spirituali nec de divina. Sed credimus nos fundamentum iecisse ad meliorem comprehensionem talium lucum, quia tota doctrina bonaventuriana de illuminatione, et multae de eius doctrinis theologicis explicari analogice debent a luce corporali initium praebente.

Et tunc tantum dicere poterimus nos vias secutos esse quas Doctor Seraphicus signat, cum explicatio metaphysica de mundo, ab explicatione de natura lucis conditionata, unitatem analogicam totalem obtineat.

INDEX BIBLIOGRAPHICUS

Bibliographia circa S. Bonaventuram perquam copiosa nostris diebus evasit ac ille, qui ampliorem catalogum desiderat, in opere a Gilson conscripto eum procul dubio inveniet. Quod quidem opus simul optima monographia super Doctore Seraphico haberi potest:

E. GILSON, *La philosophie de saint Bonaventurae*. Paris, Vrin, 3.^a edit. 1953.

Item amplius index continetur in primo volumine operum Bonaventurae a B. A. C. editorum, praesertim in altera editione:

SAN BUENAVENTURA, *Obras*, tomo I, Biblioteca de autores Cristianos, vol. 6, 2.^a ed. Madrid, 1955.

Ex omnibus scriptis circa S. Bonaventuram sequentia ut notatu digniora et ad nostram rem magis pertinentia excerptimus:

ALSZEGHY, *Grundformen der Liebe*. *Analecta Gregoriana*, vol. XXXVIII. Romae, 1946.

J. M. BISSEN, *L'exemplarisme divin selon saint Bonaventure*. Paris, Vrin, 1929.

F. HOHMANN, *Analogia lucis*. In "Wissenschaft und Weisheit", vol. 3, 1936, pg. 218-227.

E. SPARGO, *The category of the Aesthetic in the philosophy of S. Bonaventure*. New York, Franciscan Institute Publications, 1953.

A. ZIGROSSI, *Saggio sul Platonismo di S. Bonaventura*. (Biblioteca di studi francescani, 5) 1955.

LOCA ALLATA

Sanctum Bonaventuram iuxta editionem Quaracchi adducimus:

S. BONAVENTURA, *Opera omnia*... edita studiis et cura PP. Collegii S. Bonaventurae... anecdotis aucta, prolegomenis, scholiis notisque illustrata, ad Claras Aquas (Quaracchi) ex typographia Collegii S. Bonaventurae, 10 vol. gr. in quarto, 1882-1902.

Editio minor Commentarii Sententiarum, in octavo, quam et tractabilior rem invenio, etiam adest: et ideo paginam editionis maioris indicare omitto in Commentario Sententiarum adducendo. In caeteris prolationibus volumen et paginam iuxta editionem maiorem designamus.

LIBER I SENTENTIARUM

Comentarium in prologo, dub. V	8, 19-10, 24-80, 77-80, 83.
" " " Respondeo ...	10, 26.
d. I, a. III, q. I, sed contra 2	80, 87.
" " " ad obiec. 2	9, 21-74, 28.
d. II, dub. II	8, 19.
d. III, p. I, a. I, q. II, 2	82, 100.
" " " ad obiec. 2	8, 19-81, 93.
" " dub. IV, Respondeo	10, 25-84, 1.
" p. II, a. I, q. III, 5	103, 100.
" " " Respondeo	90, 22.
" " a. II, q. III, sed ob. 4	74, 31-84, 5-84, 9.
d. VI, a. I, q. I, a	6, 12-87, 2.
d. VII, q. I, sed contra e	103, 102.
" q. II, 5	6, 12-91, 23.
d. VIII, p. I, a. I, q. I, ad obiec. c	10, 25.
" " dub. X	104, 11.
" p. II, q. II, Respondeo	103, 97.
" " q. III, c	67, 2.
" " " ad obiec. 1-2	62, 14.
d. IX, a. I, q. I, Respondeo	91, 30.
" " q. IV, Respondeo	7, 17-92, 31.
" dub. III	90, 21.
" " Respondeo	64, 35-91, 24.
" dub. VII, Respondeo	30, 6-90, 20.

d. XIII, a. I, q. I, Respondeo	56, 102.
" dub. VIII	56, 100-87, 1-87, 4.
d. XIV, a. II, q. II, ad obieci. 2	94, 47.
d. XV, p. I, a. I, q. I, Respondeo	56, 101.
d. XVI, a. I, q. III, ad obieci. 5	64, 33.
d. XVII, p. I, a. I, q. I, Respondeo	30, 5.
" " " q. II, ad obieci. 4	92, 32.
" " " q. III, Respondeo	81, 91.
" " dub. II, Respondeo	81, 95.
" p. II, a. I, q. II, c	32, 12-92, 36.
" " " " ad obieci. 1	63, 21.
" " " q. IV, ad obieci. 2	92, 37.
" " " " ad obieci. 3	63, 22.
d. XIX p. I, a. I, q. IV, ad obieci. 2	92, 33.
" p. II, dub. IV	32, 12-64, 37-98, 80.
d. XXV, a. I, q. II, ad obieci. 2	86, 22.
d. XXVII, p. II, a. I, q. IV, d.	5, 5.
d. XXXIII, dub. I, Respondeo	19, 28.
d. XXXVI, a. III, q. I, ad obieci. 4	81, 98.
d. XXXVII	37, 5.
" p. I, a. I, q. I, ad obieci. 1	88, 5.
" " a. II, q. I, ad obieci. 1-3	32, 13.
" p. II, a. I, q. III, Respondeo	88, 9.
" " " " ad obieci. 3	88, 10.
" " a. II, q. III, contra 1	95, 63.
" " " " ad obieci. 1	95, 59-96, 66.
d. XL, a. IV, q. II, contra c	81, 95.
d. XLIV, a. I, q. II, a	54, 82.
d. XLV, a. II, q. I, contra 4	56, 107.
d. XLVIII, a. I, q. I, Respondeo	19, 27-20, 30-74, 33-85, 11.

LIBER II SENTENTIARUM

d. I, p. I, a. I, q. I, ad obieci. 2	4, 4.
d. II, p. I, a. I, q. III, Respondeo	56, 103-87, 3.
" p. II, a. I	38, 16.
" " " q. I, c	38, 10.
" " " " d	37, 7.
" " " " contra 2	95, 53.
" " " " ad obieci. 1	38, 11.
" " " " ad obieci. 2	39, 17-56, 108.
" " " " ad obieci. 3-4	38, 8.
" " " q. II, d	38, 13-95, 54.

d. II, p. II, a. I, q. II, Respondeo	107, 125.
" " a. II, q. IV, 5	7, 15.
d. III, p. I, a. I, q. II, ad obiec. 5	104, 111.
" p. II, a. I, q. II, 3	91, 26.
" " " 4	73, 26.
" " a. II, q. I, Respondeo	85, 10-92, 34.
" " q. II, 2	7, 16-15, 10.
" " " contra f	78, 62.
" " " ad obiec. 3	81, 95.
d. IV, a. II, q. II, sed contra	60, 2-62, 16.
" a. III, q. II, contra 2	24, 51-25, 56-25, 57.
" " Respondeo	7, 15.
d. V, a. II, q. II, Respondeo	95, 61.
" a. III, q. I, ad oppos. b	7, 15.
d. VI, a. II, q. I, 2	38, 12.
" q. II, contra d	30, 4-62, 12.
" dub. II, Respondeo	58, 120.
d. VII, p. II, a. I, q. I, 1	81, 98.
" a. II, q. I, contra d	19, 28.
" " Respondeo	22, 36-63, 23.
d. VIII, p. I, a. II, q. II, Respondeo	86, 21.
" a. III, q. II, ad obiec 7	72, 21.
" dub. III	38, 9.
" Respondeo	75, 41.
" p. II, a. I, q. III	82, 106.
" " contra 1	79, 75.
" " contra 3	78, 63.
" " Respondeo	80, 81.
" " ad obiec. 1	80, 76.
" " q. VI, 5	15, 10-22, 39-27, 62.
" " 6	8, 19.
" " ad obiec. 5	27, 62.
" " ad obiec. 6	75, 40.
d. IX, praenotata	15, 10-15, 11.
" a. I, q. I, 4	7, 15.
" q. II, contra a	95, 55.
d. X, a. II, q. I, ad obiec. 3	94, 49.
" " ad obiec. 4	63, 24.
" q. II, 3	11, 31.
" " Respondeo	15, 10.
" " ad obiec. 3	9, 21-11, 31.
" a. III, q. I, contra 3	7, 16-15, 10-15, 11-19, 26-19, 29-27, 62-103, 101.
" " contra 6	7, 16-71, 19-77, 61-78, 65.

d. X, a. III, q. I, ad obiec. 3	27, 62.
" " " ad obiec. 6	19, 26.
" " q. II, Respondeo	69, 10.
d. XII, a. II, q. I, 4	106, 122.
d. XIII, a. I, ...	45, 34.
" " q. I, 3	5, 5.
" " " 4	100, 84.
" " " Respondeo	45, 35.
" " " ad obiec. 3	5, 6.
" " " ad obiec. 4	100, 84.
" " q. II, Respondeo	45, 36-46, 37-46, 39.
" " " ad obiec. 4	46, 40-52, 74-102, 95.
" a. II, q. I, 4	11, 32.
d. XIII, a. II, q. I, 5	55, 94-102, 95.
" " " ad oppositum	104, 113.
" " " ad op. c.	32, 17.
" " " Respondeo	30, 2-30, 4-60, 1-62, 12-102, 95-104, 114.
" " " ad obiec. 4	11, 32-102, 95.
" " " ad obiec. 5	55, 97-102, 92.
" " q. II, a-f	105, 115.
" " d	107, 126.
" " " contra 1-5	105, 116.
" " " contra 1	84, 5-85, 12.
" " " contra 2	68, 4-75, 43-76, 48-84, 7.
" " " contra 6	99, 82.
" " " Respondeo	63, 19-85, 13-105, 117-106, 121-107, 123-107, 124.
" " " ad obiec. 1-5	105, 116.
" " " ad obiec. 1	85, 12.
" " " ad obiec. 2	84, 7.
" " " ad obiec. 3	4, 4-106, 120.
" " " ad obiec. 4	62, 18.
" " " ad obiec. 5	62, 13-106, 118.
" " " ad obiec. 6	107, 124-107, 131.
" a. III, q. I	96-65.
" " " 3	18, 20.
" " " 4	94, 50.
" " " ad op. a	95, 62.
" " " ad op. c	95, 60.
" " " ad op. f	97, 74.
" " " Respondeo	56, 104-95, 64-98, 81-99, 83.
" " " ad obiec. 1	97, 68.
" " " ad obiec. 2	17, 17-89, 15-94, 51-97, 70.

d. XIII, a. III, q. I, ad obiec. 3	89, 13.
" " " ad obiec. 5	56, 109-77, 58-94, 48.
" " " ad obiec. 6	65, 39-98, 79.
" " q. II	108, 135.
" " " contra 1-4	108, 136.
" " " Respondeo	68, 4-71, 19-78, 66-109, 138.
" " " ad obiec. c	84, 5.
" " " ad obiec. 1-4	108, 137.
" dub. II, Respondeo	46, 38-47, 45.
d. XIV, p. I, a. I, q. I	40, 20.
" " " " Respondeo	40, 21-97, 72-107, 123.
" " " q. II	40, 23.
" " " " 5	30, 4-62, 12.
" " " " 6	47, 46.
" " " " ad op. b	61, 9.
" " " " ad op. c	64, 28.
" " " " Respondeo	40, 24-61, 6.
" " " " ad obiec. 2-3	61, 7.
" " " " ad obiec. 5	60, 3.
" " " " ad obiec. 6	18, 21-61, 8-65, 38.
" " a. II, q. I	42, 26.
" " " q. II	42, 26.
" " " " Respondeo	42, 27.
" " a. III, q. I.	42, 28.
" " " Respondeo	43, 29.
" " " q. II	42, 28.
" " " " Respondeo	107, 130.
" " " " ad obiec. 3	64, 30-103, 96.
" p. II, a. I, q. I, Respondeo	44, 30.
" " " q. II, Respondeo	44, 31.
" " " q. III	44, 33.
" " " " Respondeo	34, 2-39, 19.
" " a. II, q. I, sed contra 2	47, 42.
" " " " sed contra 4	106, 119.
" " " " Respondeo	51, 70-106, 119.
" " " " ad obiec. 4	48, 53.
" " " q. II, contra 5	53, 78.
" " " " Respondeo	51, 70.
" " " " ad obiec. 4	47, 47-63, 20.
" " " " ad obiec. 6	48, 48-61, 10.
" " " q. III, Respondeo	51, 71.
" " dub. III, Respondeo	41, 25-47, 43-47, 44-53, 76-53, 77-108, 133.
" " dub. IV, Respondeo	44, 32-52, 72.

d. XV, a. I, q. III, ad op. 2	65, 40-107, 127.
" " " Respondeo	65, 41.
" a. II, q. II, ad obiec. 3	80, 89.
d. XVI a. I, q. I, Respondeo	3, 2-4, 3.
" a. II, q. III, Respondeo	3, 1.
d. XVII, a. I, q. I, 6	11, 30.
" " " ad obiec. 6	4, 4-9, 22-11, 30.
" a. II, q. II, 6	107, 129.
" " " ad obiec. 1	30, 3-60, 5-107, 128
d. XVIII, a. II, q. I, Respondeo	71, 19-76, 44-80, 85.
d. XX, a. I, q. III, ad obiec. 4	68, 5.
d. XXIII, a. II, q. III, ad obiec. 7	74, 30.
d. XXIV, p. I, a. I. q. I, 1	38, 14-55, 93-102, 93.
" " a. II, q. I, 7	10, 27-32, 11.
" " " " sed contra g	32, 11-62, 17.
" " " " ad obiec. 7	55, 91.
" " " q. II, sed contra d	5, 7-71, 19-76, 47.
" " " q. IV, Respondeo	73, 23-85, 17.
" " " " ad obiec. 3	73, 22.
d. XXV, p. II, a. I, q. IV, 4	88, 11.
" " " " ad obiec. 4	89, 12.
" " " q. VI, Respondeo	80, 84.
d. XXVI, a. I, q. II, 5	77, 59.
" " " 6	75, 34-85, 11.
" " " Respondeo	7, 17-57, 113.
" " q. III, Respondeo	21, 32-91, 29.
" " q. IV, sed contra 2	22, 35-93, 38.
" " " Respondeo	21, 33-93, 39.
" " " ad obiec. 2	89, 14.
" " " ad obiec. 6	93, 40.
" " " q. VI, Respondeo	7, 17-93, 41.
d. XXVII, a. I, q. I, sed contra b	82, 102.
" " q. II, Respondeo	85, 15-85, 18.
" " " ad obiec. 3-4	86, 19.
" a. II, q. II, Respondeo	108, 132.
d. XXX, a. III, q. I, Respondeo	48, 49.
d. XXXI, a. II, q. I, sed contra 4	88, 6.
d. XXXIV, a. I, q. II, Respondeo	55, 90-62, 15-94, 46.
" dub. III, Respondeo	49, 59-82, 101.
d. XXXIX, a. I, q. II, Respondeo	73, 27.

LIBER III SENTENTIARUM

d. I, a. I, q. I, ad obiec. 3	88, 8.
" a. II, q. II, ad obiec. 1	82, 104.
d. II, dub. II	56, 105-88, 7.
d. XIII, dub. I, Respondeo	68, 7.
d. XIV, a. I, q. I, sed contra c	80, 78.
" " q. II, Respondeo	81, 92.
" a. II, q. I, d	23, 41.
" a. III, q. I, ad obiec. 4	98, 77.
" dub. III	18, 24.
" " Respondeo	14, 8.
d. XV, a. II, q. III, Respondeo	80, 80-81, 96.
d. XVII, a. I, q. II, ad obiec. d	74, 29-79, 70.
d. XVIII, a. I, q. I, ad obiec. 1	64, 36-103, 105.
d. XXI, dub. I	9, 21.
d. XXIII, a. I, q. III, Respondeo	77, 52.
" " q. IV, 3	10, 24.
" a. II, q. IV, 2	98, 76.
" " " ad obiec. 2	8, 18.
" " q. V, Respondeo	32, 14-85, 18.
d. XXIV, a. I, q. II, Respondeo	76, 50.
" " q. III, ad obiec. 3	79, 74.
d. XXIX, a. I, q. V, c	64, 31.
d. XXXI, a. II, q. I, contra 5	24, 51-25, 58.
" " " contra 6	92, 35.
" " " ad obiec. 5	24, 46-24, 51-25, 53-25, 58-26, 60.
" " " ad obiec. 6	8, 18-92, 35.
" a. III, q. I, Respondeo	86, 24-93, 45.
d. XXXV, a. I, q. III, ad obiec. 6	24, 49-24, 50.

LIBER IV SENTENTIARUM

d. I, p. II, a. II, q. III, Respondeo	98, 75.
d. II, a. I, q. II, ad obiec. 1	52, 75.
d. III, p. II, a. I, q. I, Respondeo	93, 44.
" " " q. II, Respondeo	76, 46-85, 14.
d. IV, p. I, a. I, q. II, ad obiec. 4	55, 92.
d. VI, p. I, a. I, q. I, Respondeo	79, 71-93, 43-93, 44.
" " " " ad obiec. 1-2	79, 72.
" " " q. III, ad obiec. 1	84, 6.

d. XLIX, p. II, s. II, a. II, q. II, contra 2 ...	103, 99.
" " " " " Respondeo ...	75, 39.
" " " " " ad obiec. 1 ...	76, 49-108, 134.
" " " " " ad obiec. 2 ...	75, 39-77, 53.
" " " " " ad obiec. 3 ...	77, 54-80, 88.
" " " a. III, q. I, contra 2 ...	90, 17.
" " " " " Respondeo ...	103, 106-108, 134.
d. L, p. I, a. II, q. I, Respondeo	30, 4-61, 11-65, 46-82, 103.
" " " q. II, Respondeo	9, 20-100, 86.
" p. II, a. II, q. III, Respondeo 3	63, 26.

QUAESTIONES DISPUTATAE DE SCIENTIA CHRISTI

q. II n. 9 V, 7	7, 14-13, 1-45, 5-19, 28.
q. III conclusio 14... ..	103, 103.
q. IV n. 15 18	55, 95.
" sed contra 4 21	8, 19-71, 19-77, 55-78, 68.
" sed contra 17 22	23, 40.
" ad obiec. 4 24	30, 1.
" ad obiec. 11 25	75, 36.
" ad obiec. 17 25	23, 43.
q. V conclusio 29	30, 1.

QUAESTIONES DISPUTATAE DE MYSTERIO TRINITATIS

q. III, a. II, contra 8 V, 75	6, 8-6, 12.
q. IV, a. II, ad obiec. 5 86	55, 96.
q. V, a. II, contra 5 94	6, 12.
q. VII, a. I, ad obiec. 8 109	5, 6-81, 94.

BREVILOQUIUM

Prologus V, 202	16, 14.
p. I, cap. VIII 216	14, 2.
p. II, cap. III 221	36, 3-38, 15-40, 22.
" cap. IV 221	48, 52.
" cap. V 223	39, 18.
" cap. XII 230	11, 29-69, 11.
p. V, cap. IV 257	85, 16.
p. VII, cap. II 282	65, 45.

ITINERARIUM MENTIS IN DEUM

c. I, n. 2	V, 297	4, 3.
c. I, n. 5	297	23, 45.
c. II, n. 3	300	67, 1-67, 3.
c. III, n. 1	303	23, 44.
c. IV, n. 3	306	68, 7.
c. V, n. 1	308	4, 3.
c. V, n. 4	309	76, 51-80, 94-86, 20.

OPUSCULUM DE REDUCTIONE ARTIUM AD THEOLOGIAM

n. 3	V, 320	68, 4-71, 18-75, 35-75, 37-77, 56-77, 57.
-------------	---------------	---

COLLATIONES IN HEXAEMERON

col. II, n. 19	V, 339	22, 38.
col. II, n. 27	340	16, 15.
col. III, n. 9	344	86, 23.
col. III, n. 23	347	79, 73.
col. III, n. 28	347	69, 9.
col. V, n. 25	358	15, 12-17, 17.
col. V, n. 33	359	15, 12.
col. VI, n. 6	361	18, 19.
col. XI, n. 22	383	64, 27.
col. XIII, n. 22	391	7, 13-57, 112.
col. XIII, n. 23	391	49, 61-55, 99.
col. XIII, n. 24	391	57, 117.
col. XIII, n. 25	391	57, 118.
col. XVII, n. 7	406	34, 1.
col. XX, n. 2	425	48, 51.
col. XX, n. 4	425	57, 115.
col. XX, n. 13	427	55, 89.
col. XX, n. 15	428	54, 79.
col. XX, n. 16	428	18, 22-52, 73-54, 80.
col. XX, n. 22	429	49, 60.
col. XX, n. 23	V, 429	49, 62.
col. XXI, n. 2	431	57, 112.

COLLATIONES DE SEPTEM DONIS SPIRITUS SANCTI

col. I, n. 9	V, 459	18, 19-18, 23.
col. IV, n. 10	475	57, 110-95, 57.
col. VIII, n. 20	498	14, 4-14, 9-27, 63.

COLLATIONES DE DECEM PRAECEPTIS

col. I, n. 8	V, 508	27, 61.
---------------------	---------------	---------

SERMO III DE SANCTISSIMO CORPORE CHRISTI

n. 1	V, 554	81, 97.
n. 17	558	81, 97.

COMMENTARIUS IN ECCLESIASTEM

cap. XII, v. 3	VI, 93	80, 82.
-----------------------	---------------	---------

COMMENTARIUS IN LIBRUM SAPIENTIAE

cap. V, v. 6	VI, 139	55, 89.
cap. VI, v. 23	150	6, 9.
cap. VII, v. 10	153	104, 109.
cap. VII, v. 26	158	14, 3-14, 6-14, 7-15, 10-15, 13-16, 15-16, 16.
cap. VII, v. 29	159	6, 9.
cap. XVII, v. 5	218	30, 4-62, 12.

COMMENTARIUS IN EVANGELIUM IOANNIS

cap. I, n. 8	VI, 248	6, 12.
cap. I, n. 12	249	8, 19.
cap. I, n. 16	250	6, 11-9, 23.
cap. I, n. 21	251	10, 24.
cap. I, n. 43	255	24, 47-24, 48-25, 54-26, 59-70, 12.
cap. VI, n. 63	329	24, 47-24, 52.

cap. VI, n. 78	331	68, 7.
cap. VIII, n. 27	360	10, 28.
cap. XI, n. 19	398	10, 26.
cap. XII, n. 64	422	91, 27.
cap. XX, n. 65	518	75, 39.
cap. XX, n. 68	518	68, 6.

COLLATIONES IN IOANNIS EVANGELIUM

cap. I, col. V, n. 4	VI, 542	66, 50.
-----------------------------	----------------	---------

COMMENTARIUS IN EVANGELIUM LUCAE

cap. I, n. 28	VII, 17	66, 50.
cap. VIII, n. 25	196	9, 20-10, 26.
cap. XI, n. 71	300	33, 19.
cap. XI, n. 72	300	9, 20-10, 26.
cap. XIII, n. 72	356	70, 13.
cap. XXI, n. 41	533	49, 63.
cap. XXI, n. 42	533	57, 111.
cap. XXIII, n. 54	581	47, 41-54, 81.

DE TRIPLICI VIA

cap. III, n. 11	VIII, 17	30, 7-91, 28.
------------------------	-----------------	---------------

SOLLILOQUIUM DE QUATTUOR MENTALIBUS EXERCITIIS

cap. IV, n. 12	VIII, 59	14, 3-14, 6.
cap. IV, n. 24	65	14, 3-14, 5-23, 42.

LIGNUM VITAE

fruc. I, n. 1	VIII, 71	66, 50.
fruc. I, n. 3	71	66, 50.

SERMONES

Dom. I Adv. VIII IX, 33	57, 114.
Dom. I Adv. IX 35	49, 57-55, 86.
Dom. II Adv. II 49	25, 55-25, 57.
Dom. III Adv. XIV 73	14, 3.
Dom. IV Adv. VIII 83	70, 14.
Vigil. Nativit. Domini VI 95	14, 3.
Vigil. Nativit. Domini VII 95	57, 114.
Vigil. Nativit. Domini XII 100	91, 25-103, 107.
In Nativitate Domini I 104	70, 14.
In Nativitate Domini IV 113	58, 119.
Dom. infra Oct. Nat. Domini I 129	57, 113.
Circumcisio Domini I 135	32, 10-57, 113-101, 89.
Epiphania I 150	50, 66-50, 67.
Epiphania III 157	56, 106.
Epiphania VI 165	50, 67.
Dom. II post Epiph. I 179	50, 67.
Dom. II in Quadr. III 219	57, 114.
Dom. II in Quadr. IV 221	57, 113.
Dom. II in Quadr. V 221	57, 113.
Dom. III in Quadr. II 225-8	101, 87.
" 226	101, 88.
" 228	18, 18.
Dom. IV in Quadr. V 231	4, 4-102, 91-104, 110.
In Ascensione Domini I 315	91, 26.
In Pentecoste I 332	49, 58.
In Pentecoste IX 341	66, 49-66, 51.
" 342	64, 29.
" 343	64, 34.
De Trinitate 352	30, 7-91, 28.
Dom. XVII post Pentec. I 420	37, 6.
Dom. XXII post Pentec. I 442	55, 98.
Dom. XXII post Pentec. VI 449	16, 15.
De S. Ioanne Evang. XII 499	66, 52.
De S. Marco Evang. I 519	57, 113.
De SS. Ap. Petro et Paulo I 547	33, 20.
De S. Dominico 563	100, 85-103, 98.
De Patre nostro Francisco IV 589	54, 80.
In Festo omnium Sanctorum II 601	14, 3.
De Sanctis Angelis I 618	5, 5.
De Sanctis Angelis V 623	74, 32.
" 625	102, 94.

De Purificatione B. M. V. I	636	50, 68.
De Annunciatione B. M. V. II	658	57, 114-58, 119.
De Annunciatione B. M. V. IV	670	55, 88.
De Assumptione B. M. V. I	689	55, 87.
De Assumptione B. M. V. II	691	57, 116.
De Assumptione B. M. V. IV	698	57, 116.
De Nativitate B. M. V. I	707	4, 4-101, 90.
De Nativitate B. M. V. II	708	57, 116.

Manuel Trevijano Etcheverría wurde am 1. November 1930, als dritter Sohn des Ingenieurs Fernando Trevijano und seiner Frau Manola Etcheverría in Logroño (Spanien) geboren. Seine Gymnasiumstudien machte er in seiner Geburtsstadt. Nachher studierte Philosophie bei verschiedenen spanischen Universitäten und Theologie bei der Gregorianischen Universität in Rom. So erreichte er das Lizentiat der beiden Fächer.

Am 19. März 1956 wurde er in Rom Priester geweiht.

In der Wintersemester 1956-57 kommt er nach München wo sieben Semester bleibt und bei der Ludwig-Maximilians-Universität, Philosophie, Psychologie und Theologie studierte und erreichte das Doktorat In Philosophie in Juli 1960.

Zur Zeit doziert Philosophie bei der Priesterseminar in Logroño.

